

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE VE ORTADOĞU'DA GÜNCEL
GELİŞMELER IŞIĞINDA SU SORUNU

M.Cem OKYAY
Yüksek Lisans Tezi
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Doç.Dr.Cemal ZEHİR

GEBZE
2012

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE VE ORTADOĞU'DA GÜNCEL
GELİŞMELER IŞIĞINDA SU SORUNU

M.Cem OKYAY
Yüksek Lisans Tezi
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI
Doç.Dr.Cemal ZEHİR

GEBZE
2012

YÜKSEK LİSANS TEZİ JÜRİ ONAY SAYFASI

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 12.04.2012 tarih ve 2012/13 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 10.05.2012 tarihinde tez savunma sınavı yapılan M.CEM OKYAY'ın tez çalışması Strateji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : DOÇ.DR. CEMAL ZEHİR

ÜYE

: DOÇ.DR. HALİM KAZAN

ÜYE

: YRD.DOÇ.DR. A.ZAFER ACAR

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: TÜRKİYE VE ORTADOĞU' DA GÜNCEL GELİŞMELER IŞIĞINDA SU SORUNU

YAZAR ADI : M.Cem OKYAY

Ortadoğu'da su konusu çoğu zaman bir potansiyel çatışma nedeni olarak görülmektedir. Bu düşünceyi rasyonel hale getirmek için öne sürülen temel neden ise suyun kıtlığıdır. Bu bakışla, hayati bir madde olan suyun çatışma ile ilişkilendirilmesinde bir haklılık olduğu düşünülebilir. Ancak bu yaklaşımın nedeni dikkatlice sorgulanmalıdır.

Nesnel bir mantık yürütüldüğünde, suyun bir çatışma sebebi olarak sunulmasına neden olabilecek birkaç seçenek üretilebilir. Birinci seçenek; hayati bir konuya kamuoyunun dikkatini çekerek farkındalık yaratmak ve bu suretle gelecekte olabilecek felaketleri engellemek için şimdiden tedbir alınmasını sağlamak olabilir. İkincisi seçenek ise; güç merkezlerince su konusunda manipülasyon yapılarak, Ortadoğu'da kaos ortamının devam ettirilmesi ve bu merkezlerin çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'nun istismar edilebilmesi olarak düşünülebilir. Yukarı kıyıdaşların bıraktığı suyu azaltmasının engellenmesi de su sorununun çatışma ilişkisi ile gündemde tutulmasından beklenen bir etki olabilir. Üçüncüsü ise su gerçekten, bir savaşa neden olabilecek bir sorundur.

Oysa kanımca, su ve çatışma kavramları arasında bir ilişki kurmayı amaçlayan çalışmalarda, su miktarı, kişi başına düşen su ve artan su ihtiyacı üzerinden yapılan analizler yeterli olmayacaktır. Çatışma fikri somutlaştırılmalı, çatışmanın aktörleri ve hedefleri ortaya konarak düşünce muğlâklıktan kurtarılmalıdır. Aksi takdirde neden tarih kitaplarının, su kaynakları son derece kıt Arap Yarımadası ülkelerinin su savaşları ile dolu olmadığına mantıklı bir cevap bulmak gerekir. Dolayısı ile konuyu etkileyen

başka değişkenler vardır.

Bu değişkenler üç grup altında toplanabilir:

- Birinci grup su ile ilgili sıkıntıyı şiddetlendiren türdendir. Nüfus artışı, tarım ve sanayide kullanımdan dolayı artan tüketim, kaynakların kirlenmesi, küresel ısınma gibi insanoğlunun uygarlık tanımını içerisinde ihtirasla sürdürdüğü pek çok faaliyet alanı ve onun sonuçları ile ilgilidirler.
- İkinci grup ise teknoloji, uluslararası hukuk ve örgütlenme gibi su konusunda rahatlama, çatışmasız çözüm sağlama umudu veren veya en azından buna katkı sağlayan değişkenlerdir.
- Üçüncü ve son grup ise uluslararası ilişkilerin ve aktörler arasındaki faaliyetlerin cereyan ettiği ortam ve bu ortamdaki değişimlerdir. Bunlardan başlıcaları küreselleşme ve bilgi çağının teknolojik ve kültürel etkileridir.

Bu tez çalışması ile su konusunun kıtlığına ilişkin haklı mülahazalar ile uluslararası ilişkilerin söz konusu değişkenleri arasında bir bağ kurulmak istenmiştir. Buradan hareketle su ve çatışma ilişkisinde önemli görülen değişkenler tespit edilmiş, bu perspektiften Ortadoğu'da bir çatışma olasılığından bahsedilip bahsedilemeyeceği yorumlanmaya çalışılmıştır. Umulan odur ki, insanoğlu neden olduğu küresel ısınma ve çevre kirliliği neticesinde dünyasını yok olma aşamasına getirmeden önce, teknolojinin iyi niyetli kullanımı, diplomasi ve su tüketiminde alınacak tedbirler ile su için savaşmama şansından istifade edecek mantık ve erdeme de sahiptir.

ABSTRACT

THESIS TITLE : WATER PROBLEM IN THE LIGHT OF RECENT DEVELOPMENTS IN TURKEY AND THE MIDDLE EAST

AUTHOR : M.Cem OKYAY

Water generally reflects a potential conflict in the Middle East to many people working on the issue. This argument is generally rationalized by scarcity. One would of course find it reasonable that the water issue will draw attention as it plays a vital role for survival. What seems to be odd though, is the fact that amongst multitude of many other conflicts in the Middle East, water is assertively attached to the idea of an armed conflict in minds rather than an idea of essential cooperation.

Reason calls for few imperatives for doing so. Firstly, this tendency aims at encouraging nations to take necessary precautions for future by building awareness on the issue to prevent the worst-case scenario that is an inevitable war on water. Secondly, manipulation of overlapping interests to further exacerbate political arena of the Middle East to restrict any potential sound cooperation amongst nations catalyzed by water. And finally, data at hand and observations lead to a crystal clear conclusion that Middle East governments will wage wars for water eventually.

But on the other hand in real life, analyses restricted to water scarcity and ever increasing water need is not enough in studies correlating water and conflict. Because the idea must name the actors, outline the end states to be reliable. Otherwise one would also explain why nations in Arabic peninsula have not fought on water although they had almost no water resource. Thus, apparently there are other variables should be taken into consideration.

The first group of these variables further exacerbates the water issue. These are, for example, excessive population increase, pollution, global warming, ambitious agriculture etc... These are related to or the results of

mankind activity in a notion of his own definition of civilization and vicious ambitions.

The second group is the ones that alleviate the problem or likely prevent an armed conflict. These include technology, international law and organizations.

Finally, the third group comprises the ones related to the domain in which international relations occur and the change in very itself. Primarily, they are the outcome of globalization and information age.

In this thesis, I intended to relate the righteous arguments of water issue with variables of international relations. From the discussion I strived to derive a sound list of variables, which I believe a prerequisite to look in if we wish to articulate a set of thoughts on water conflict in the Middle East. I strongly hope and believe that in the wake of an apocalypse, which the mankind engenders by global warming, pollution and consumption, we also have the reason and the moral to prevent a fight on water through technology and diplomacy.

Teşekkür Sayfası

Maltepe Askeri Cezaevi'nde tutuklu bulunduğum sırada yapmış olduğum bu tez çalışmasına katkı ve desteklerinden dolayı;

✚ Değerli arkadaşım Tayfun Güngör'e,

✚ Benimle birlikte tutuklu bulunan Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanı Alb.D.İsmet Çınkı, Dr. Yasin Türker ve diğer arkadaşlarıma,

✚ İçinde bulunduğum sınırlamalara rağmen beni cesaretlendiren ve yönlendiren değerli danışmanım Sayın Doçent Doktor Cemal Zehir ve Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nün kıymetli akademisyen ve yöneticilerine,

✚ Hayatımın her döneminde olduğu gibi desteğini esirgemeyen, ziyaretlerinde getirdiği bilgi kaynakları ile tez çalışmamı mümkün kılan sevgili eşim Çiğdem'e şükranlarımı sunuyorum.

“Siz kendi elinizle teslim etmedikçe, kimse kendinize olan saygınızı elinizden alamaz”

Gandhi

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET	4
TEŞEKKÜR SAYFASI	8
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	9
ŞEKİLLER DİZİNİ	11
TABLolar DİZİNİ	12
1. GİRİŞ:	13
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI:	16
1.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI:	16
1.3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR:	18
2. SU SORUNU VE ÇATIŞMA İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	19
2.1. DÜNYADAKİ MEVCUT DURUM VE SU SIKINTISININ BOYUTLARI:	19
2.2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KÜRESEL ISINMANIN DÜNYADAKİ ETKİLERİ:	25
2.3. ORTADOĞU’DA SU SORUNU:	29
2.3.1 <i>Ortadoğu’nun Tanımı ve Sınırları:</i>	29
2.3.2 <i>Ortadoğu’da Su Durumu:</i>	29
2.3.3 <i>Suriye, Irak ve İsrail’in Yakın Gelecekte Su ihtiyacına İlişkin Öngörüler:</i>	44
2.4. TÜRKİYE’DEKİ SU DURUMU:	49
2.4.1 <i>Su Potansiyeli:</i>	49
2.4.2 <i>Su Kaynaklarının Kullanımı</i>	51
2.5. SU BAĞLAMINDA TÜRKİYE – İRAK – SURIYE İLİŞKİLERİ	56
2.6. ORTADOĞU’DA SUYUN SORUN OLARAK ALGILANMASININ NEDENLERİ VE GÜVENLİĞE ETKİLERİ:	64
2.6.1 <i>Kaynak azalmaktadır:</i>	65
2.6.2 <i>Suyun tarımda kullanımı verimsizdir.</i>	65
2.6.3 <i>Kaynakların paylaşımı sorunun önemli bir vechesi, hatta kendisidir.</i>	66
2.6.4 <i>İstikrarsızlık ve Güven Sorunu.</i>	68
2.6.5 <i>Teknolojik Gelişim ve Vizyon.</i>	69
2.7. TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’DA SU SORUNUNA BARIŞÇIL İNİSİYATİFLERİ:	71
2.7.1 <i>Bariş Suyu Projesi:</i>	71
2.7.2 <i>Manavgat Suyu Projesi:</i>	73

	10
2.8. İRAK'IN İŞGALİ, ARAP BAHARI VE SU:	77
2.9. ULUSLARARASI HUKUK VE SU SORUNUNA YAKLAŞIMLAR:	81
2.10. FAYDALANMA HAKKI KONUSUNDA HUKUKİ DOKTRİNLER:	87
2.10.1 Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini:	87
2.10.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini:	87
2.10.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini:	88
2.10.4 Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini:	88
2.11. AB İLE İLGİLİ MEVZUATIN TÜRKİYE'YE ETKİSİ	90
2.11.1 Helsinki Sözleşmesi:	90
2.11.2 Espoo Sözleşmesi:	90
2.11.3 Aarhus Sözleşmesi:	91
2.11.4 Su Çerçeve Direktifi (SÇD):	92
2.11.5 Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları	93
2.12. SU KONUSUNDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR:	97
2.13. TEKNOLOJİ:	107
2.13.1 Teknolojinin Kullanım Alanları:	107
2.13.2 Tuzdan Arındırma (Desalinasyon):	108
2.13.3 Geleceğe Yönelik Fikirler	112
2.14. PROBLEMİN ANALİZİ - GÜNÜMÜZDE SU BİR ÇATIŞMA NEDENİ OLABİLİR Mİ?	114
2.14.1 Kavramsal Çerçeve	114
2.14.2 Çatışma Dinamikleri	115
2.14.3 Uluslararası Kurumların Rolü :	120
2.14.4 Uluslararası Hukukun Rolü:	121
2.14.5 Çatışma ve Uluslararası İlişkileri Etkileyen Faktörlerdeki Değişim:	122
2.14.6 Ortadoğu'da Su ve Çatışma İlişkisi	124
3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER:	135
KAYNAKÇA	140
ARAŞTIRMADA KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR	144

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil - 1 Dünyada Su	19
Şekil - 2 Dünyada Suyun Dağılımı.....	20
Şekil - 3 İngiltere için sıcaklık artışı.....	26
Şekil - 4 Dicle Nehri	30
Şekil - 5 Fırat Nehri	30
Şekil - 6 Ürdün Nehri	31
Şekil - 7 Asi (Orontes) Nehri.....	31
Şekil - 8 Nil Nehri.....	32
Şekil - 9 Litani Nehri	32
Şekil - 10 Yeraltı Su Kaynakları (Tanım).....	35
Şekil - 11 Irak - Suudi Arabistan Sınırı	36
Şekil - 12 Arap Yarımadasında Su	39
Şekil - 13 Irak-Suriye-İsrail Nüfus Bilgileri (2005)	46
Şekil - 14 Uluslararası Su Hukukunun Gelişimi	106
Şekil - 15 Çatışma Kararına Giden Süreç.....	116

TABLolar DİZİNİ

Tablo - 1 Dünyada kişi başına kullanılabilir su potansiyelinde değişimler	21
Tablo - 2 Ortadoğu'da Kişi Başına Düşen Yenilenebilir Su Kaynakları,	37
Tablo - 3 Ortadoğu ülkelerinin nüfus artışı	38
Tablo- 4 Ortadoğu'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Yenilenebilir Su Miktarı Değişimi (Trendi)	41
Tablo - 5 Akdeniz Ülkeleri Su Durumu (2005).....	42
Tablo - 6 Ortadoğu'da Sektörel Su Kullanımı	43
Tablo - 7 Suriye- Irak - Türkiye Nüfus Tahminleri	46
Tablo - 8 Ülkelerin Fırat'tan Kullanmayı Talep Ettiği Su	48
Tablo - 9 Ülkelerin Dicle'den Kullanmayı Talep Ettiği Su	48
Tablo - 10 Türkiye'nin Akarsu Havzaları.....	51
Tablo - 11 Yıllara Göre Suyun Sektörel Kullanımı	51
Tablo - 12 Sektörel Su Hedefleri	52
Tablo - 13 Türkiye - Suriye - Irak Su Sorununa Yaklaşım.....	62
Tablo - 14 İsrail'in mevcut tuzdan arındırma tesisleri	110
Tablo - 15 İsrail'in inşa halindeki tuzdan arındırma tesisleri.....	111

1. Giriş:

“Bedava yaşıyoruz, bedava...

Peynir ekmek değil ama acı su bedava....”

Orhan Veli

Orhan Veli, çocukluğumuzda içilebilen çeşme suyuna Terkos diyen bir alışkanlığı sürekli bir durum gibi algılayarak, şiirinde yarattığı kara mizah için kullanmıştır. Su, o dönemde evimizdeki musluktan içilebilir ve bedava denebilecek bir ücret gerektirirdi. Aslında o zamanlar, sadece seçkin lokantalarda cam şişelerde cüzi bir fiyatla satılan, onun dışında ise parasız temin edebileceğimiz su, artık ülkemizde ve pek çok ülkede ekonomik bir maldır. Çünkü o kadar kıtır veya kıtlamıştır. Hayatın devamı için zaruri olan su, nasıl ekonomik bir mal oldu ise kıtlık durumu arttıkça bir çatışma nedeni olma potansiyeli taşıyabilecektir. Bu çatışmalar, ekonomik, siyasi ve askeri boyutlarda gerçekleşebilir.

“Su savaşları ile ilgili bilinen başlangıç 4500 yıl öncedir. İki Sümer kent devleti, Lagash ve Umma arasında sulama için kaynak paylaşımından çıkmış olan savaş mevcut verilerle ilktir. Oregon Devlet Üniversitesinden Profesör **Aaron Wolf**'a göre, akbabaların öldürülen Umma savaşçılarının kellelerini almış uçarken kazanmış olduğu bir kaya anıtıyla bugüne kadar belgelenecek gelen Lagash ve Umma arasındaki savaştan bu yana aslında su için pek önemli bir savaş olmamış; buna karşılık, 805 – 1984 yılları arasında suya ilişkin en az 3600 uluslararası anlaşma imzalanmıştır”.¹

Dünyanın birçok bölgesinde suların tahsis ve konumu ile ilgili çeşitli

¹ ÖNGÖR, Tahir, "Su Savaşları Kimin Savaşı?", İstanbul - Ekolojistler.org, 14 Şubat 2009, <http://bianet.org/bianet/cevre/112565-su-savaslari-kimin-savasi>.

uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Söz konusu uyuşmazlıklar, havzaların değişik özellikleri ve ilgili ülkelerin jeopolitik konumları itibarıyla birbirinden ayrı nitelikler arz etmekle birlikte, genel olarak ortak sorun, suyun ilgili ülkeler arasında hangi ölçü ve ilkelere göre paylaşılacağı konusuna odaklanmaktadır. **Sorun sadece suyun belirli bir zamandaki yeterliliğinden öte, sürdürülebilir bir kalkınmaya imkân verecek miktarda olması ile ilgilidir.**

Dünyada, kıt su kaynakları nedeni ile sorun olabilecek bölgelerden birisi Ortadoğu'dur. Hatta Ortadoğu ile su savaşlarını özdeşleştiren birçok tekrarlana gelmiş söylem de mevcuttur. Diğer taraftan su üzerinden barış projeleri de düşünülmüştür. Bu noktada su kaynağı doğru politikalarla nüfuz ve iş birliği kaynağı haline gelebilir. Yaşamak için su gereksinimini, ölümü göze alarak karşılamaya yönelik savaş söylemi halen ve yakın gelecekte çok anlamlı görülme de orta ve uzun vadede bir ihtimal olabilir.

Ortadoğu ve Türkiye için, daha da önemli kısmı ile Irak, Suriye, İsrail ve Türkiye arasında su ile ilgili tartışmalar muhtelif platformlarda ve zamanlarda önceden de var olmuştur. Bu noktada ABD'nin birinci ve ikinci Irak harekâtı ve sonrasındaki süreç, dikkati su konusundan başka noktalarda, özellikle enerji kaynakları ve nakil hatları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Diğer taraftan, cereyan etmekte olan ve Arap Baharı olarak adlandırılan hareketin siyasi ve sosyolojik sonuçları olacaktır. Bu akımın tez açısından önemi, güvenlik bağlamında suyun bir çatışma nedeni olup olamayacağının irdelenmesi noktasında belirlemektedir. Mısır, Yemen, Libya, Suriye, Tunus ve bu hareketin etkileyeceği diğer ülkelerde oluşacak yeni yönetimlerin teşkili ve işlevsellik kazanması muhakkak zaman alacaktır. Ancak, şu anda bu yönetimler için öncelikli konu su değildir. Bu ülkelerin içinde buldukları kaotik durum su için çatışma riskini azaltmaktadır. Çünkü zaten iç istikrarsızlıklar ve çatışma devam etmektedir. Bir şekilde yapılan seçimle iş başına gelen yönetimlerin Arap Baharını talep eden ve gerçekleştiren kitleleri tatmin edememesi durumunda istikrarsızlık sönmek yerine şiddetlenebilecektir. Diğer taraftan su ve su yönetimine ilişkin iyileştirici adımların atılması, tedbirlerin geliştirilmesi ve diğer ülkelerle ilişki kurulması bağlamında ise uygun ortam ortadan kalkmaktadır.

Su sorununun bir çatışma (savaş) nedeni olup olmayacağına ilişkin çalışmanın iki temel boyutu bulunmaktadır:

- Bunlardan birincisi, suyun neden sorun olduğuna ilişkin kaynak ve ihtiyaç üzerine yapılan irdellemelerdir. Bu alanda suyun kıt olup olmadığı veya kıtlığın derecesi gibi noktalar üzerinde durulabilir. Su yönetimine ilişkin iyileştirme alanları tespit edilebilir. En önemlisi güvenlik perspektifinden çatışma eşiği tespit edilebilir. Diğer bir ifade ile **“bir x ülkesi hangi durum veya hangi miktarda suyu bir çatışma nedeni olarak algılar?”** sorusuna yanıt arayabilir. Bu soru tez açısından, yanıtı aranacak önemli bir sorudur.
- Çalışmanın diğer boyutunda ise savların mantıklı bir zemin bulması için “çatışma” kavramının irdelenmesi gerekmektedir. Çatışmadan kast edilen nedir? Uluslararası Hukukun algıladığı biçimi ile bir savaştan mı bahsedilmektedir? Yani uluslar arası politikanın en temel aktörü devletlerin savaş ilan ederek askeri güç kullanımı mıdır? Yoksa kast edilen gerginlik ve diğer güç unsurları ile yürütülecek bir mücadele midir? Hangi devletlerin askeri güç kullanması beklenmektedir? Çatışmaya götüren çıkar ve algılar ile çatışma sonucunda beklenen durum, zaferin tanımı nedir? Zaman konusundaki öngörü nedir? Bu ve benzeri sorguları yapmadan suyun savaşa neden olacağı önermesi kolay söylenebilen bir ifade olacaktır. Bu söylemin özneleri ve belirtilen soruların cevapları verilmeden bir öngörü oluşturmak mümkün görünmemektedir.

Bu düşüncelerle, aynı konuda yapılmış birçok tez ve çalışmaya rağmen bu tez, aynı konuyu farklı bir yaklaşım getirme gayretiyle, su meselesini güvenlik boyutuna biraz daha vurgu yaparak ele almaya çalışacaktır. Klasik olarak kaynak olan su ve ihtiyaç üzerinden yürütülen çatışma endişelerini etkileyen faktörler ile günümüz güvenlik ortamında bu faktörlerin gelişimi tartışılmaya teşebbüs edilecektir.

Konuya ilişkin diğer bir önemli kavram teknolojidir. Mevcut teknolojik seviye ile su ikame edilemeyen hayati bir maddedir. Ancak su üretimi, su kaynaklarının bulunması, ıslahı, temizliği ve su kullanımının optimizasyonu

bağlamlarında teknoloji önemli fırsatlar sunmaktadır.

Kimi ülkeler bir yandan bu anlaşmazlıklara kendi aralarında çözüm yolları bulma gayretine girişirken bir yandan da bu sorunlara çözüm getirmek ve bu alandaki hukuksal müktesebatı oluşturmak maksadıyla devam eden bir süreç mevcuttur. BM bünyesinde yürütülen faaliyetlere ek olarak, AB'ye üyelik görüşmelerine devam eden ülkemiz açısından AB'nin ilgili konudaki politikası ve mevzuatı da önem arz etmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı:

Çalışmada, su konusuna güvenlik perspektifinden bakılmaya çalışılmıştır. Su kaynağının paylaşımı ile ilgili artan endişelerin neden olabileceği savaş senaryoları ihtimal dâhilindedir. Ancak, çalışmada maksat farklı bir bakış açısı ile çatışma olasılığının gerçekçiliğini, hatta olup olmadığını öngörmek için çoğu duruma uyarlanabilen bir değişkenler seti oluşturmaktır. Bu değişkenler setinin su-çatışma ilişkisinin analizinde kullanılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı;

- Su sorunu olarak adlandırılan durumu daha kötüleştiren veya baskı yaratan parametreleri,
- Sorununun çatışmaya dönüşmeden çözümüne veya ihtiyacın giderilmesine yönelik parametreleri,
- Bu iki grup parametrenin günümüz güvenlik ortamında nasıl değiştiği ve yakın gelecekte nasıl değişebileceğini,

irdeleyerek, kavramsal bir bağlantı kurmak;

- Buradan hareketle Su – Çatışma İlişkisi açısından daha gerçekçi analizler yapılmasına imkân sağlayabilecek bir model ile Ortadoğu'daki Su Sorununu değerlendirmektedir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı:

Su ile çatışma ilişkisinin iki boyutu bulunmaktadır. Bu noktadan

hareketle;

Su boyutunda;

- İhtiyaç ve kaynak değerlendirmesi ile bölge ülkeleri arasında yakın geçmişte var olan sorunların,
- İhtiyaçların ne olduğu ve aciliyetinin değerlendirilebilmesi maksadı ile bölgedeki su arzı ve talebinin,
- Nüfus ve sektörel kullanıma ilişkin gelişimin,
- Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin etkilerinin,
- Teknolojinin sunduğu imkânların konuya etkilerinin,
- Su konusunda uluslararası örgütlenme ve hukukun rolünün incelenmesine gerek duyulmaktadır.

Bu incelenmelerde tümdengelim yaklaşımı ile yeterli seviyede küresel durum hakkında literatür taraması yapılarak konunun Ortadoğu boyutunda incelenebilmesi maksadı ile temel oluşturulacaktır.

Çatışma boyutunda ise;

- Bir çatışmanın dinamiklerinin, başta küreselleşme ve bilgi çağı etkileri olmak üzere güvenlik ortamındaki değişimlerin,
- Uluslararası hukukun ve örgütlenmenin, güç kullanımı ve çatışmaların önlenmesi noktasındaki rolünün,
- Bölge ülkelerinin uluslararası kamuoyu ve sistem içindeki davranışlarının,
- Yakın tarihteki çatışmalara da bakarak, bölge ülkelerinin su konusunda çatışmayı göze alabilme yetenek ve niyetlerinin (Politikaları ve Askeri Güçlerinin),
- Su satın almak ve/veya ilgili teknolojiye yatırım yapmak sureti ile ihtiyacı giderecek ekonomik kaynak ve vizyona sahip olup olmadıklarının (Ekonomik ve Teknolojik Güçlerinin),
- Ülke yönetimlerinin olası bir savaş kararı alma noktasında nasıl

işleyebileceklerinin (Yönetim Biçimlerinin), yorumlanmasında fayda görülmektedir.

Ortadoğu'dan kast edilen coğrafya farklı çalışmalarda farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Örneğin; batıda Mısır, doğuda İran ve Pakistan, kuzeyde Türkiye, güneyde ise Suudi Arabistan ile çevrelenen coğrafyadır². Mısır, bu tanım içerisinde Ortadoğu içinde yer almamaktadır. Mısır, Nil Havzasının suyuna bağımlıdır. Bu havza Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmemekle birlikte, İsrail ilişkisi nedeni ile uygun yerlerde Mısır'a ilişkin bir kısım verinin yer almasında fayda görülmüştür. Çünkü kanımca su konusundaki coğrafi kapsam, siyasi sınırlardan ziyade incelenen su sıkıntısının paydaşlarını içerecek şekilde olmalıdır.

1.3. Araştırmada Kullanılan Temel Kavramlar:

Araştırmada kullanılan temel kavramlara ilişkin tanımlar çalışmanın sonundaki Ek'te sunulmuştur.

Tez içerisinde, suyun kıtlığına veya yeterliliğine ilişkin mevcut indekslerden Falkenmark indeksi kullanılmıştır³. Bu indekse göre;

- Bir ülkede kişi başına yıllık su arzı 1700 m^3 altında ise o ülkede **su stresi** var demektir.
- Eğer su arzı 1000 m^3 'ün altına düşerse insanın yaşam koşullarında sıkıntılar ve **su kıtlığı** baş gösterir.
- Eğer su arzı **500 m^3 'ün** altına düşerse insan yaşamında ciddi sıkıntılar ortaya çıkar ki, bu mutlak su kıtlığı olarak nitelendirilmektedir.

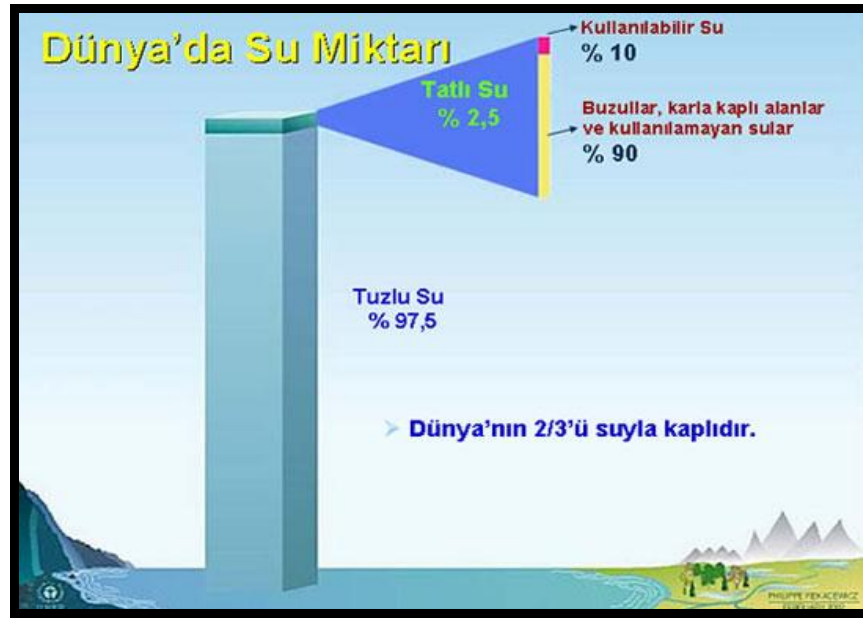
Bu çerçevede, yapılan değerlendirmelerde örneğin "su kıtlığı" ibaresinin kullanılması ile kast edilen $500\text{-}1000 \text{ m}^3/\text{yıl}$ su arzıdır.

² TOMANBAY Mehmet, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, syf. 110.

³ <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>, 2 Haziran 2011.

2. Su Sorunu ve Çatışma İlişkisinin İncelenmesi

2.1. Dünyadaki Mevcut Durum ve Su Sıkıntısının Boyutları:

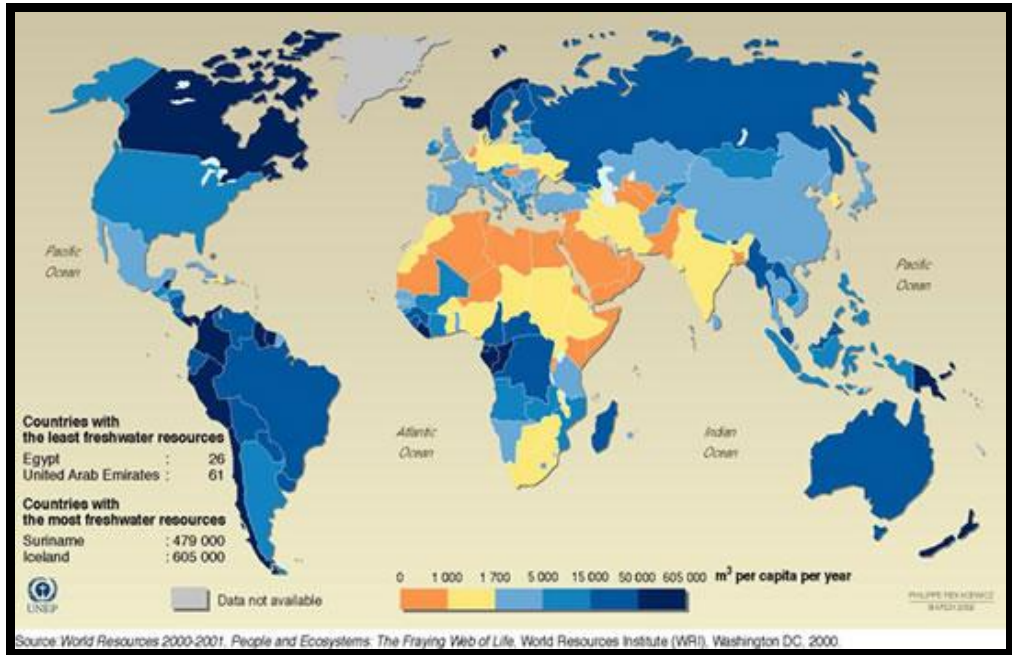
Şekil - 1 Dünyada Su⁴

Günümüz teknolojileri ile yapılan çalışmalar sonrasında gerçekleştirilen hesaplamalara göre dünyanın sahip olduğu toplam su miktarı 1.385 milyon km³tür. Dünyada suyun % 97,5'i okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudur. Geriye kalan % 2,5'lik pay, 35.000 kilometre küp canlıların ihtiyaçlarını görebilecekleri toplam tatlı su miktarıdır. Bu % 2,5'lik tatlı suyun çok azı kullanım için elde edilebilir. Çünkü toplam tatlı su miktarı olan 35.000 kilometreküpün çok büyük miktarını kutuplardaki buz kütleleri ve dağ zirvelerindeki kalıcı buzullar oluşturur. Ayrıca geriye kalan içersinde, elde edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı suları da bulunmaktadır. Sonuçta tüm canlıların ihtiyaçlarını giderebildikleri ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar toplam tatlı su

⁴ www.iski.gov.tr

miktarının % 0.35'ini, nehir ve dereler % 0.1'ini oluşturur.⁵

Dünyada 214 uluslar arası nehir ve göl havzası vardır. Bu havzaların 155'i iki ülke, 36'sı üç ülke, 23'ü ise 12 ülke tarafından paylaşılmaktadır.⁶ Diğer bir ifade ile mevcut su kaynakları dağılımı eşit değildir. Ortadoğu ise bu paylaşım içerisinde su kaynakları açısından dünyanın en fakir bölgelerindedir.

Şekil - 2 Dünyada Suyun Dağılımı⁷

Dünya nüfusu her gün yaklaşık 250 bin kişi artmaktadır. 1950 yılında 2.7 milyar olan dünya nüfusu, 2010 yılında 6.8 milyara ulaşmıştır. 2011 yılı için bu miktarın 7 milyarı geçtiği Kasım 2011 ayında görsel ve yazılı basında sıkça yer almıştır. Yapılan tahminler, dünya nüfusunun 2050 yılında 10.6 milyar olacağını göstermektedir. Nüfus artışı ile birlikte, zaten kıt olan su kaynaklarının daha fazla insan tarafından paylaşacağı bu durumdan anlaşılmaktadır. Bu paylaşım sadece bireysel ihtiyaçlar anlamında değil, artan

⁵ TOMANBAY, A.g.e., s.18-20.

⁶ EP Politika Dergisi, "Ortadoğu ve Türkiye'yi Kuşatan Su Sorunu", Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.5.

⁷ www.iski.gov.tr, 2011.

nüfusun tarım ve sanayi gibi alanlardaki faaliyetlerindeki artışı da içinde barındırmaktadır. Sonuçta dünya nüfusunun artışı neticesinde kişi başına düşen suyun miktarı 1850 yılında 33.300 m³/yıl iken, 2007 yılında Birleşmiş Milletler verilerine 5000–6000 m³ olmuştur.⁸

Yıl	Ortalama kullanılabilir su (m ³ /yıl/kişi)	Dünya Nüfusu (milyar)	Su Arzında Yeterlilik (>1700 m ³ /yıl/kişi) Oranı (%)	Su Arzında Stres (1000–1700 m ³ /yıl/kişi) Oranı (%)	Su Arzında Kıtlik (<1000 m ³ /yıl/kişi) Oranı (%)
1950	16000	2.50	97	3	0
1995	7000	5.75	92	5	3
2025	5000	8.00	64	26	10
2050	4000	9.50	58	24	18

Kaynak: <http://www.scribd.com/doc/6038282/waterwater-every-where>

Tablo - 1 Dünyada kişi başına kullanılabilir su potansiyelinde değişimler⁹

Suyun küresel durumuna ilişkin bir başka veri seti ise Tablo - 1’de sunulmuştur. 1950 yılında dünya nüfusunun ancak % 3’ü su stresi¹⁰ çekmiş, % 97’si ise yeterli veya fazla su kaynağına sahip olmuştur. Dünya nüfusunun hızla artmasına bağlı olarak su arzında sıkıntı yaşamayan nüfus oranı hızla azalmış, diğer bir ifade ile su stresi ve kıtlığı¹¹ yaşayan nüfus oranı artmıştır. Eğer dünya nüfusu bu şekilde artmaya devam ederse 2025 yılında su sıkıntısı çekmeyen insan oranı %64’e, 2050 yılında ise % 58’e düşecektir. Buna karşın su sıkıntısı yaşayanların oranı 2025’te % 36, 2050’de ise % 42’ye çıkacaktır. 1950’de su kıtlığı yaşayan nüfus bulunmazken, 2050’de su kıtlığı çekenlerin oranı % 18’e çıkacaktır. Bu durumda yaklaşık 2.3 milyar kişi su stresi, 1.7 milyar kişi ise su kıtlığı yaşayacaktır. Günümüzde 43 ülkede 700 milyon insan su stresi ve su kıtlığı çekmektedir. Dünyada su stresinin yaşandığı bölgelerden

⁸ ÇİÇEK İhsan, ATAOL Murat, Su potansiyelinin tespitinde yeni bir yaklaşım, Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD 7 (1), s.51-64 (2009),

⁹ ÇİÇEK, ATAOL, A.g.e. s.52; [hppt://www.scribd.com/doc/6038282/waterwater-every-where](http://www.scribd.com/doc/6038282/waterwater-every-where).

¹⁰ Ekteki Araştırmada Kullanılan Kavramlar başlığı altındaki Su İndeksleri tanımına bakınız Tablo-1 Falkenmark indeksini esas almıştır. Su arzında stres kişi başına yıllık 1000-1700 m³ suyu ifade etmektedir.

¹¹ Su kıtlığı kişi başı yıllık 1000 m³ ‘ten daha az su miktarını ifade etmektedir. Ekteki Araştırmada Kullanılan Kavramlar başlığı altındaki Su İndeksleri tanımına bakınız

biri olan Ortadoğu'da kişi başı yıllık su ortalaması 1200 m³'tür. Kişi başı su varlığı bu değeri aşan bölge ülkeleri sadece İran, Irak, Lübnan ve Türkiye'dir. Filistin, özellikle Gazze'de kişi başına yılda 320 m³ ile su kıtlığını en şiddetli yaşayan ülkedir¹².

Hayatın normal akışının idamesi için ihtiyaç duyulan yıllık su miktarı 500 m³ olarak kabul edilmektedir. Sanayi ve enerji üretimi eklenince insan hayatı için gerekli olan su miktarı kişi başına yılda ortalama 1.000 m³'e yükselmektedir. Dolayısı ile su indeksleri, genellikle 1.000 m³ miktarı eşik olarak almıştır.

Hal böyle iken sahra çölünün altında bulunan ülkelerde günlük kişi başına su tüketimi 10–20 litre arasındadır ki bu dünya su konseyi verilerine göre çok düşüktür. Kıyas olarak Batı Avrupa'da kişi başına günlük su tüketimi 200 litredir¹³.

Su sorunu oluşturan konu sadece nüfus artışı değildir. Bunun insanoğlunun kültürel gelişimi ve değişimi ile alakalı boyutları da bulunmaktadır. Antik Çağ'daki uygarlık düzeyi ve insanoğlunun faaliyet alanlarını zihnimizde canlandırmaya çalışalım. Su ihtiyacı algılaması günümüzden sadece nüfus itibarı ile farklılık göstermez. Bu gün tarım, nüfus artışı ile alakalı olarak artmakta, çoğu zaman ilkel metotlarla gereğinden fazla su harcanarak yapılmaktadır. Bio-yakıt üretimi için tarım yapılmaya başlanması ilave su tüketimi demektir. Büyüyen sanayi bu sektörde daha fazla su tüketmeyi talep eder. Çevre sorunları ve kaynakların kirlenmesi, küresel ısınma ve iklim değişikliği kullanılabilir su kaynaklarının miktarını azaltmaktadır. Atık suların israfı gibi kaynaktan tüketime uzanan süreçteki pek çok faktör su sorununun bir bileşenini oluşturmaktadır. Çünkü su, sadece biyolojik hayatı devam ettiren bir madde değil, günümüz insanının sosyal yaşam tarzını ve medeniyetini devam ettirebilmesi için yürüttüğü faaliyetleri de mümkün kılan bir maddedir. İnsanoğlu, kurduğu toplumsal hayat içerisinde her zaman büyümek isteyecek, tarım, sanayi ve teknoloji ile kendi tanımladığı daha ileri bir noktaya gitme ihtirasında olacaktır. Bu ancak suyla ve devamlı

¹² ÇİÇEK İhsan, ATAOL Murat, a.g.e., s.52.

¹³ KÜPÇÜ, A.g.e. 3-6; "BİRD, Maryann, "Dried Out", Time, May 7, 2001."

artan su ihtiyacının karşılanabilmesi ile mümkün olabilir.

Su ihtiyacı algılamasını artıran kültürel etkinin yanı sıra, insanoğlunun faaliyetlerinin çevreye ve su kaynaklarına verdiği zarar sorunu çıkmaza götüren faktörlerdendir. “Çevre kirlenmesinin en önemli boyutunu Üçüncü Dünya Ülkelerinin sanayileşme çabaları oluşturmaktadır. Bu ülkeler, gelişmiş ülkelerin gelişirken geçtikleri yolları takip etme durumunda olduğundan, yani çevreyi koruyucu tedbirleri alacak finansal kaynağa ve teknolojik bir güce sahip olmadıklarından çevre kirliliği, su kirliliğini beraberinde getirmeye devam edecektir. Bu sebeple, gelişmiş ülkeler daha güzel yaşanılabilir bir dünya için geliştirmekte olan ülkelere yardım etmedikçe kirlilik artarak devam edecektir”¹⁴.

Bu bağlamda, suyun kalitesinin korunması su sorununun bir başka boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Suyun kalitesinin korunması, sanayileşen ve hızla kalkınan dünyamızda evsel, tarımsal ve endüstriyel atıkların, gölleri ve akarsu havzalarını kirletmemesi için tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu tedbirler içerisinde alınabilecek önlemleri; engelleyici nitelikte olanlar ile kirlenmiş kaynakların yayılmasını ve temizlenmesini içeren sonuçların yönetimine ilişkin olanlar şeklinde tasnif edebiliriz. Bu tedbirler yasal ve alt mevzuatın geliştirilmesini, denetim mekanizmalarının oluşturulmasını ve işletilmesini, eğitim ve bilinçlendirme gayretleri ile toplum refleksinin oluşturulmasını, teknolojik imkânlardan istifade edilmesini gerektiren faaliyetler bütünüdür. Bu tedbirler alınmadıkça suyun kalitesinin korunması gelecek zamanlarda da bir problem olmaya devam edecektir¹⁵.

Su ile ilgili sorun algısı, suyun kıt olduğunun her geçen gün daha fazla anlaşılması, hissedilmesi ve sonuçlarının yaşanmasıyla kuvvetlenmektedir. Yaşanan ve gerçekleşmesi muhtemel sorunlar uluslararası dikkati ve ilgiyi çekmektedir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Su Konseyi gibi muhtelif örgütler su ile ilgili çalışmalarını artan bir yoğunluk ile devam ettirmektedir. Su kıtlığı ile ilgili güvenlik endişelerini dile getiren bir başka belge NATO'nun Kasım 2010

¹⁴ ZEHİR, Cemal, “21.yy’da su meseleleri”, MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı.

¹⁵ ZEHİR, Cemal, “21.yy’da su meseleleri”, MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı.

tarihinde Lizbon Zirvesinde onayladığı Stratejik Konsepttir. Stratejik Konsept, tüm üye ülkelerin konsensüs yolu ile onayladığı, NATO'nun en üst siyasi vizyon dokümanıdır. Başta bir savunma örgütü olarak kurulan ve Soğuk Savaş sonrasında bir güvenlik örgütüne dönüşen NATO'nun politik ve askeri çerçeve dışında su ile ilgili endişeleri dile getiren söylemi, suyun bir güvenlik konusu haline geldiğini tasdik etmek adına dikkat çekicidir¹⁶.

Tezin amacı olan su ve çatışma ilişkisinin analizi açısından dünyadaki su durumu bağlamında şu sonuçlar çıkarılmıştır :

- ❖ *Hali hazırda dünyada suyun kıtlığına ilişkin sorun, küresel ölçekte suyun kıtlığı değil, doğadaki su dağılımının bölgesel etkisi veya insanoğlunun bu dağılımdan bağımsız olarak yerleşmesi ve nüfustaki artıştır.*
- ❖ *Sorun sadece, suyun belirli bir zamandaki yeterliliğinden ziyade, sürdürülebilir bir kalkınmaya da imkân verecek miktarda olması ile ilgilidir.*
- ❖ *Su ihtiyacı algısı, aynı zamanda kültürel ve insanın gelişim ihtirasından da etkilenen bir konudur. Bu veçhesi ile psiko – sosyal bir boyutu da bulunmaktadır. Sadece hayatı devam ettirmek için yeterli miktarı değil, tarım, sanayi ve ekonominin büyümesi için gerekli faaliyet alanlarındaki ihtiyacı da içermektedir.*

¹⁶ www.nato.int, NATO Stratejik Konsepti, 10 Mayıs 2011.

2.2. İklim Değişikliği ve Küresel Isınmanın Dünyadaki Etkileri:

İklim değişikliği ve küresel ısınma, su sorunu ile ilgili tüm diğer parametrelere nazaran çok daha ayrı ve özel bir konudur. Çünkü meydana gelme potansiyeli olan etkiler ve sonuçları küreseldir, dünyadaki hayatı ve tüm insanları önemli şekilde etkileyecektir, kaçış yoktur. Var olma meselesidir.

İklim değişikliği dünyanın yaklaşık 150.000 yılda bir yaşadığı bir durum olup çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan başlıcaları dünyanın güneş etrafında yörüngesindeki hareketi, kendi etrafındaki baş sallama hareketidir. Gündemde olan olgu ise olağan iklim değişikliğindeki sıcaklık değişiminin, insanoğlu faktörü ile 150.000 yıl yerine son 150 yılda meydana gelmiş olmasıdır. Bu noktada küresel ısınma meydana gelmektedir¹⁷.

Atmosfere salınan gazların “sera etkisi” yaratması sonucunda dünya yüzeyinde sıcaklığın artmasına küresel ısınma denmektedir. Bir başka deyişle, dünyanın yüzeyi güneş ışınları tarafından ısıtılmakta, dünya bu ışınları tekrar atmosfere yansıtmakta, bazı ışınlar su buharı, karbondioksit ve metan gazının dünyanın üzerinde oluşturduğu doğal bir örtü tarafından tutulmaktadır. Bu sayede yeryüzü yeterince sıcak kalmaktadır. Ancak son dönemlerde fosil yakıtların yakılmasındaki artış, ormanların yok olması, hızlı nüfus artışı ve toplumlardaki tüketim eğiliminin yükselmesi gibi nedenlerle greenhouse gaz olarak bilinen sera gazlarının (Karbendioksit, Metan, Nitrooksit, Hidroflorokarbon, Perflorokarbon ve Sülfürhekzaflorid) atmosfere salınımını artırmıştır. Bunun sonucu olarak da küresel ısınma meydana gelmektedir¹⁸.

Yapılan hesaplamalara göre, 2100 yılına varmadan dünyanın ortalama

¹⁷ ŞENGÖR, Celal, Harp Akademileri Komutanlığında 12 Ocak 2011 günü icra edilen Deprem konulu panelde yapılan tebliğ.

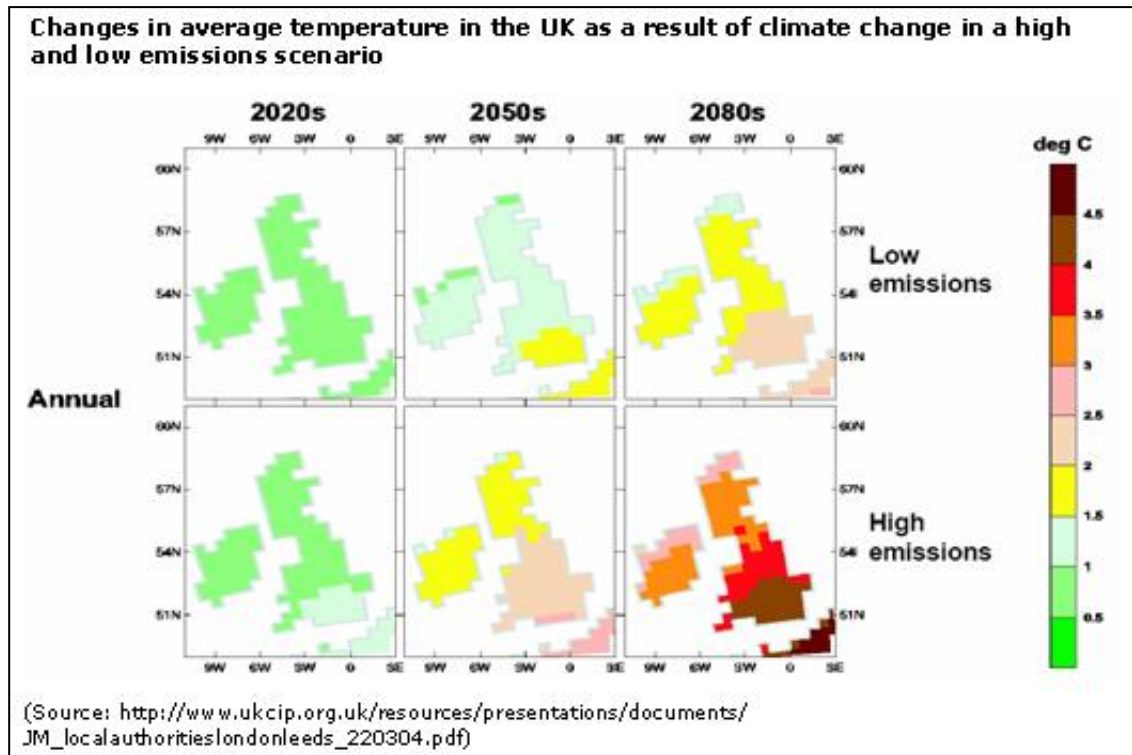
¹⁸ KÜPÇÜ, Kadir, Türkiye'nin Sınır Aşan Suların Geleceği ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007, s.33. ;

a. “Küresel Isınma Nedir Küresel Isınmanın Sebepleri Nelerdir?”, 12 Subat 2007, (Çevrimiçi) <http://www.kuresel-isinma.org/>, 12 Mart 2007;

b. Aybike Koca, “Küresel Sorun: Küresel Isınma”, 13 Kasım 2006, TUSAM, (Çevrimiçi) <http://www.tusam.net/makaleler>, 12 Mart 2006.

ısı 4-5 °C yükselecektir. Bu durum insanlığın yaşamı ve su döngüsü açısından önemli sonuçlar doğuracaktır¹⁹.

Küresel ısınmanın olası etkileri sonucunda iklimler ve iklim geçişleri düzensizleşecektir. Buzulların erimesi sonucu denizlerin yükselmesi, fırtınaların şiddet ve sıklığının artması, şiddetli sağanak yağmurlar sonucu oluşan sellerle ekili ve dikili alanların, yerleşim yerlerinin tahrip olması olağan hale gelecektir. İklim değişiklikleri, kimi yerlerde su kaynaklarında artmaya ve kimilerinde ise azalmaya, ama istikrarsız bir su döngüsüne neden olacaktır. Küresel ısınmanın genel çevresel etkisi okyanus akıntılarının düzen değiştirmesi gündeme gelecektir. Alışılmış olan yağış rejimleri değişecektir. Bir kısım çöl ve tundralar tarım alanı haline gelirken ılıman iklimler çölleşebilecektir²⁰.

Şekil - 3 İngiltere için sıcaklık artışı

İklim değişikliği ve küresel ısınma insanlık için çok hayati sorunları

¹⁹ TOMANBAY, A.g.e., s.81-107.

²⁰ www.kuresel-ismnma.org

içermektedir. Bu sorunlar Ortadoğu için de geçerlidir. Söz konusu sorunların hayatiyeti, suyun mevcut halde Ortadoğu için yarattığı sorundan çok daha ciddidir. Özellikle 2050 yıllarından itibaren sonuçların görülmesi beklenmektedir. İngiltere için yapılan çalışmada alçak ve yüksek emisyon durumları için beklenen sıcaklık değişimleri Şekil - 3'te gösterilmiştir²¹. Küresel ısınmaya ilişkin konunun önemini görsel olarak bir başka duyuyula vurgulamaktadır. Britanya'da yüksek emisyon durumunda 5° C artış beklenmektedir. Bu beklentinin gerçekleşmesi flora ve fauna ile birlikte insan yaşamını etkileyecektir.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından açıklanan raporda, Türkiye'nin bulunduğu kuşakta 21. yüzyılın orta ve son dönemlerine ait iklim değişikliği öngörülerinde bulunulmuştur. Sıcak hava dalgalarının ve şiddetli yağışların daha sık görüleceği, bunun yanında Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz havzasında yağışta azalış, buna karşın kuraklıkta artış olacağı tahmin edilmektedir (IPCC 2007). Bu durum Türkiye'de yüzey sularının akış oranı değişimine, su kalitesinin değişimine, yeraltı sularının beslenmesine etki edecektir. Ayrıca bu durum Türkiye'de su stresini arttıracaktır²².

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli, Aralık 2011'de Güney Afrika Cumhuriyetinin Durban kentinde toplandı²³. Yapılan toplantıda;

- Yerkürede ortalama sıcaklığının 2°C artması durumunda ekolojik hayatın etkilenmesi ve senaryolarını duyduğumuz doğal afetlerin gerçekleşmesinin kaçınılmaz olduğu,
- Halen ortalama sıcaklığın 0,8°C artmış olduğu,
- 2017'ye kadar öngörülen tedbirlerin hayata geçirilmemiş olması durumunda ise çok geç kalınmış olacağı belirtildi.

Yine aynı toplantıda İngiliz Meteoroloji Ofisinin hazırlamış olduğu bir

²¹ http://www.uk.cip.org.uk/resources/presentations/documents/JM_localauthotiriteslondonleeds_220304.pdf.

²² ÇİÇEK İhsan, Atal Murat, a.g.e., s.61

²³ Özgür GÜRBÜZ'ün Cumhuriyet Gazetesinin 31 Aralık 2011 tarihli Cumhuriyet Sürdürülebilir Yaşam Dergisi Ekinde (Sayı: 29) yayımlanan "Erteledikçe Tehlike Daha da Büyüyor" başlıklı haberi.

rapor açıklandı. Bu çalışmada, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 27 ülkeyi kapsayan veriler bulunmaktadır. Bu rapora göre;

- Yüzyılın sonuna kadar Türkiye'nin kuzey bölgelerinde 2,5-3°C, merkez ile güney/güney doğu bölgelerinde 3-3,5 °C, doğusunda ise 4°C sıcaklık artışı olacak,
- Yağış rejimi değişecek, kuzeyde yağışlarda %10, güneyde ise %20 azalma olacak ve 2100 yılında su sıkıntısı çeken nüfus % 45 civarında olacak,
- Deniz seviyesindeki yükselme Akdeniz'de 428.000, Ege'de 208.000, Marmara'da 842.000, Karadeniz'de 201.000 kişiyi etkileyecektir.

Bunlar olası senaryolar olmakla birlikte küresel ısınmasının tam etkilerini henüz öngörmek mümkün değildir. Etkilerin 2040 – 2050 yıllarında bariz bir şekilde yaşanıyor olması ve giderek şiddetlenmesi beklenmektedir. Önemli olan bu olgunun gerçek olduğu, başımıza geleceği ve sıkıntılı olacağı, öyleyse tedbir almamız gerektiğidir.

Su ve çatışma arasındaki ilişkide İklim Değişikliği ve Küresel Isınma olgusu bağlamında;

- İnsanlığın su kaynaklarını ve su döngüsünü olumsuz etkileyen (tarım ve sanayide büyüme, kirlenme, israf, doğaya verilen zarar ve benzeri) faaliyetlerinin su sorununu daha da şiddetlendirdiği görülmektedir. Bu eğilimin yakın gelecekte değişmesi beklenmemektedir. Dolayısı ile insanlığın bu tutumu, su sorununun çatışmaya yol açacak bir kıtlık algılamasına ulaşmasına katkı sağlamaktadır.
- Küresel ısınma ve iklim değişikliği, beraberinde getireceği diğer yaşamsal sorunlarla birlikte su döngüsünü önemli ölçüde etkileyecektir. Bu, insanlık için uzun vadeli, ancak su konusunda mevcut olumsuz etkilerden çok daha vahim felaketlerin gerçekleşme potansiyelini barındıran bir sorundur.

2.3. Ortadoğu'da Su Sorunu:

2.3.1 Ortadoğu'nun Tanımı ve Sınırları:

Kavram olarak 1902 yılında, ilk olarak Amerikalı deniz tarihçisi Mahan tarafından ortaya atılan “**Ortadoğu**”nun sınırları bugün değişik olarak tarif edilse de genel olarak Ortadoğu diye anılmakta olan bölge; Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde Arabistan yarımadası ve Sudan ile batıda Mısır topraklarının kapsadığı alan olarak saptanabilir. Prof.Dr.Mehmet Tomanbay'a göre Ortadoğu'dan kast edilen; batıda Mısır, doğuda İran ve Pakistan, kuzeyde Türkiye, güneyde ise Suudi Arabistan ile çevrelenen coğrafyadır²⁴. Başka tanımlarda Arap yarımadası ve Mısır'ında tanıma dâhil edildiği görülmektedir. Bu geniş anlamı ile dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasına sahip olan bölgede 300 milyon civarında kişi yaşamaktadır. Büyük Ortadoğu (Greater Middle East) kavramı ise siyasi bir yaklaşım olup tez konusu ile ilgili olmadığından değinilmemiştir. Ancak biz nasıl tarif edersek edelim, çalışmanın içeriğine göre tespit edilecek sosyal paydaşların kapsanması ihtiyacı elzemdir. Bu noktada, siyasi bir coğrafya tanımlama gayretinden ziyade çalışmanın konusu veya odaklandığı konunun ilgi alanına giren öznelerin kapsanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısı ile su ile ilgili çalışmalarda siyasi coğrafya tanımlarından ziyade kaynak, paydaş ve su kaynaklarına ilişkin hak iddialarından hareketle yapılan tanımlamaların daha isabetli olacağı düşünülmektedir.

2.3.2 Ortadoğu'da Su Durumu:

Ortadoğu'ya hayat veren beş su kaynağı vardır²⁵. Bunlar;

- Türkiye'den kaynaklanıp, önce Suriye'yi sonra Irak'ı geçen **Fırat** ile Türkiye'den kaynaklanan Irak'ı geçerken Fırat'la birleşerek Şattülrap'ta Basra Körfezine dökülen **Dicle** nehirlerinin oluşturduğu havza.

²⁴ TOMANBAY Mehmet, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, syf. 110.

²⁵ ZEHİR, Cemal, “21.yy'da su meseleleri”, MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı.

Şekil- 4 Dicle Nehri

Şekil-5 Fırat Nehri

- İsrail, Ürdün ve Filistinliler tarafından kullanılan, Golan tepelerinin batısından kaynaklanıp önce Tiberiya Gölü'ne, oradan İsrail işgali altındaki toprakları geçerek Ölü Deniz'e dökülen **Ürdün (Şeria) Nehri**'nin oluşturduğu havza,

Şekil- 6 Ürdün Nehri

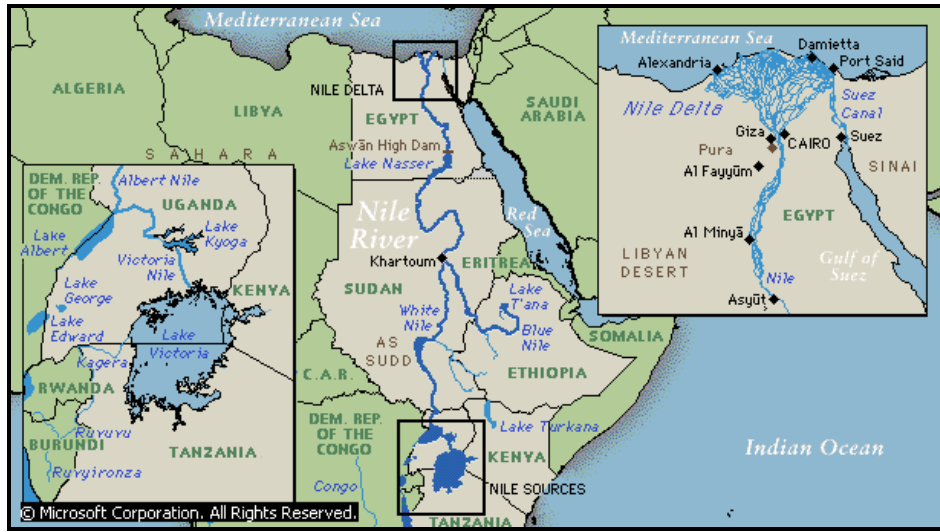
- Lübnan, Suriye ve Türkiye arasındaki **Asi Nehri**,

Şekil 7 Asi (Orontes) Nehri

- Bir kolu Viktorya Gölü'nden, öteki kolu Burundi'den başlayan ve Burundi, Raunda, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Uganda, Kuzey ve Güney Sudan ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti (önceden

Zaire)'den geçen Nil havzası²⁶,

Şekil - 8 Nil Nehri

- Lübnan içerisinde doğup denize dökülen Litani Nehri'dir.

Şekil 9 Litani Nehri

Bunlara bir de Batı Şeria ve Gazze şeridi ile güney Ürdün'deki yeraltı su kaynaklarının oluşturduğu havza ilave edilebilir.

Bu nehirlerden; Fırat ve Dicle'nin toplam su potansiyeli yaklaşık, Nil

²⁶ NOT : Nil havzası tez kapsamında Ortadoğu olarak tanımlanan bölgenin dışında olmakla birlikte Mısır-İsrail ilişkisi açısından burada kapsanmıştır. İstifade edilen kaynakların

Nehri'ne eşit ve **yıllık ortalaması 87,7 milyar m³'tür**. Ürdün Nehri'nin ise yıllık ortalama su miktarı 1,4 milyar m³ olup, Fırat-Dicle Havzası'nın veya Nil Nehri'nin taşıdığı yıllık su miktarının ancak %1,5'ine tekabül etmektedir. Bu küçük nehrin havzası, bağımsızlıklarını 1940'lı yılların içinde elde eden dört devlet, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında paylaşılmıştır.²⁷

Dünyanın en uzun drenaj alanı bakımından dördüncü büyük nehri olan **Nil Nehrinin** su toplama havzası, dokuz ülke arasında bölünmüştür. Bu, bir kolu Viktorya Gölü'nden, öteki kolu Burundi'den başlayan ve Burundi, Raunda, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Uganda, Kuzey ve Güney Sudan ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti (önceden Zaire)'den geçen geniş bir havzadır.²⁸ Nil Nehri'nin sularına hiç katkısı bulunmayan Mısır, yıllık ortalama su miktarı 84 milyar m³ olan Nil Nehri sularının %70'inin kendine ait olduğunu iddia etmektedir. Nil'in %80 debisini kontrol eden Etiyopya'nın Nil üzerine baraj kurma isteği ise Mısır tarafından kabul edilmediği gibi, Mısır tarafından Etiyopya'nın bu girişimi 1991 yılında savaş sebebi sayılmıştır. Mısır, Nil üzerinde tarihten gelen "ön kullanım hakkı"²⁹ olduğunu ileri sürerek, bu konudaki inisiyatifi paylaşmak ve bırakmak istememektedir³⁰.

Lübnan'da Bekaa Vadisi'nden doğan **Asi Nehri**, büyük ölçüde Suriye topraklarında tüketildikten sonra, Türkiye sınırları içinde Akdeniz'e dökülmektedir. Yıllık ortalama su miktarı 1.2 milyar m³ olan Asi Nehri, Fırat'ın %8'i oranında su taşımaktadır³¹.

Litani Nehri; Lübnan topraklarından doğmakta ve yine bu ülke sınırları içersinde denize ulaşmaktadır. Yıllık su miktarı 700 milyon m³ olan Litani'nin Ürdün Nehrine çevrilerek, Ürdün Nehrinin bu nehrin takviyesi fikri zaman zaman İsrail tarafından ortaya atılmıştır. Bu nedenle Fırat Nehri'nin binde ikisi,

²⁷ ERASLAN Ali, "Türkiye'nin sahip olduğu milli güç unsurlarından su kaynakları" konulu tez, Harp Akademileri K.ığı, 11 Mart 2005, S.3-2.

²⁸ ZEHİR, Cemal, "21.yy'da su meseleleri", MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı

²⁹ Uluslar arası Hukuk Bölümünde "Ön Kullanım Hakkı" kavramına bakınız.

³⁰ KÜPÇÜ, A.g.e., s.38; ZEHİR, Cemal, Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, Su Vakfı Yayınları, 2003, s.102.

³¹ KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s.72.

Ürdün Nehri'nin yarısı oranında su taşıyan Litani, Arap-İsrail ihtilafında gündeme gelmiştir³².

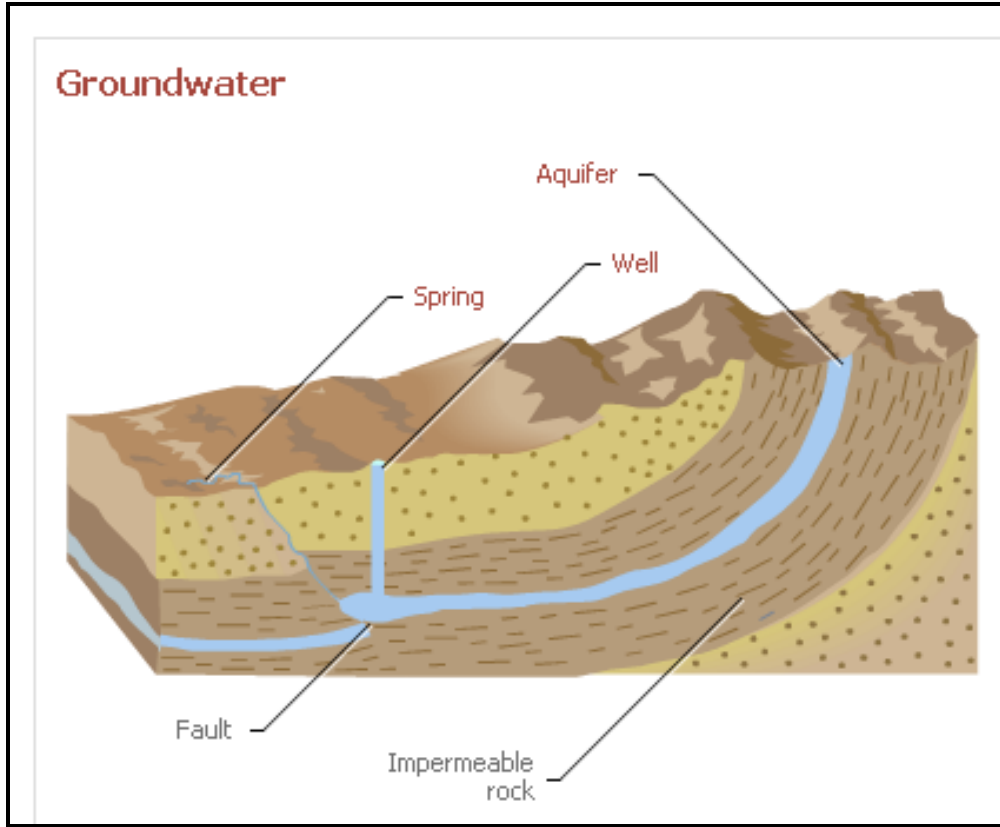
Lübnan'ın güneydoğusunda Şeyh (Hermon) dağından güneye doğru uzanan doğal su havzaları mevcuttur. Bu dağdan kaynaklanan üç temel su toplama havzası vardır. Bunlardan birincisi olan **Dan** 29 milyon m³'lük yıllık su potansiyeli ile İsrail toprakları içinde kalır. İkinci su toplama havzası **Hasbani** Lübnan'da yılda ortalama 130 milyon m³'lük bir yüzeysel akış sağlar. Üçüncü havza **Banyas** ise Suriye'de yıllık ortalama 125 milyon m³ akış sağlar. Bu havzalar İsrail içinde Lübnan'a yakın bir noktada **Ürdün nehri**ni meydana getirirler. Ürdün Nehri buradan Tiberya gölüne ulaşır ve buradan güneye Lut gölüne (Ölü deniz) doğru devam eder, burada **Aşağı Ürdün (Şeria) nehri** adını alır. "Bu nehrin üst tarafında önce doğu tarafında Yarmuk kolu daha sonrada aşağı yörelerde batı tarafından Harod ve Faryah ile doğu tarafından Yabis, Zarka ve Nusayrat kollarını alır. Sorunlu olan küçük ölçekli bölge yukarı Ürdün su toplama havzasındadır. Buna ilave olarak Gazze şeridi ve Batı Şeria gibi Filistin sınırları içinde kalan alanlarda da su sorunları güncelliğini korumaktadır"³³.

Yüzey sularının yanı sıra, yeraltı suları bölgedeki su potansiyelinin önemli bir bölümünü oluşturur. Hidrologların Nubyan oluşumu olarak adlandırdıkları yeraltı su sistemi, içine Libya'nın güneyini, Mısır'ın güneybatısını, Çad'ın belli bölgelerini ve Sudan'ın kuzeybatısını alarak, Sina Yarımadası'na, İsrail'in Nejeu Bölgesi'ne, Ürdün'ün güneyine ve Arabistan'a kadar uzanır. Yaklaşık 2.5 milyon km²'lik alanın altında yer aldığı düşünülen bu yer altı su sisteminin 50.000 milyar m³ fosil suyu içerdiği tahmin edilmektedir. Bir diğer önemli yeraltı suyu sistemi, Ürdün Nehri ile Akdeniz kıyıları arasında kalan doğu ve kıyı Akiferleri'dir. Batı Şeria'nın nerdeyse tümünü kaplarlar. Yıllık ortalama 632 milyon m³ su sağlarlar.³⁴

³² KÜPÇÜ, A.g.e.,s. 39.; Özden BİLEN, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, Ankara, TESAV Yay., 2000, s.276.

³³ ŞEN, Zekai, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye Su Vakfı Başkanı, www.dunyasugunu.org/2004/zekai_sen.doc.

³⁴ ERASLAN, A.g.e., s 4-2, 4-3.

Şekil 10 Yeraltı Su Kaynakları (Tanım)

Su kaynaklarının bu durumu neticesinde Ortadoğu ülkelerinin çoğunda su sıkıntısı çekilmektedir. Türkiye, Suriye, Irak ve Lübnan su bakımında diğer ülkelere kıyasla daha iyi durumdadırlar. Buna mukabil, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri ise çok büyük bir su sıkıntısı çekmektedirler³⁵.

Tablo – 2’de ve Tablo-5’te sunulan veriler de bu tespiti doğrulamaktadır. Özellikle tez kapsamında odaklanılan bölge açısından Ürdün ve İsrail’de ciddi bir su sorunu bulunduğu, Irak ve Türkiye’nin ise ihtiyacından fazla suya sahip ülkeler durumunda olduğu görülmektedir. Ancak 2025 yılı projeksiyonlarında, su ihtiyacının kritikleşeceği ve Irak, Türkiye ve kısmen Lübnan haricinde tüm Ortadoğu’nun Su Kıtlığı çekeceği görülmektedir.

Tablo-2’nin ortaya koyduğu bir başka husus ise nüfus artışıdaki yüksek oranın kişi başı yenilenebilir su miktarında neden olduğu azalma eğilimindeki fazlalıktır. Dünya ortalamasında yıllara göre kişi başına düşen su miktarındaki

³⁵ ZEHİR, Cemal, “21.yy’da su meseleleri”, MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı

azalma oranı göreceli olarak Ortadoğu ülkelerine göre daha az iken, Ortadoğu ülkelerine yönelik projeksiyonlarda kişi başı yenilenebilir su miktarı daha yüksek bir ivme ile azalma göstermektedir (Tablo-4). Örneğin dünya ortalamasında kişi başı su miktarı 30 yılda bir yaklaşık % 50 azalma gösterirken azalma oranı S.Arabistan için daha büyük oranda gerçekleşmektedir.

Bu noktada, bir çatışma sebebi olabileceği savından hareketle su indekslerine göre 500 m³ altı miktarların ciddi su kıtlığını ifade ettiği durumda olan S.Arabistan'ın, örneğin su açısından zengin Irak'a savaş açmasına yönelik bir senaryo pek duyulmamıştır. Üstelik askeri olarak bu senaryonun uygulanabilirliği ve bir anlamı olabilir. Çünkü Suudi Arabistan-Irak sınırından yaklaşık 260 kilometre sonra Irak'ın su kaynaklarına ulaşılabilir. Buna karşın ne tarih ne de günümüzde böyle bir çatışma öngörülmemektedir. Öyleyse, çatışma argümanlarının askeri gerçekler veya suyun kıtlığından ziyade başka nedenlerle ortaya konduğuna ilişkin başka bir gösterge bulduğumuzu düşünmemiz yanlış olmayacaktır.

Şekil 11 Irak - Suudi Arabistan Sınırı

Bu senaryonun gündeme gelmemesinin başka sebepleri vardır. S.Arabistan su ihtiyacını desalinasyon ve satın alma yolu ile karşılamaktadır.

Su nedeniyle Irak – S.Arabistan savaşı senaryosu tutarlı değildir. Savaş sonunda S.Arabistan'ın Irak'ı işgal ederek su ihtiyacını gidermesi kabul edilebilir bir durum değildir. Uluslararası Hukuk açısından uygun değildir, Böyle bir algı ve Irak su kaynakları üzerinde S.Arabistan'ın hak iddiası bulunmamaktadır.

ÜLKELER	FERT BAŞINA YENİLENEBİLEN KAYNAKLAR(m ³)		
	1960	1990	2025
Mısır	2251	1112	645
Irak	14706	5285	2000
İsrail	1024	467	311
Ürdün	529	224	91
Lübnan	2000	1407	809
S. Arabistan	537	156	49
Suriye	1196	439	161
Afrika	14884	6516	262
Asya	6290	3368	2134
Dünya	13471	7685	4783

Tablo - 2 Ortadoğu'da Kişi Başına Düşen Yenilenebilir Su Kaynakları^{36, 37}

Su ihtiyacı açısından nüfus kritik bir bilgidir. Çünkü ihtiyacı ortaya çıkaran insan olduğundan nüfus artışı ve talep artışında bir neden sonuç ilişkisi vardır. Bu noktada Ortadoğu'yu Türkiye açısından iki bölgeye ayırarak incelemek uygun olabilir. Birincisi; Türkiye, Irak, Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Kıbrıs'ın oluşturduğu ülke topluluğu öncelikli ilgi alanımızdır.

İkinci olarak ise Mısır ve Arap Yarımadası ülkelerinin dahil olduğu daha geniş bir bölgedir. Bu bölgeler kapalı sistemler değildir. Bu bölgelerinden herhangi birinde gerçekleşebilecek su saiklı bir çatışma kaçınılmaz olarak diğerini etkiler. Bu etkiler, bir çatışmanın doğal olarak neden olacağı siyasi ve

³⁶ KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s.25.

³⁷ Tablo 2 deki Suriye bilgisinin diğer veri setleri ile uyumsuz olduğu görülmüştür. Diğer kaynaklardan, Suriye'nin günümüz itibarı ile kişi başına düşen su miktarının 1000-1100 m³ civarında olduğu bilinmektedir. Bakınız Tablo-5.

ekonomik ilişki değişimleri, göç, yıkım gibi sonuçlar ile diğer taraftan su talepleri şeklinde tecelli edebilir.

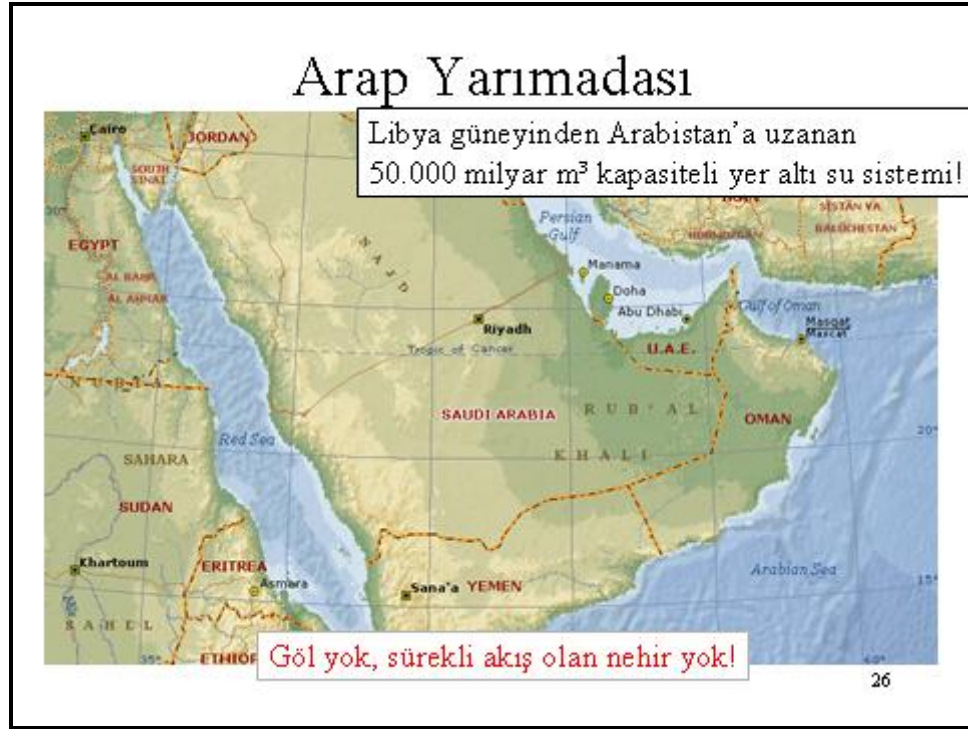
ÜLKE	NÜFUS ARTIŞ HIZI (YÜZDE)	1950 YILI NÜFUSU (MİLYON)	1990 YILI NÜFUSU (MİLYON)	2000 YILI NÜFUSU (MİLYON)	2025 YILI NÜFUSU (MİLYON)
Suriye	3.6	3.5	12.4	17.5	35.2
Ürdün	3.3	2.3	3.5	5.3	10.8
Irak	3.4	5.2	18.1	24.8	46.3
Lübnan	2.2	1.5	2.7	3.3	4.5
İsrail	1.7	1.3	4.6	5.6	6.5
Filistin	3.0	1.0	1.6	3.0	4.5
S.Arabistan	3.8	3.2	14.9	20.7	40.4
Katar	3.4	0.3	0.4	0.55	0.7
BAE	2.2	0.07	1.6	2.0	2.8
Kuveyt	2.8	0.15	2.2	1.7	2.8
Bahreyn	3.1	0.12	0.5	0.65	1.0
Umman	3.7	0.44	1.5	2.5	4.7
Yemen	3.7	4.3	12.4	18.1	43.1
Mısır	2.2	20.3	56.5	67.9	90.5
Toplam	-	43.7	132.9	173.6	293.8

Tablo - 3 Ortadoğu ülkelerinin nüfus artışı³⁸

Bölge nüfusuna ilişkin Tablo – 3’de verilen rakamlar ışığında, birinci bölge olarak tanımladığımız bölgede Türkiye hariç nüfusun günümüzde 75-80 milyon civarında olduğu ve nüfus artış oranının ortalama %2,8 olduğu tahmin edilebilir. Nüfus artış oranının dünya geneli içersinde yüksek olduğu aşıkardır. Tablo-3 verilerine göre bu bölge nüfusunun 2025 yılında (Türkiye hariç) 107,8 milyon olması beklenmektedir.

İkinci bölgede ise Arap Yarımadasının nüfusu yine Tablo-3 verileri ile yaklaşık 65 milyondur. Bu bölgede nüfus artışı ortalama 3,4 ile daha da yüksektir. 2025 yılında Arap Yarımadasının nüfusunun 95 milyonu aşacağı düşünülmektedir. Mısır nüfusunun 2025 yılında 90 milyonu geçeceği tahmin edilmektedir.

³⁸ KÜPÇÜ, A.g.e., s.36.; KOLUMAN, Aziz, . **Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s.41.

Şekil 12 Arap Yarımadasında Su

Arap Yarımadasında sürekli akışı olan akarsu ve göl bulunmamaktadır. Daha öncede dikkat çekildiği üzere, bu durumda olmakla birlikte bu coğrafyada bulunan ülkelerin su için çatışacağı senaryosu gündeme gelmemektedir. Burada ifade edilmek istenen sıkıntının olmadığı değil, çatışma ihtimalinin yokluğudur.

Ortadoğu'da nüfus artışını sadece insanoğlunun soyunu devam ettirme güdüsü ile açıklayamayız. Güvensizlik ve kırılman yönetimler arka planında yer aldığı politik sorunların bir başka sonucu nüfus artışıdır. Örneğin İsrail, bölgede varlığını garantilemek ve idealize ettiği geleceğe ulaşmak için insan gücüne ihtiyaç duyacaktır. Gerçekte ise nüfus artışı, maddi gerçekler ve sosyolojik kavramlarla siyasi ihtiraslar arasında bir denge bulacaktır. Buna karşın, Filistin'deki yüksek nüfus artışı, kendi inanç ve ahlaki sistemlerinin yanı sıra İsrail'e rağmen var olabilmek adına yüksek olmak şeklinde bir eğilim gösterecektir. Ortaya Tablo-3 nüfus artış verilerini rasyonalize eden argümanlar çıkacaktır. Maalesef, bu argümanlar diğer ülkeler içinde üretilebilecek ve su ihtiyacı bu argümanların gerisinde kalacaktır.

Bu durumda;

- Fırat'tan Suriye ve Irak için 500 m³/sn. ile bırakılan yılda 16 milyar m³ su,
- Dicle Nehri suyu ve Türkiye – Irak sınırını oluşturan Hezil suyu ile Hakkari'den doğan Büyük Zap sularının Irak içersinde Dicle ile birleşmesi neticesinde oluşan Türkiye kaynaklı 21,3 milyar m³ su, buna Irak'ın katkısı ile oluşan 52,7 milyar m³ su ³⁹,
- Litani nehrinin 0,7 milyar, Ürdün Nehrinin 1,5 milyar, Asi Nehrinin 2,5 milyar su kapasitesi (Suyun büyük çoğunluğunun Suriye tarafından kullandığı düşünülerek),

dikkate alınarak, öncelikli ilgi alanımız olan birinci bölgede toplam 73 milyar m³ yüzey suyu kapasitesi olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, yenilenebilen bir kaynak olan yüzey suları açısından günümüzde 80, 2025 yılında ise yaklaşık 110 milyon kişi bu kapasiteden istifade etmek durumundadır. Sadece bu bölge ve sadece yüzey suları açısından, mevcut kaynaklar temiz ve yağış rejimleri benzer kalmak koşulu ile 2025 yılında ortalama kişi başına 663 m³ su düşebilecek görünmektedir. Buna, Ürdün'ün 12 milyar⁴⁰ m³, İsrail'in 5 milyar⁴¹ m³, Suriye'nin 10 milyar⁴² m³ civarında tahmin edilen yeraltı su kaynakları ilave edildiğinde kişi başına düşen genel su kaynakları ortalaması daha da yükselecektir.

Burada iki tespit önemli görünmektedir.

- Birincisi, birinci bölge olarak ifade ettiğimiz bölgenin yaklaşık 73 milyar m³ yüzey suyu kaynaklarının 37,3 milyar m³'lük miktarı Türkiye kaynaklıdır. Dolayısı ile kaçınılmaz olarak Türkiye, bu bölgede su ile ilgili her sorun ve çözümün içinde olmak durumundadır.
- İkincisi, kişi başına düşen su miktarı noktasında Arap Yarımadası, birinci bölge olarak tanımladığımız bölgedeki ülkelere göre daha fakir olmakla

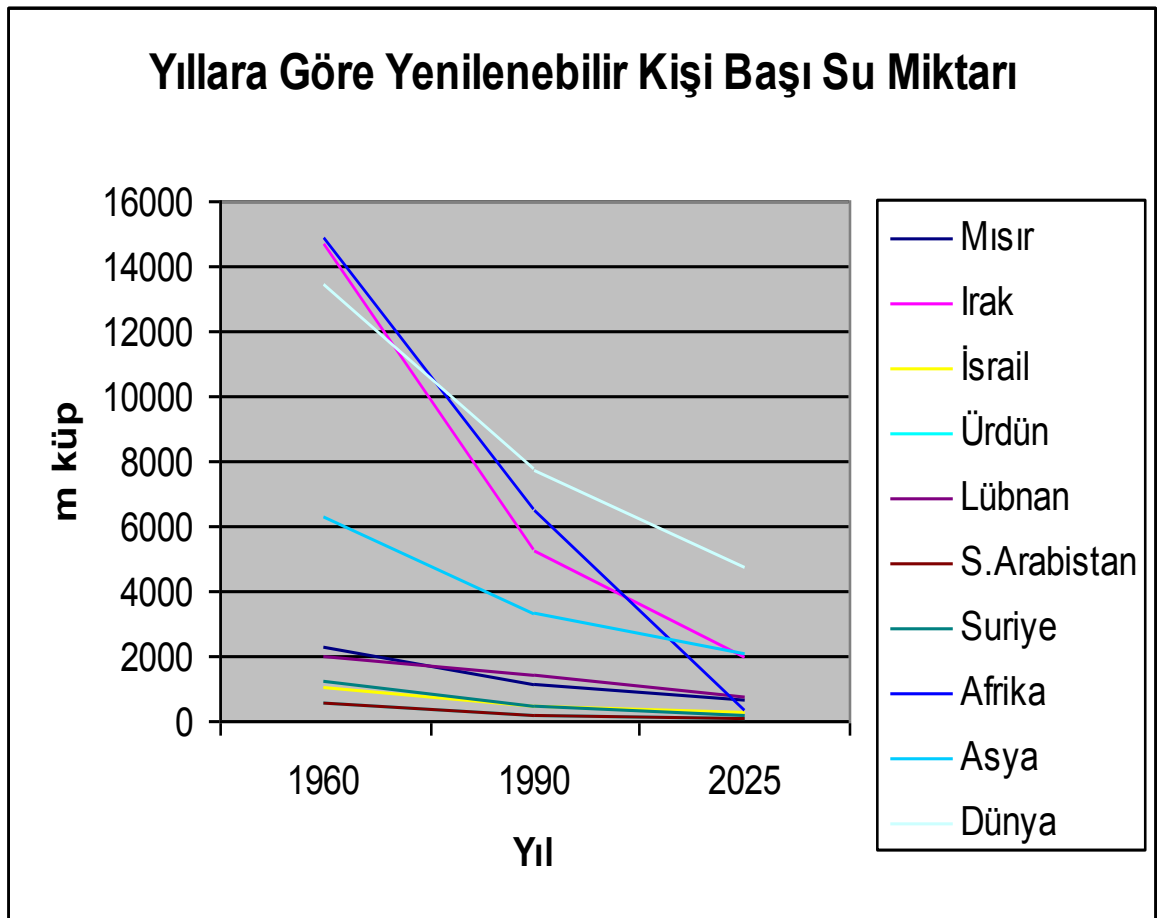
³⁹ KÜPÇÜ, A.g.e., s.91; Orhan TİRYAKİ, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, İstanbul, Cem Ofset, 1997, s.172.

⁴⁰ Tablo-5'ten alınmıştır.

⁴¹ Tablo-5'ten alınmıştır.

⁴² KÜPÇÜ, A.g.e., s.91 ; Özden BİLEN, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara, TESAV Yay., 2000, s.70.

birlikte, çatışma senaryoları nedense ikinci bölgede değil de birinci bölgede söylenegelmektedir. Bunun bir sebebi paylaşım kavgası verilecek kaynak olmamasıdır. Dolayısı ile su kavgası her zaman kıtlıkla ilgili değil, gelecekteki bir kıtlık algısından dolayı kaynakların paylaşımı ile ilgili görünmektedir. Yani Fırat ve Dicle'nin hiç var olmadığı bir durum yaratırsak, muhtemelen bölge nüfus ve şehir planlaması çok farklı olurdu ve muhtemelen sıklıkla duyduğumuz su ve savaş ilişkilendirmesi hiç üretilemezdi. Kaynak yoksa çatışma potansiyeli de yoktur.

Tablo - 4 Ortadoğu'da Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Yenilenebilir Su Miktarı Değişimi (Trendi)

Su ile ilgili verilere bakıldığında farklı bakış açıları ve ölçüm farklılıkları değişik neticeler ortaya koyabilmektedir. Hesaba katılan kaynakların (yüzey suları, yeraltı suları, desalinasyon ile üretilen vs...), nüfus artışı ile birlikte sektörel kullanım artışına yönelik öngörülerin yapıp yapılmadığının, yani

elmalar ile elmaların mı mukayese edildiğinin tespiti önem arz etmektedir. Ölçüm ameliyesi doğası gereği hatalıdır, diğer bir ifade ile hata payı içerir. Dolayısı ile su gibi pek çok faktörden ve zamanlamadan etkilenebilecek bir konuda mutlak doğruluk ve farklı veri setlerinde eşitlik beklenemeyebilir. Örneğin farklı kaynaktan temin edilen Tablo – 2 ve Tablo – 5'te Suriye için kişi başına su miktarı farklılık göstermektedir. Diğer taraftan, bu tezin hedefleri açısından, verilerin işaret ettiği durumların yordamlanmasında göreceli olarak uyumlu veri setleri yeterlidir. Gerek nüfus bilgilerinde ve gerekse su miktarı verilerinde rakamlarda anlık kati doğruluktan ziyade tez kapsamında durum tespitine ve bir trend gözlemlene özelliği aranmaktadır.

Bu çerçevede, Tablo – 5'te Doğu Akdeniz ülkeleri için verilen ve bir kısım Ortadoğu ülkelerini de kapsayan veriler bulunmaktadır. 2005 yılı verilerini yansıtan tablo Ortadoğu'daki su kıtlığını ve dengesizliğini ortaya koymaktadır.

Ülkeler	Toplam yıllık yenilenebilir su potansiyeli (*) (km ³)	2005		Yurt dışından gelen suların toplam yıllık akım içindeki oranı %
		Nüfus Milyon	Kişi başına düşen su miktarı (m ³ /kişi/yıl)	
Türkiye ⁴	110	71.4	1540	5
Mısır	69.1	74	933	96
Kıbrıs ³	0,9	0,950	947	0
İsrail ¹	2,15	6,1	352	30
Lübnan	5,17	4,5	1148	0
Suriye	19.8	18	1100	50
Ürdün ²	1,7	5.8	293	31
Filistin Gazze	0.06	1.3	46	0

(1) Ürdün'ün tahmin edilen 12 milyar m³ fosil suları hariç
(2) İsrail'in tahmin edilen 5 milyar m³ fosil suları hariç.
(3) KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi toplamı
(4) Teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir miktar
(*) Kaynak:Sustaining Water Population and the Future of Renewable Water Supplies
"Population Action International" <http://www.cnie.org/pop/pai/water-31.html>

Tablo - 5 Akdeniz Ülkeleri Su Durumu (2005)⁴³

Ortadoğu'daki mevcut suyun sektörel kullanım bağlamında incelenmesi

⁴³ DURSUN Yıldız, Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi, DSİ Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı, 2005.

durumunda suyun büyük oranda tarımda kullanıldığı görülmektedir (Tablo – 6). Mısır dâhil edilmiş olmamakla birlikte, Tablo – 6 verilerine göre Ortadoğu'da ortalama olarak suyun %81'i tarımda kullanılmaktadır.

Mısır'da ise su tüketiminin %90'ının tarıma harcandığı bilinmektedir. Ortadoğu genelinde tarımda kullanılan sulama teknolojisinin gelişimi, sanayileşmenin artması ile tarımsal su kullanımının azalabileceği düşünülebilir. Ancak, Ortadoğu'da nüfusun dünyanın diğer bölgelerine oranla daha yüksek bir oranla artıyor olması ve yarı kurak bir coğrafyada tarımsal olarak kendi kendine yeterli olma gibi ekonomik nedenlerden çok psikolojik nedenlerle yürütülen projelerin yakın zamanda sonlandırılması beklenemez.⁴⁴ Yani, İsrail veya Suudi Arabistan'ın, daha ucuz ithal edebileceği bir tarım ürününü kendi üretme talebi kısa zamanda değişmeyecektir.

	Kentsel Su Kullanımı(%)	Endüstriyel Su Kullanımı(%)	Tarımsal Su Kullanımı(%)
Ürdün	23	3	74
İsrail	16	5	79
Filistin	23	1	76
Lübnan	11	4	85
Suriye	8	2	90
Irak	3	5	92
Türkiye	16	10	74

Tablo - 6 Ortadoğu'da Sektörel Su Kullanımı⁴⁵

Suudi Arabistan, Yemen ile Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt gibi Körfez ülkeleri ürettikleri sudan çok daha fazlası tüketmektedirler. Petrol gelirleri ile satın alma veya tuzlu su arındırma ile ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Ancak petrol rezervlerinin azalması veya bir başka enerji kaynağının petrolü ikame etmesi gelecekte bu ülkelerin su sorununu son derece sıkıntılı noktalara götürebilecektir.

⁴⁴ KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s.25.

⁴⁵ DURSUN Yıldız, Doğu Akdeniz Ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi, DSİ Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı, 2005.

Sonuç olarak tez amaçları açısından, Ortadoğu coğrafyasında su durumuna ilişkin aşağıdaki hususlar dikkati çekmektedir:

- İsrail, Filistin ve Ürdün Ortadoğu Coğrafyasında su sıkıntısını en şiddetli yaşayan ülkelerdir. Su kıtlığı sınırları içerisindedirler.
- Suriye, Irak ve Türkiye ise su stresi altındaki ülkelerdir.
- Nüfus artışı ve buna paralel artan tarım ve sanayi sektörlerinin su ihtiyacı, su talebini artırmaktadır.
- Ortadoğu'da su ile ilgili sorunların veya çözümlerin içinde Türkiye muhakkak yer alacaktır.
- Su ile ilgili sorun, fiziki su miktarının yetersizliğinden çok kaynak paylaşımı ile ilgilidir. Kaynak yoksa çatışma potansiyeli de yoktur.

2.3.3 Suriye, Irak ve İsrail'in Yakın Gelecekte Su ihtiyacına İlişkin Öngörüler:

Suriye ve Irak'ın su talebindeki değişimler kaçınılmaz olarak Fırat ve Dicle'den bırakılan su miktarı üzerindeki tartışmayı etkileyebilecek temel konudur. Bunun yanında Suriye'nin Golan tepelerindeki Su kaynaklarının İsrail işgali nedeni ile İsrail tarafından kullanılıyor olması, İsrail'e doğrudan veya Suriye'ye Golan'da kaybettiği suya karşılık Fırat'tan su verilmesi düşüncelerine yol açmaktadır. Bunun hukuki veya gerçekçi olduğu düşünülemez. İleride açıklandığı üzere, gerek BM ve gerekse AB mevzuatında uluslararası su hukukunun geldiği nokta, havza yönetiminin kaynağı kullananlarca yapılması şeklindedir. İsrail Fırat ve Dicle havzası içerisinde değildir. İsrail'in bu havzadan su kullanması hususu siyasi bir karardır. Devletler arasındaki görüşmeler sonucunda bir uzlaşma içerisinde, havza devletlerinin rızası ile mümkün olabilir. Bununla birlikte ileride değinildiği üzere Suriye, Irak ve Türkiye'nin Fırat ve Dicle'den talep ettiği su miktarları bu nehirlerin kapasitesinden daha fazla görünmektedir. Eğer talep edilen miktarlar gerçekçi ise bu nehirlerden İsrail'e su verilmesi mümkün görünmemektedir.

İsrail, Suriye ve Irak'ın gelecekte olabilecek su taleplerini ön görmek mevcut veri ile çok isabetli olmayabileceksede nüfus ve sulanabilir arazi

üzerinden yaklaşık bir öngöründe bulunulabilir.

“17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Başbakanların bir araya geldiği “Karma Ekonomik Komisyon” toplantısında yapılan protokol çerçevesinde, Türkiye Fırat suyundan ayda ortalama 500 m³/s (yaklaşık olarak 16 milyar m³) suyu, Suriye ve Irak'a tahsis etmiştir. Suriye ile Irak arasında varılan anlaşmayla bu suyun %42'si Suriye'de, % 58'i Irak'ta kullanılmaktadır. Belirtilen esaslar çerçevesinde, Suriye'ye intikal eden su miktarı 6.72 milyar m³, Irak'a intikal eden ise 9.28 milyar m³'tür. Fırat Suyuyla beraber Suriye'nin toplam yerüstü ve yer altı su kaynakları yaklaşık 17 milyar m³'tür”⁴⁶ (Dipnottan görüleceği üzere kaynakçanın 2000 yılı basımıdır). Tablo-5'e göre Suriye'nin yıllık su arzı 19.8 milyar m³'tür. Yer altı su kaynakları buna ilavedir. Dolayısı ile veriler arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir.

Irak'ın açısından bakıldığında; “Fırat'tan tahsis edilen 9.3 milyar m³ su, Dicle Nehri suyu ve Türkiye - Irak sınırını oluşturan Hezil suyu, Hakkari'den doğan Büyük Zap suları ile, Irak topraklarında Dicle Nehriyle birleşmekte ve buna Türkiye'nin toplam katkısı 21,3 milyar m³'e ulaşmaktadır. Türkiye'den gelen 21,3 milyar m³ ile birlikte, Dicle Nehrinin Fırat'la birleşmeden önceki toplam su potansiyeli 52,7 milyar m³ civarındadır”⁴⁷. Böylece toplam yerüstü su kaynakları yaklaşık 62 milyar m³ 'e denk gelmektedir.

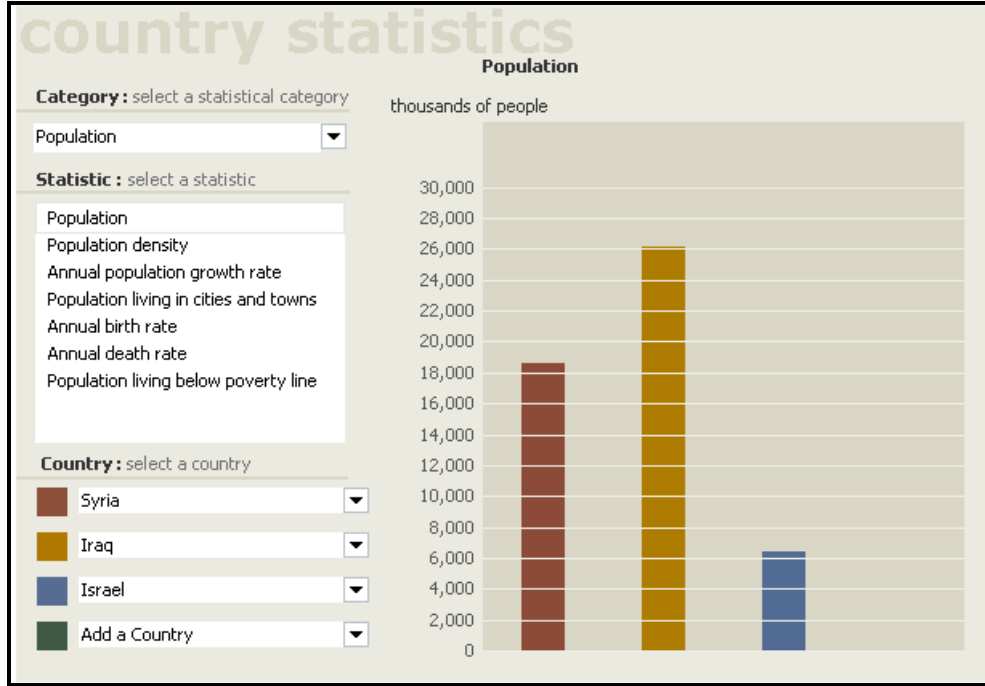
İsrail'in toplam su kaynakları 1 milyar 600 milyon m³'tür. Bu miktarın 640 milyon m³'ü Ürdün Nehrinden geri kanlıda yer altı kaynaklarından karşılanmaktadır⁴⁸. Ayrıca Ölü Deniz olarak adlandırılan tuzlu göl İsrail için önemli bir su kaynağıdır. Buna 5 milyar m³ olarak bilinen yer altı su kaynakları kapasitesi ile 2013 yılında azami kapasite ile işletilebilmesi durumunda bu tarihten itibaren yıllık 0,7 milyar m³ civarında olabilecek desalinasyon potansiyelini de ilave etmek gerekmektedir.

⁴⁶ KÜPÇÜ, A.g.e., s.91 ; Özden BİLEN, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara, TESAV Yay., 2000, s.70.

⁴⁷ KÜPÇÜ, A.g.e., s.91 ; TİRYAKİ, Orhan. Sınır Aşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu, İstanbul, Cem Ofset,1997, s.172.

⁴⁸ KÜPÇÜ 107; İsmail Kapan, **Suyun Stratejik Dalgaları**, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, Mart 2007, s. 388

Bu üç ülkenin nüfusu 2005 verileri ile Şekil 13'te sunulmuştur. 2005 yılında Suriye nüfusu 18,5 milyon, Irak nüfusu 26 milyonu aşmış, İsrail nüfusu ile 6,5 milyon civarındadır. Bu tarihte önceden % 3'ün üzerinde olan nüfus artış oranlarının Suriye için % 2,3, Irak için ise % 2,7 olduğu görülmektedir⁴⁹.

Şekil 13 Irak-Suriye-İsrail Nüfus Bilgileri (2005)⁵⁰

Bir başka kaynakta yer alan nüfus projeksiyonları ise Tablo-7'de sunulmuştur.

ÜLKELER	2006	2010	2020
Türkiye	70,4	78	90
Irak	26,7	30	41
Suriye	18,8	22	26

Tablo 7 Suriye- Irak - Türkiye Nüfus Tahminleri⁵¹

Tablo 7 ve Tablo 3 verilerinin uyumlu olduğu da dikkate alınarak nüfus bilgilerinin yeterli güvenilirliği sağladığı düşüncesinden hareketle, 2020 yılında

⁴⁹ Encarta 2006 Country Facts.

⁵⁰ Encarta 2006 Country Statistics.

⁵¹ <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>, 12 Mart 2007.

sadece Dicle ve Fırat'tan gelen su ile Irak'ta kişi başına düşen su miktarının yıllık 1500 m³'ün üzerinde olacağı, 2025 yılında ise 1350 m³'civarına düşeceği öngörülebilir. Tablo-2 verilerinde ise 2025 yılında Irak için kişi başına düşen su miktarı 2000 m³ olarak öngörülmüştür.

Suriye için verilerde belirsizlik olmakla birlikte, Tablo-5 verileri esas alınarak 19,8 milyar m³ su kapasitesi üzerinden kişi başına suyun 760 m³ civarına düşeceği öngörülebilir. Yer altı sularının kullanımı ve desalinasyon ile su ihtiyacının karşılanması mümkün olabilecektir. Suriye için su miktarı Irak ve Türkiye'ye daha az olmakla birlikte İsrail, Suudi Arabistan ve tüm Arap Yarımadası ülkelerinin durumlarına göre daha boldur. Bu durumda gelecekte Fırat'tan Irak'a bırakılan suyun oranında Suriye lehine değişiklik ve/veya Türkiye'nin Fırat'tan daha fazla su bırakması gündeme gelebilecektir. Ayrıca daha da önemlisi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 242 gereğince İsrail'in Golan'da işgal ettiği toprak ve su kaynaklarını tekrar gerçek sahibi olan Suriye'ye bırakması ise en uygun çözümdür. Konu sadece siyasi olarak ele alınmamalıdır. Türkiye insani nedenlerden komşusunun sıkıntısına cevap vermek sureti bunu bir yumuşak güç uygulamasına da çevirebilecektir.

Suyun en çok kullanıldığı tarım sektörü gelecekte daha da dikkatli incelenmek durumundadır. Tablo-6 verileri dikkate alındığında ülkelerin kullandığı toplam su içerisinde Türkiye'nin % 74, Suriye'nin % 90, Irak'ın % 92, İsrail'in ise % 79 oranında tarım maksatlı su tükettiği görülmektedir.

“Türkiye'nin Fırat Nehrinden sulayacağı alan 1.654.000 hektar, Suriye'nin ve Irak'ın, Fırat Nehrinden sulayacaklarını iddia ettikleri ve 1982, 1983 yıllarında Ortak Teknik Komite toplantılarında verdikleri rakamlar ise 773.000 ve 1.952.000 hektardır. Çeşitli yayın ve araştırmalarda verilen rakamlar ile yukarıda belirtilen değerler arasında büyük bir çelişki bulunmaktadır. Ülkelerin verdikleri resmi rakamlar göz önüne alındığında, Fırat'tan sulanması öngörülen toplam alan 4.379.000 hektara ulaşmaktadır. Dicle Nehri'nden sulanacak alanlar ise; Türkiye'de 602.000 hektar, Suriye'de 200.000 ve Irak'ta 3.819.000 hektar olmak üzere, toplam 4.621.000

hektardır.”⁵²

Bildirilen bu alanlar karşılığında ülkelerin Dicle ve Fırat'tan talep ettiği su miktarları ise aşağıda (Tablo-8) sunulmuştur. Fırat'tan talep edilen su miktarına bakıldığında Suriye'nin 11.3, Irak'ın ise 23 milyar m³ olmak üzere toplam 33.3 milyar m³ su talep ettikleri görülmektedir. Suriye'nin katkısının 3.4 milyar m³ olduğu düşünüldüğünde ortaya konan rakamların Türkiye'den 29,6 milyar m³ su talep edildiği anlamına geldiği görülmektedir.

ÜLKE	KATKI (milyar m ³)	KULLANMAYI ÖNGÖRDÜĞÜ SU MİKTARI (milyar m ³)
Türkiye	31,6 (%90)	18.4 (% 52.5)
Suriye	3,4 (%10)	11.3 (%32.2)
Irak	0	23 (%65.7)
Toplam	35 (%100)	52.7 (%150.4)

Tablo 8 Ülkelerin Fırat'tan Kullanmayı Talep Ettiği Su⁵³

Fırat'ın Türkiye tarafındaki kapasitenin yıllık 31.6 milyar m³ olduğu düşünüldüğünde taleplerin karşılanmasının mümkün olmadığı ortaya çıkacaktır.

Dicle açısından bakıldığında ise Irak'ın 31.4 milyar m³ katkısına karşın 45 milyar m³ su kullanmayı talep ettiği görülmektedir.

ÜLKE	KATKI (milyar m ³)	KULLANMAYI ÖNGÖRDÜĞÜ SU MİKTARI (milyar m ³)
Türkiye	21.3 (%40)	6.9 (%14)
Suriye	0	2.6 (%4.9)
Irak	31.4 (%51)	45 (%85.4)
Toplam	52.7 (%91)	54.5 (%104.3)

Tablo 9 Ülkelerin Dicle'den Kullanmayı Talep Ettiği Su⁵⁴

⁵² KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s.58.

⁵³ Zehir, Cemal, Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, Su Vakfı Yayınları, 2003, s.153.

Suriye'nin Dicle'den talep ettiği su ile birlikte, Türkiye'nin katkı ve talep oranının görüldüğü üzere son derece adil olmasına karşın ülkelerin toplam talep ettiği su Dicle'nin kapasitesini 1.8 milyar m³ aşmaktadır. Durum Fırat'tan yapılan taleplerdeki kadar imkansız olmamakla birlikte mevcudun üstünde bir taleple karşılaşılmaktadır.

Suriye ve Irak'ın taleplerinin Türkiye'nin başka kaynakları olması nedeniyle abartılı olduğu düşünülmektedir. Tarafların diplomaside avantajlı konumda başlamak için taleplerini gerçekten yüksek ifade etmiş olabilecekleri de ihtimal dahilindedir.

Tüm bu veriler Türkiye'nin 3 aşamalı plan önerinin ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda uluslararası su hukukunun mevzuatına da son derece uygundur. Yani, Dicle ve Fırat tek havza olarak ele alınmalı, önce kaynaklarının envanteri doğru olarak tespit edilmeli, sulanabilir arazinin ve ihtiyaçların yerinde tespit edilerek gerçekçi talep ve ihtiyaçların ortaya çıkarılması, ardından geliştirme projelerinin uygulanması adil ve optimum kullanımı mümkün kılacak tek yoldur.

Ortaya çıkan diğer bir sonuç ise Türkiye'nin daha önce ortaya koymuş olduğu Barış Suyu ve Manavgat Suyu Projelerinin gelecekte daha büyük anlam ifade etmesinin çok muhtemel olduğudur. O andaki siyasi durum bu projelerin hayata geçmesinde en önemli faktör olacaktır. Çünkü su üzerinde işbirliği çabalarının Ortadoğu'da nispeten istikrarlı durumlarda gündeme geldiği ve sonuç verdiği görülmektedir.

2.4. Türkiye'deki Su Durumu:

2.4.1 Su Potansiyeli:

Türkiye dünyanın yarı kurak bölgesinde yer almaktadır. Dünya yüzeyine düşen yağış ortalaması 800 mm. civarında iken, bu değer Türkiye'de yılda ortalama 646 mm.dir. Ancak bölgelere göre dağılımı büyük değişiklikler

⁵⁴ Zehir, A.g.e.,s.153.

göstermektedir. Türkiye'ye düşen yağışlar yılda ortalama 501 milyar m³ suya tekabül etmektedir. Bu sudan 274 milyar m³ buharlaşarak atmosfere karışmaktadır. 69 milyar m³ yeraltı sularını beslemekte, bunun 28 milyar m³'ü tekrar yeryüzüne pınarlar olarak çıkmaktadır. 158 milyar m³ ise akarsular vasıtası ile deniz ve göllere boşalmak üzere akışa geçmektedir. Ayrıca komşu ülkelerden toplam 7 milyar m³ su ülkemize gelmektedir. Bu rakamlar ile ülkemizin yıllık kullanılabilir su miktarı 158+28+7= 193 milyar m³ olarak belirlenmiştir. Yeraltı suyunu besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³ olarak hesaplanmıştır⁵⁵. BM Yiyecek ve Tarım Organizasyonu (Food and Agriculture Organization – FAO) verilerine göre ise bu rakam 231 milyar m³'tür⁵⁶.

DSİ verilerine göre halen kişi başına 1652 m³ su düşmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 2030 yılı nüfusunun 100 milyon olacağı öngörülmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1120 m³ altına düşeceği söylenebilir⁵⁷. Ancak tüm tahminler, mevcut kaynakların 19 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Tablo – 8'e göre 2030 hedeflerinin 112 milyar m³ alınmasında da ekonomik kullanılabilir kaynaklar esas alınmıştır.

Türkiye 26 adet hidrolojik havzaya ayrılmıştır. Suriye ve Irak'la paylaşmakta olduğumuz Fırat-Dicle Havzaları toplam ülke potansiyelinin %28,5'ini oluşturmaktadır⁵⁸.

Havza Adı	Yıllık Akış (Km ³)	Yıllık Toplam Akış %'si
Fırat	31.61	17.0
Dicle	21.33	11.5
Doğu Akdeniz	11.07	6.0
Antalya	11.06	5.9
Batı Akdeniz	8.93	4.8

⁵⁵ “Toprak Su Kaynakları”, DSİ, (Çevrimiçi), <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>, 20 Aralık 2010. (Veri bu tarihte alınmakla birlikte güncelliği belirtilmemiştir. Metinden 2008 yılı sonlarına ait olduğu değerlendirilmektedir.)

⁵⁶ <http://www.fao.org/nr/aquastat/> , Turkey water balance sheet, Generated: 01 Dec 2010 at 18:05 CET

⁵⁷ Toprak Su Kaynakları, DSİ, (Çevrimiçi) <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>.

⁵⁸ Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas komisyonu Raporu, Ankara, Nisan 2006, s.132.

Havza Adı	Yıllık Akış (Km ³)	Yıllık Toplam Akış %'si
Seyhan	8.01	4.3
Ceyhan	7.18	3.9
Kızılırmak	6.48	3.5
Sakarya	6.40	3.4
Çoruh	6.30	3.4
Yeşilirmak	5.80	3.1
Aras	4.63	2.5
Büyük Menderes	3.03	1.60
Gediz	1.95	1.1
Meriç-Ergene	1.33	0.7
Küçük Menderes	1.19	0.6
Asi	1.17	0.6

Tablo - 10 Türkiye'nin Akarsu Havzaları

2.4.2 Su Kaynaklarının Kullanımı

2004 yılı itibarıyla, 3225 belediyenin 1911'inden derlenen istatistiklere göre, belediye sınırları içinde yaşayan nüfustan kanalizasyon hizmetlerinden yararlananların oranı yüzde 80'e, atık su arıtma tesislerinden yararlananların oranı yüzde 47'ye, içme ve kullanma suyundan yararlananların oranı yüzde 93'e, içme suyu arıtma tesisi hizmetlerinden yararlananların oranı ise yüzde 42'ye ulaşmıştır⁵⁹. Kanalizasyon ve içme suyu arıtma tesislerden istifade oranlarının bütün içerisindeki düşüklüğü dikkat çekicidir.

YILLAR	TOPLAM KULLANILAN SU		SU KULLANICI SEKTÖRLER					
			SULAMA		İÇME-KULLANMA		SANAYİ	
	milyon m ³	%	milyon m ³	%	milyon m ³	%	milyon m ³	%
1990	30 600	27	22 016	72	5 141	17	3 443	11
2004	40 100	36	29 600	74	6 200	15	4 300	11
2030	112 000	100	72 000	65	18 000	15	22 000	20

Tablo - 11 Yıllara Göre Suyun Sektörel Kullanımı⁶⁰

⁵⁹ Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı 9'uncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), s.29 . NOT: Son kalkınma planı olması itibarı ile en güncel bilgidir.

⁶⁰ DSİ, (Çevrimiçi), <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>. 2011.

Tablo – 8’de ise 1990 ve 2004 verilerinden hareketle Sulama, İçme-Kullanma ve Sanayi sektörlerinde 2030 yılında ne kadar su harcanacağına ilişkin bir değerlendirme görülmektedir.

Suyun kullanıma ilişkin 2009 yılı itibarı ile ilgili gerçekleşen miktarlar ve 2023 yılı hedefleri Tablo-9’da sunulmuştur.

	2009 Yılı Sonu İtibarıyla Gelişme		2023 Yılı Hedefleri		Geliştirme Oranı (%)
	Miktarı	Birimi	Miktarı	Birimi	
Sulama Gelişimi	5.42	milyon ha	8,5	milyon ha	64
Hidroelektrik Enerji Gelişimi	50	milyar kWh	140	milyar kWh	36
İçme, Kullanma ve Sanayi Suyu Gelişimi	10.62	milyar m ³	38,5	milyar m ³	28

Tablo - 12 Sektörel Su Hedefleri⁶¹

DSİ’nin resmi internet sitesine göre 95 milyar m³ kullanılabilir yüzey suyu potansiyelimizin ancak 27.5 milyar m³’ünden (%29) yararlanılabilmektedir. Yararlanılan su potansiyelinin 20.9 milyar m³’ü (%76) sulamada, 3.85 milyar m³’ü (%14) belediyeler tarafından içme suyu olarak, 2.75 milyar m³’ü (%10) de sanayide kullanılmaktadır⁶².

Tablo-8 ve Tablo-9 ile yukarıda sunulan verilerden yola çıkarak bazı tespitlere ulaşmamız mümkündür.

- Öncelikle Türkiye kendi su potansiyeli ve özellikle kullanımı konusunda daha güncel ve hassas veri toplamak zorundadır. Su kapasitemizin yıllık 234 milyar m³, kullanılabilir su kapasitesinin 112 veya 95 milyar m³

⁶¹ DSİ, (Çevrimiçi), <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>. 2011.

⁶² Akın MUTLUHAN, Akın GALİP, Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzaları ve Su Kirliliği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47, 2 (2007) 105-118, s.108.

olması gibi farklı veriler mevcuttur. Yağış verilerinin Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından toplandığı bilinmektedir. Konuya ilişkin bir çalışmada “DMİ tarafından işletilen 252 istasyonun uzun yıllık ortalama yağış tutarları hesaplanmış ve Türkiye’nin topografyası dikkate alınarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yardımı ile yeni bir yağış dağılım haritası yapılmıştır. Gerek tüm ülkenin gerekse 26 yağış havzasının yıllık ortalama yağış tutarları hesap edilerek su potansiyelleri yeniden belirlenmiştir. Bu yeni hesaba göre Türkiye’nin yıllık ortalama yağış tutarı 727 mm, toplam yağışı 567 milyar m³ olarak bulunmuştur. Bu değerler DSİ’nin yıllık ortalama yağış tutarından 84 mm, yıllık toplam yağış tutarından 66 milyar m³ daha fazladır. Buna göre Türkiye’nin yıllık kullanılabilir su potansiyel 112 milyar m³’ten 127 milyar m³’e çıkmaktadır”⁶³.

- 2004 yılında (Tablo–8) Türkiye 40 milyar m³ su kullanmıştır. Bu sahip olunan yüzey sularının yaklaşık beşte biridir. 2030 yılında ise 112 milyar m³ su tüketileceği öngörülmektedir. Bu öngörü ile Türkiye’nin 2030 yılında kendine yeterli suyu olacağı düşünülebilir. Ancak bu önermenin kaynakların korunması, tüketimin disipline edilmesi ve yağmur rejiminin aynı kalması gibi şartları bulunmaktadır.
- Atık su arıtımı ve su kalitesinin yükseltilerek tekrar farklı maksatla kullanım konusunda geliştirilecek potansiyel olduğu görülmektedir.
- Suyun sektörel kullanımı kapsamında 2004 yılı verileri genellendiğinde içme suyunun belediye sınırları içindeki halka %93 oranında ulaştırıldığı, Türkiye’nin nüfusunun çok büyük oranda belediye sınırları içinde yaşadığı dikkate alınırsa nüfus artışının etkisi dışında bu kalemde öngörülmeyen büyük bir artış olmayabileceği değerlendirilmektedir.
- Toplam tarım yapılabilir arazi 28 milyon hektardır⁶⁴. Bunun ekonomik

⁶³ ÇİÇEK İhsan, ATAOL Murat, Su potansiyelinin tespitinde yeni bir yaklaşım, Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD 7 (1), 2009.

⁶⁴ TOMANBAY Mehmet, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, syf. 174.

ekilebilir kısmı ise 8,5 milyon hektardır. 2004 yılı itibarı ile (Tablo–9) bu potansiyelin 5,5 milyon hektarlık bölümünde sulama yapılmıştır. Su tüketimimizin en yüksek olduğu alanın sulama olduğu, sulanabilir arazi olarak potansiyelimizin çoğunun kullanılmadığı görüldüğünden sulama teknikleri ve ürün seçiminin önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesinde gelinen noktada da bu tespit doğrulanmaktadır. “GAP Bölgesi’nde 1.822.000 ha alanın sulamaya açılması planlanmıştır. 2009 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası’nda toplam 300.397 ha alan sulamaya açılmıştır. 72.093 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 1.448.556 ha alan planlama aşamasındadır. Sulama projelerinin % 16,5’i işletmededir”⁶⁵. Diğer bir ifade ile Türkiye’nin sulama için su talebi, ekilen ürün ve kullanılan sulama teknolojisine bağlı olarak gelecekte artacaktır.

- Sanayi kullanımı ise artış potansiyeli olan bir harcama kalemi olarak ortaya çıkmaktadır. Suyun kalitesine göre mükerrer kullanımı, deniz suyundan istifade bu maksatla katkı sağlayabilecek kaynaklardır.
- Türkiye su zengini değildir. ***Ancak, anlaşılan odur ki, su potansiyelinin henüz çoğunu kullanma ihtiyacı hissetmemektedir.*** Hızlı endüstrileşmenin getirisi olarak, endüstriyel su taleplerinde artış gözlemlenmektedir. Endüstriyel su kullanımı, soğutma, işlemden geçirme, temizleme, enerji yaratma, buhar oluşturma gibi işlemleri kapsar. Özellikle petrokimya, maden, çimento ve gıda endüstrisi kollarında yaygın şekilde su tüketilmektedir. Endüstrileşme arttıkça, gelişmekte olan bu tür su kullanımı da artmaktadır. Günümüzde ise, endüstriyel su kullanımı batılı ülkelerde oldukça fazladır. Almanya, İngiltere ve Fransa’da bu tür su kullanımı, toplam su kullanımının %71.87’sini oluşturmaktadır⁶⁶. Bu sektörde giderek artan su talebi beklenmeli, kaynak kullanımı geleceğe yönelik planlamalarda optimize edilmelidir.

⁶⁵ T.C. Başbakanlık, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesinde (GAP) Son Durum, Aralık 2010, Şanlıurfa, s.9.

⁶⁶ ERASLAN, A.g.e., S.3-20.

Sonuç olarak, su kıtlığını ifade eden İndeksler açısından bakıldığında, kişi başına düşen su miktarı açısından Türkiye su zengini bir ülke değildir. Diğer taraftan, farklı maksatlarla ve bakış açıları ile toplanan verilerden anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin sektörel su kullanımı ve su potansiyeli çerçevesinde Türkiye ciddi bir su sıkıntısını henüz yaşamamıştır. Türkiye, ihmal kabul etmeyecek yaşamsal bir kaynak olan suyunu, artan ihtiyaçları çerçevesinde sorunsuz daha uzun yıllar kullanabilmek için gerekli tedbir ve önlemleri almak durumundadır.

2.5. Su Bağlamında Türkiye – Irak – Suriye İlişkileri

Türkiye, Suriye ve Irak arasında su üzerinde yürütülen ilişkiler 1960'lara kadar sorunsuz yürütülmüştür. Çünkü su kıt olarak algılanmamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren Fırat-Dicle havzasında su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı gündeme gelmeye başlamıştır. Artan nüfus ve daha önemlisi geliştirilen baraj, hidro-elektrik santrali ve sulama projeleri, bu konulardaki geleceğe yönelik planlamalar su konusunun bir pazarlık meselesi haline geleceğine işaret etmeye başlamıştır. 1980'lerden sonra ise konu bir sorun olarak algılanmaya adlandırılmaya başlanmıştır⁶⁷.

Bu süreç içerisinde Türkiye-Suriye arasındaki ilk belge, Kurtuluş Savaşı sırasında Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşmasıdır. Suriye'deki Fransız mandası nedeni ile esasen İstiklal Savaşımızın kendi dinamikleri hedef alınarak imzalanan bu anlaşmanın 12'nci maddesi "...Kuveik Suyu'nun Halep ile Halep'in kuzeyindeki Türk bölgesi arasında iki taraf ihtiyaçlarını gözeterek şekilde, hak gözetilerek paylaşımını..." esasa bağlamıştır. Ayrıca Halep için Türk tarafındaki Fırat'tan su alınması gündeme gelmiştir. Mayıs 1926 tarihinde yine Fransa ile "Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi" imzalanmış ve bu anlaşma içerisinde "suların kullanımında verimliliği artırmak için yapılan çalışmalarda işbirliği" prensibi getirilmiştir.⁶⁸

Irak ile imzalanan belgelere bakıldığında 1946 yılında imzalanan Türkiye - Irak Dostluk Anlaşması bir ek ile su konusunu içeren ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. "Dicle ve Fırat Sularının Düzene Konması Protokolü" adı ile;

- Düzenli su alma ve yıllık taşkınlar sırasında su baskını tehlikesini önlemek amacıyla Dicle ve Fırat kolları üzerinde taşkın koruma ve depolama tesislerinin yapılması,
- Akış gözleme istasyonları kurulması,

⁶⁷ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.91; Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.140.

⁶⁸ KÜPÇÜ, A.g.e., s.95.; Zülal KELEŞ, "The History Of Transboundary Water Resources Disputes Of Turkey And Turkey's Approach", Stradigma, July 2003, (Çevrimiçi) <http://www.stradigma.com/>, 28 Mart 2007.

- Türkiye'de inşa edilecek depolama tesislerine ilişkin masrafların Irak ile yarı yarıya paylaşımı kararlaştırılmıştır.⁶⁹

Görüldüğü üzere 1960 yılına kadar imzalanan belgeler işbirliği üzerine kurgulanmış, paylaşım konusunda görüş ayrılıkları henüz yaşanmamıştır. Türkiye'deki Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Suriye'deki Fırat Vadisi Projesi yol ayrımlarının başlangıcı kabul edilebilir.

1964 yılında Fırat üzerinde, Keban Barajının inşa kararıyla ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Keban Barajı projesinin büyüklüğü Suriye ve Irak'ın endişelenmesine neden olmuş, taraflar barajın dolumu esnasında bırakılacak su konusunda Türkiye'den belirli bir su miktarını taahhüt etmesini istemişlerdir. Baraj için gerekli krediyi sağlayacak Dünya Bankası da uluslararası hukukun gelişimi çerçevesinde benzer bir pozisyonda olunca ülkeler arasında bir toplantı düzenlenmiştir. 1965 yılında üçlü olarak yapılan görüşmelerde Haditha, Tabka ve Keban Barajları hakkında bilgi paylaşımı yapılmıştır. Görüşmelerde Irak tarafı, su paylaşım esaslarının yürütülmesi ile yetkili bir Ortak Teknik Komite (OTK) oluşturulmasını teklif etmiştir. Türkiye ise OTK'nın projelerin koordinasyonu ile sınırlı bir rol üstlenmesini istemiştir. Suriye, Fırat'ın suyunda olası eksilmelerin Dicle'den yapılacak yönlendirmelerle giderilmesini ve bunun OTK görev tanımına eklenmesini talep etmiş, bu öneri Irak tarafından reddedilmiştir.⁷⁰

Bu süreç, paylaşım konusunun ilk karşılaşmasını oluşturmuştur. Ülkelerin resmi bir platformda pozisyonlarını ifade etmeleri bakımından önemlidir. Ancak dikkat edilmesi gereken konu bir iletişim ve uzlaş platformunun, bununla birlikte alışkanlığının başlatılmasıdır.

Bu noktada ikinci büyük sınav 1970'lerin sonunda verilmiştir. Fırat üzerinde Türkiye'nin Keban ve Suriye'nin Tabka barajlarını 1974 yılında doldurmaya başlaması, Fırat'ın Suriye'den Irak'a geçen su miktarını

⁶⁹ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.140.

⁷⁰ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.96 ; Ayşegül KİBAROĞLU, "Settling The Dispute Over The Water Resources In The Euphrates-Tigris River Basin", From Conflict to Co-operation International Water Resources Management: Challenges And Opportunities International Conference, 20-22 November 2002, UNESCO-IHE Institute For Water Education, Delft, The Netherlands, s.265.

etkilediğinden Irak, Nisan 1975'de Arap Birliği'ne bir nota göndermiş ve Suriye'ye karşı askeri yaptırım uygulamaya karar vermiştir. Türkiye, taraflar arasında varılan uzlaşma neticesinde saniyede 450 m³ su bırakarak üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmiştir. Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin girişimleriyle olası bir savaş son anda önlenmiştir⁷¹.

Keban tamamlanmasından hemen sonra başlayan Karakaya Barajı inşaatı sürecinde ise Türkiye benzer bir gerilime engel olmak için Karakaya Barajının dolumu ve işletilmesi aşamalarında Fırat Nehrinin Türkiye'yi terk ettiği noktada 500 m³/sn. ortalama su bırakacağını tek taraflı olarak beyan etmiştir⁷². Keban ve Karakaya Barajları enerji maksatlıdır. Bu nedenle anılan barajlar neticede su kullanımı artırmamaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin 1980 yılında başlatılması ile Türkiye – Suriye – Irak arasında cereyan eden su kaynakları diplomasisi yeni bir döneme girmiştir. Bu paralelde, üç ülkenin uzmanlarının katılımı ile bir Ortak Teknik Komite (OTK) kurulması sonucu doğmuştur. Komite ilk toplantısını ikili olarak Türkiye ve Irak'ın katılımı ile gerçekleştirmiş, Suriye ise sonradan katılmış ve üçlü bir mekanizma oluşturulmuştur. Üçlü görüşmeler; 1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlamasına kadar yedi yıl devam etmiştir.⁷³

Ortak Teknik Komite (OTK) toplantılarının gündemini ilk yıllarda, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki tesislerin inşaat durumları, hidrolojik ve meteorolojik bilgi alışverişi gibi kısa dönem sorunları oluşturmuştur. OTK'nin görev talimatında belirtilen ve kuruluşunun ana amacını teşkil eden, "*Her ülkenin sınır aşan suların ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tanımlanmasını sağlayacak yöntem*" ilişkin çözüm planı ise, Türkiye tarafından 1984 yılında beşinci toplantıda sunulmuştur. Türkiye bu toplantıda "Fırat ve Dicle Havzası'nın Sınır Aşan Sularının Eşit ve Gerçekçi Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan" olarak nitelenen projeyi gündeme getirerek çok önemli bir açılımı

⁷¹ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.97; Özden BİLEN, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, Ankara, TESAV Yay., 2000, s.88

⁷² KÜPÇÜ, A.g.e., s.93.; Orhan TİRYAKİ, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, İstanbul, Cem Ofset, 1997, s.172.

⁷³ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.99

gerçekleştirmiştir.⁷⁴

Türkiye Üç Aşamalı Plan teklifini 26 Haziran 1990 tarihinde üçlü toplantıda ve 1993 yılında Irak ve Suriye ile yaptığı ikili görüşmelerde de tekrarlamıştır. Üç Aşamalı Plan, birinci aşamasında havzadaki su kaynaklarının envanter çalışması, ikinci aşamada toprak sınıfları ve drenaj kriterlerinin tespiti, üçüncü aşamada ise su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesini öngören bir plandır. Ancak Türkiye'nin plan çerçevesinde üç ülkenin su ve toprak kaynaklarının envanter çalışmasını ortak gerçekleştirme teklifi iki devlet tarafından da reddedilmiştir⁷⁵.

Ayrıca, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir havza olarak ele alınması, Dicle Nehri'nin fazla sularının Fırat Nehri'ne aktarılması imkanlarının incelenmesini de planın içerdiği hususlardandı. Ancak Irak, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak tek havza olarak ele alınmasını ve Dicle Nehri'nden Fırat'a su naklini kabul etmemiştir. Plan kapsamında, Türkiye taraflarca sulanabilir nitelikte olduğu iddia edilen toprakların, her üç ülkenin uzmanlarınca, proje bölgelerinde ortak olarak yapılacak arazi çalışmaları ile kontrol edilmesini ve değerlendirilmesini istemiştir. Suriye ve Irak ise, proje verilerinin arazi kontrolleri yapılmadan sadece masa başında değerlendirilmesini talep etmiştir⁷⁶.

Üç aşamalı plan ile ilgili olarak, "tam 15 yıl sonra 2010'da Ankara'da toplanan Türkiye, Suriye, Irak'ın su kaynakları yönetimi ile ilgili bakanları bu üç aşamalı planın ilk maddesinin uygulanması için anlaşmaya vardılar. Ancak ne yazık ki 15 sene geç kalınmıştır"⁷⁷. Şimdi ise Suriye'nin içinde bulunduğu kargaşa ortamı çalışmaları tekrar sekteye uğratmıştır.

Atatürk ve Birecik Barajlarının doldurulması esnasında da yaşanan

⁷⁴ YILDIZ, Dursun, ORSAM Hidropolitik Uzmanları Tuğba Evrim Maden ve Seyfi KILIÇ ile röportaj, 25 Ocak 2010. Ortadoğu Analiz Dergisi, Şubat 2011, Cilt 3, Sayı 26.

⁷⁵ YILDIZ, Dursun, ORSAM Hidropolitik Uzmanları Tuğba Evrim Maden ve Seyfi KILIÇ ile röportaj, 25 Ocak 2010. Ortadoğu Analiz Dergisi, Şubat 2011, Cilt 3, Sayı 26.

⁷⁶ KÜPÇÜ, A.g.e.,s98 ; Arnon Medzini and Aaron T. Wolf, "The Euphrates River Watershed: Integration, Coordination, Or Separation?", (Çevrimiçi) www.transboundarywaters.orst.edu/publications/Medzini_&_Wolf_05.pdf, 20 Şubat 2007, s.119.

⁷⁷ YILDIZ, Dursun, adı geçen röportaj.

süreçler çok benzerdir. Bu süreçte, genel bir karakteristik olarak beliren Suriye ve Irak diplomasisi şu şekilde özetlenebilir:

- Türkiye'ye doğrudan diplomatik tepki gösterilmesi, demeç, nota veya görüşmeler yolu ile sorunun iletilmesi,
- Belirli bir su miktarı akışının Türkiye tarafından taahhüt edilmesine gayret edilmesi,
- Konunun uluslararası platformlara taşınması,
- Arap Birliği ile kamuoyu desteğinin alınması.

Türkiye ve Suriye arasında Ekim 1998 yılında imzalanan "Adana Güvenlik Protokolü" ile gelişen ilişkiler su konusunda da yansımıştır. 23 Ağustos 2001'de Suriye Arazi Islah Müessesesi (GOLD) ve GAP yönetimleri arasında bir Ortak Bildiri (Protokol) imzalanmıştır. Protokol ile Fırat-Dicle havzasında su ve toprak kaynaklarını geliştirme konularında karşılıklı işbirliği uzman ve deneyim değişimi, ortak eğitim programları ve projeler gerçekleştirmek konularında anlaşmaya varılmıştır. Bu tarihten sonra daha da ilerleyen ilişkiler neticesinde 4 Nisan 2007 tarihinde Başbakan ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının Suriye ziyareti sırasında Asi Nehri üzerine sınırda ortak baraj yapımına karar verilmiştir⁷⁸.

1 Temmuz 2010 tarihinde taraflar arasında mutabakat zaptı imzalanmıştır. Daha önce Hatay'ın sınır köyü olan Reyhanlı ilçesine bağlı Hacipaşa Köyünde yapılması planlanan Dostluk Barajının yeri Suriye'nin isteği üzerine Ziyaret Köyü olarak belirlenmiştir. Barajın tamamlanması ile kış aylarındaki taşkınların önlenmesi ve 10 bin hektar alanın sulanması sağlanabilecektir. Ayrıca baraj sulamanın yanında balıkçılık, rekreasyon ve su sporlarının yapılabileceği şekilde tasarlanacak. Barajın bakım ve işletme masraflarının yüzde 50'sini Türkiye, yüzde 50'sini ise Suriye karşılayacaktır⁷⁹.

Hali hazırda ikili ilişkiler Suriye'nin içinde bulunduğu karışıklık ve Irak'ın ABD işgali sonrasında içinde bulunduğu durum su tartışmalarını ötelemiş

⁷⁸ ERASLAN, A.g.e., s.3-11

⁷⁹ Görsel ve yazılı basında çıkan haberler.

görülmektedir. Su akışını veya su kalitesini etkileyen büyük bir proje ortaya çıkmadığı sürece yakın gelecekte böyle kalacağı düşünülmektedir.

Ülkelerin görüşleri incelendiğinde;

- Suriye, Fırat ve Dicle'yi tek bir havza olarak, Irak ise iki ayrı havza olarak mütalaa etmektedir.
- Her iki ülke Fırat ve Dicle Nehirlerini uluslararası akarsu kabul etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu nehirler üzerinde tam egemenlik hakkına sahip olmadığını söylemektedirler.
- Türkiye'nin Fırat'tan 700 m³/sn su vermesi talep etmektedirler.
- Irak, Dicle Nehri ile ilgili görüşmelerde Suriye'nin taraf olmasına karşı çıkmaktadır. Fırat ve Dicle Nehirleri sorunlarının ayrı ayrı görüşülmesini ve Suriye'nin Dicle Nehri konusunda söz sahibi olmamasını istemektedir.⁸⁰ Irak, Dicle üzerinde tarihten gelen ön kullanım hakkına⁸¹ sahip olduğunu ileri sürmektedir.
- Türkiye bölgede su kaynakları bakımından en zengin ülke olduğu temasını vurgulamaktadırlar.
- Fırat ve Dicle üzerinde kurulacak bütün tesislerin, dolayısı ile su yönetiminin üç ülke tarafından müştereken kararlaştırılmasını savunmaktadırlar.
- Fırat ve Dicle Nehri'nin su kaynaklarının kıyıdaş ülkeler arasında matematiksel olarak paylaşılmasını savunmaktadırlar. Matematiksel paylaşım göre;
 - Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını bildirecek,
 - Nehir kapasiteleri ayrı olarak her ülkede saptanacak,
 - Kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan

⁸⁰ KUT, Gün, "Ortadoğu Sorunları ve Türkiye", Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991, s. 109

⁸¹ Bknz. Üçüncü kısım, 3.2.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini.

miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir.

Bu yaklaşımlarla, ülkelerin pozisyonları Tablo-10'da özetlemiştir⁸².

	TÜRKİYE	SURİYE	IRAK
Uluslararası Suyolu	Tanımlı kullanmıyor	Tanımlı kullanıyor	Tanımlı kullanıyor
Sınır aşan sular	Tanımlı kullanıyor	Tanımlı kullanmıyor	Tanımlı kullanmıyor
Fırat ve Dicle	Ortak havzadır	Ortak havzadır	Ayrı havzadır
Asi Nehri	Görüşülsün	Görüşülmesin	Yorumsuz
GAP	İşbirliğini Artıracak	Sorunu artıracak	Sorunu artıracak
İstenen akış Mik.(Fırat)	500 m ³ /sn	700 m ³ /sn	700 m ³ /sn
Çözüm	Üç aşamalı plan	Miktar üzerinde paylaşım	Miktar üzerinde paylaşım
Savunduğu doktrin	Mutlak ülke egemenliği/ Adil Kullanım Doktrini	Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Tablo - 13 Türkiye - Suriye - Irak Su Sorununa Yaklaşım⁸³

Netice olarak Suriye ve Irak;

- Dicle ve Fırat suyundan daha fazla pay almaya çalışmaktadır ve normal şartlarda bu eğilimlerinin devam etmesi beklenmelidir.
- Suyun Türkiye tarafından ekonomik ve siyasi güç unsuru olarak kullanılmasını istemeyeceklerdir.

Bunu sağlamak için;

- Diplomatik girişimlerini sürdürecekler,
- Uluslararası hukukun gelişiminin lehlerine olmasından istifade

⁸² Tablonun son satırındaki Savunulan Doktrinler için “3.2 Faydalanma Hakkının Kapsamına İlişkin İleri Sürülen Doktrinler” konusuna bakınız.

⁸³ KÜPÇÜ, A.g.e., s.103; Kaynak; Konuralp Pamukçu, Su Politikası, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.250.

etmeye çalışacak,

- Konuyu uluslararası platformlarda gündeme getirmeye devam edeceklerdir.

Bu noktaya kadar incelenen konular neticesinde, su bağlamında savaş öngörüsünün sıkça yakıştırıldığı Türkiye – Suriye – Irak ilişkilerinde aşağıdaki tesitlere ulaşılmıştır:

- Türkiye, Suriye ve Irak su konusunda farklı görüşlerle de olsa işbirliği kurmayı başarmışlardır.
- En kritik dönemlerde, sorunun çatışmaya gitmeden çözümlenebildiği görülmüştür.
- Hem Irak, hem de Suriye su konusunda Dicle ve Fırat nehirlerine bağımlıdır. Dolayısı ile konu kıtlık ile ilgili olmaktan çok paylaşım ile ilgilidir.

2.6. Ortadoğu'da Suyun Sorun Olarak Algılanmasının Nedenleri ve Güvenliğe Etkileri:

Su günümüzde bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Güvenlik kavramı sanayi devrimi öncesinde Realist⁸⁴ görüş taraftarlarının algıladığı şekilde bir askeri mesele idi. Daha çok sınır ve toprak güvenliğini kapsamaktaydı. Sanayi devrimi sonrasında ekonominin devlet politikalarında belirginleşen rolü ve uluslararası hukukun değişimi güvenlik kavramını ve algısını değiştirmektedir. Örneğin denizlerdeki kaynaklar deniz hukukunu doğurmuş çünkü devletler bu kaynaklardan nasıl istifade edebileceklerine ilişkin prensipler ve kurallar manzumesine ihtiyaç duymuşlardır. Bu yeni egemenlik alanları ve hakları doğurmuştur. Karasuları, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge gibi... Çünkü güvenlik artık bir sınır veya egemenlik alanlarının fiziki güvenliği değildir. Ülkenin varlığını tehdit eden bir düşman askeri gücünden öte, ülke refahını, kültürünü ve değerlerini de kapsamaktadır. Bunun nedeni, birincil olarak teknolojinin geldiği seviye itibarı ile ülkeler arasındaki ekonomik ilişki ve bağımlılık artmıştır. Bunun doğal sonucu olarak ülkelerin tarıma dayalı ekonomileri ile ülke içersinde yürüttükleri faaliyetlerin oluşturduğu ekonomilerinin bölgeselleşmesi ve/veya küreselleşmesi güvenlik anlayışını şekillendirmiştir. İkinci olarak, bilişim teknolojilerindeki gelişim ile haberleşme ve ulaşım maliyetlerinin azalması kültürel iletişimi, faydalarla birlikte manipülasyon ve yumuşak güç⁸⁵ uygulamalarını beraberinde getirmiştir.

“Enerji güvenliği”, ifade edilen kavramsal farklılaşmanın sonuçlarına ilişkin bir örnek oluşturmaktadır. Bu kavram, su güvenliğinin nasıl şekillenebileceğine ilişkin bir fikir vermektedir. Enerji Güvenliği kavramı ile petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla bunların ihtiyaç sahibi ülkelere aktarımını sağlayan boru hatları ve deniz yolları gibi enerji aktarım hatlarının inşası, kısıntısız çalışabilirliği ve bunlara ilişkin serbesti kast edilmektedir. Buna petrolün fiyatlandırılması ve satışına ilişkin piyasa adı verilen kavram altındaki

⁸⁴ Araştırmada Kullanılan Kavramlara bakınız.

⁸⁵ Araştırmada Kullanılan Kavramlara bakınız.

yapılanmaları da ilave etmek gerekir.

Netice olarak, insanoğlu menfaat ve menfaatlerinin gerektirdiği ihtiyaçlara göre güvenlik kavramını Őekillendirecek, hukukunu yaratacak ve konuyu uluslararası ilişkilerin bir parçası haline getirecektir.

Ortadoğu açısından veya Ortadoğu'da bulunan devletler açısında durum farklı değildir. Su, biyolojik hayatın gereği ve ekonomilerinin sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleŐtirebilmesi için ihtiyaç duydukları bir maddedir. Bu bakış açısı ile Ortadoğu'da suyu sık vurgulanır hale getiren hususlar Őunlardır:

2.6.1 Kaynak azalmaktadır:

Kurak ve yarı kurak bir iklime sahip bölgede nüfus hızla artmaktadır. Yetersiz su yönetim mekanizmaları yüzünden elde edilebilir su kaynakları her geçen gün kirlenmektedir. Bu olumsuz tabloya bir de su kaynaklarının önemli bir miktarının uluslararası sular olduğu gerçeği yerleŐtirildiđinde sorun bir düğümler yumağına dönüŐmektedir.”⁸⁶ Diğer bir ifade ile dünyanın diğer bölgelerine göre daha yüksek bir oranla artan nüfus, kalitesi kirletilerek azalan su kaynakları bağlamında kişi başına düşen su miktarı azalmaktadır.

Özellikle sulama maksatlı kullanılan yeraltı suları yenilenebilir bir kaynak değildir.

2.6.2 Suyun tarımda kullanımı verimsizdir.

Özellikle Ortadoğu'da yürütülen kendi kendine yetebilen tarımsal üretim gücüne ulaŐma politikasından dolayı bazı ülkelerin aşırı su kullanma talepleri su meselelerinin artmasına katkıda bulunmaya devam edecektir. Örneğin, İsrail, Suudi Arabistan, Suriye, Irak bu politikalarında ısrar etmeleri su meselelerinin zmne engel olmaya devam edecektir⁸⁷.

“Bölgedeki hemen her ülke su kaynaklarının en az % 70'ini, en çok %

⁸⁶ PAMUKÇU K., a.g.e. , s. 127

⁸⁷ ZEHİR, Cemal, “21.yy'da su meseleleri”, MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı

90'nı tarımsal ürünler için kullanmaktadır. Ortadoğu ülkeleri kendileri için gerekli olan yiyeceğin % 50'sinden fazlasını ithal etmek zorundadırlar. 1960'lardaki petrol ambargosu sırasında, petrolünü elinde tutan ülkelere tepki olarak bu ülkelere yapılan gıda yardımının kesilmesi doğrultusunda yapılan öneriler bu düşünceleri kuvvetlendirmiştir.⁸⁸ Bunun sonucunda Arap Ülkelerinin çoğu mümkün olduğu kadar ihtiyaçları olan gıdayı kendi kaynaklarıyla temin etme ihtirasına sahip olmuştur. Bu durum ise bölgedeki zaten az olan su kaynaklarının tarıma harcanmasına neden olmaktadır.

Yine aynı kapsamda; "İsrail, Banyas nehrinin suları yerine çok az bir çaba harcayarak ve düşük bir maliyetle arıtma yöntemiyle su elde edebilir. Buna ek olarak, Golan'da üretilen İsrail pamuğunun ekonomik açıdan hayati önemi olmadığı gibi, düşük maliyetli de değildir. İsrail'in kararlı bir şekilde bu konuları gündemde tutmasının arkasındaki neden, bölgenin stratejik açıdan önemli olmasıdır. Toprak güvenliğinden kaynaklanan endişe ne kadar güçlü olursa olsun İsrail, Golan suyunu hayati önemi olan bir konu olarak sunduğu sürece Suriye ile barışın önünde gereksiz bir engel duruyor olacaktır".⁸⁹

Neticede, İkel sulama metotları ve ihtiraslı tarım nedeniyle büyük su kayıpları ortaya çıkmakta ve toprakta tuzlanma sorun haline gelmektedir.

2.6.3 Kaynakların paylaşımı sorunun önemli bir veçhesi, hatta kendisidir.

Bazı ülkeler için sahip olunan su kaynakları sürekli kalkınma için yetersizdir. Bu nedenle kaynakların paylaşımı sorunun önemli bir veçhesi, hatta kendisidir.

Geniş anlamı ile bölgedeki ülkeler; Ürdün, İsrail, Filistin, Suudi Arabistan, Katar, BAE, Kuveyt, Bahreyn, Yemen'dir. Diğer taraftan Irak hariç Suriye, Lübnan, Mısır, Umman'da su kaynakları kritiktir. Özellikle Ürdün, İsrail, Filistin topraklarında yüzey suyu kaynaklarının kapasitesi artan nüfus ve ekonomik

⁸⁸ Augustus, Richard Norton, Yeni Yönelimler, Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik, Buke Yayınları, 2000 s.71

⁸⁹ Augustus, A.g.e., s.71

gelişimi destekleyecek potansiyele sahip değildir. Bu bölgeyi besleyen Ürdün ve Litani Nehirlerinin kapasitesi toplam yılda 2,1 milyar m küptür. Dolayısı ile sürekli bir kalkınmayı kabul edilebilir bir gelecek zaman için garantileyecek bir kaynağa sahip olma, artan nüfusun ihtiyacını güvenle karşılama endişeleri var olacaktır.

“Ortadoğu’da bölgesel ve genel anlamda su sorunu, ülkelerin kendi içlerinde bulunan su rezervlerinin kullanılmasından değil ülkeler arasında ortak kullanıma açık olan su rezervlerinin paylaşımında sınırsız ve mantıksız isteklerden kaynaklanmaktadır.”⁹⁰ Söz konusu bu rezervler, daha ziyade iki ve ya daha çok ülke toprakları içinde akan akarsulardır.

Ortadoğu’da mevcut beş ana su kaynağının sularının kullanımı konusunda bölge ülkeleri arasında çeşitli anlaşmazlıklar vardır. Su paylaşımının adeta politik güç paylaşımı olarak görüldüğü Ortadoğu bölgesinde önümüzdeki çeyrek asırda sıkıntıların kritik noktalara ulaşması mümkündür.⁹¹ Bu su havzalarının paylaşımı ile ilgili olarak;

— Dicle ve Fırat için Türkiye, Suriye ve Irak, ayrıca İsrail’in bilinen ve tahmin edilen talepleri,

— Nil üzerinde Mısır ve Burundi, Raunda, Tanzanya, Kenya, Etiyopya, Uganda, Kuzey ve Güney Sudan ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti (önceden Zaire)’e

— Ürdün Nehri üzerinde İsrail, Ürdün, Suriye, Lübnan,

— Litani Nehrinde, İsrail’in Ürdün Nehrini buradan destekleme görüşü nedeni ile Lübnan ve İsrail,

Talep ifade eden ülkelerdir. Diğer bir ifade ile çıkar ilişkisi içersindedir.

Bu nehirlerden; Fırat ve Dicle’nin toplam su potansiyeli yaklaşık, Nil Nehri’ne eşit ve yıllık ortalaması 87.7 milyar m³tür. Ürdün Nehri’nin ise yıllık ortalama su miktarı 1.4 milyar m³ olup, Fırat-Dicle Havzası’nın veya Nil Nehri’nin taşıdığı yıllık su miktarının ancak %1.5’ine tekabül etmektedir. Bu

⁹⁰ PAMUKÇU K., a.g.e. , s. 127

⁹¹ ZEHİR, Cemal, "Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri", Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s.114

küçük nehrin havzası, bağımsızlıklarını 1940'lı yılların içinde elde eden dört devlet, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında paylaşılmış ve bu devletler yarım asra yakın bir süre birbirleri ile mücadele ederek bu günlere gelmişlerdir.⁹² Bu son durum, 1953'te Arap Devletlerinin, Lübnan'ın ve İsrail'in kabulü ile oluşturulan Johnston Planının (Plan Arap Birliği tarafından Filistin Sorunu nedeni ile ret edilmiş ve tüm taraf ülkelerce onaylanmamıştır.) 1967'den itibaren İsrail tarafından ihlali ile başlayan anlaşmazlık sürecinin 26 Ekim 1994'te İsrail ve Ürdün arasında anlaşmaya dönüşmesi ile şekillenmiştir. Anlaşma Ürdün nehrinin paylaşılması konusunda sorunu İsrail ve Ürdün için çözmüş görünmektedir.⁹³

2.6.4 İstikrarsızlık ve Güven Sorunu.

Ortadoğu'da devam eden kronik sorun Arap-İsrail meseleleridir. Sekiz kez savaşmış bu iki tarafın içinde bulunduğu sorun yumağı son derece karmaşık ve çözümü güç bir haldedir. Diğer taraftan Irak ve Irak'ın Kuveyt'e saldırması sonrasında oluşan durum diğer bir sorun kümesini oluşturmuş, Irak içersinde etnik ve mezhep sorunlarını, bunlara karşı İran ve Suriye'nin aldıkları farklı pozisyonları meydana getirmiştir. Ortadoğu'da su sorunu tüm bu parametreler ile harmanlanmış durumdadır. Yani su meselesine ve bunlardan dolayı çıkabilecek bir çatışma yaklaşımında diğer Ortadoğu sorunlarını göz ardı edemeyiz. Çünkü etkileşim kaçınılmazdır.

Ortadoğu'da rejimlerin otoriter karakteri ve kırılganlıkları nedeni ile, Ortadoğu'da bir "Su Savaşı"nın çıkmasının anlık bir olay olduğu yaygın bir kanı idi. Butros Gali, Mısır Dışişleri bakanıyken bölgedeki gelecek savaşın su savaşı olabileceğini söylemiştir.⁹⁴

Mezhep mücadeleleri Ortadoğu'daki toplumsal çatışmaların bir başka kaynağıdır. İran'ın da etkin olduğu bu meselede yaratılmak istenen Şii-Sünni

⁹² ERASLAN Ali, Türkiye'nin sahip olduğu milli güç unsurlarından su kaynaklarının, Ortadoğu barışına sağlayabileceği katkılar neler olabilir?, KHA Tezi, 11 Mart 2005, S.3-2.

⁹³ The Arab-Israeli accords: legal perspectives; Eugene Cotran, Chibli Mallat, David Stott (LL.B.), University of London. Centre of Islamic and Middle Eastern Law, bölüm 9.

⁹⁴ ERASLAN, A.g.e., s.69

bloklaşması toplumsal güveni sarsmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak devlet politikalarına yansımakta ve kalıcı işbirliği girişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Ortadoğu'daki bir diğer konu ise istikrarsızlık algısı ve güven sorunudur. Pek çok sorunun kümülatif çıktısı olan bu algı, kırılğan rejimler, işgaller ile daha da belirginleşmektedir. Kabile, soy, mezhep ve benzeri sosyal bağlar ile bu grupların pragmatik uzlaşmaları ile bir arada duran toplumların dış müdahaleler, küreselleşme ve bilgi çağıının yan etkileri ile savruluşları siyasi olarak yakın geleceği isabetle ön görmeyi imkansızlaştırmaktadır. 20 yıl içinde, apolitik ve rasyonel yaklaşımla İran, Irak, Suriye ve hatta maalesef Türkiye'nin sınırlarının aynı olup olmayacağını ön görmek, su ile ilgili bir öngörüler ile ilgilidir ve dolayısı ile konuyu daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bu, aslında siyasi hırs ve çıkarlardan çok daha gerçek ve hayati olan su konusunu gölgede bırakmakta ve su sorununa yönelik kalıcı bölgesel çözümlerin gelişmesini güçleştirmektedir.

2.6.5 Teknolojik Gelişim ve Vizyon.

Elde edilen petrol gelirleri ile Körfez ülkelerinin su üretimi (desalinasyon) ve satın alma ile su ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. İsrail de bu sektöre ciddi yatırım yapmaktadır. Türkiye, Suriye ve Irak'ta da benzer yatırımlara yönelecek teknolojik alt yapı, kaynak ve bunu yönetecek bir vizyona ihtiyaç vardır. Irak bu konuda en dezavantajlı konumdadır. Ülkenin en güney kesimindeki kısa sahil şeridi, diğer ülkelere nazaran tatminkâr bir sektör tesis etmesini engellemekte, bu bölge Şattülarap nehrinin denize açıldığı yer olması itibarı ile ihtiyaç olmadığından tedbir alma güdüsü ortaya çıkmamaktadır. Diğer taraftan ülkenin coğrafi şekli nedeni ile Basra Körfezinde bir tesis olsa bile buradaki bir tesisten ülkenin diğer kesimlerine su aktarımının maliyeti yüksek olacaktır.

Gelinen noktada, Ortadoğu'da Suyun Sorun Olarak Algılanmasının nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- ❖ Kişi başına düşen su miktarı artan nüfus ve ihtiyaçlar nedeni ile azalmaktadır.

- ❖ Suyun tarımda kullanımı verimli ve rasyonel hale getirilmelidir.
- ❖ Bazı ülkeler için sahip olunan su kaynakları sürdürülebilir kalkınma için yetersizdir. Bu nedenle kaynakların paylaşımı sorunun önemli bir veyhesi, hatta kendisidir.
- ❖ Ortadoğu'daki diğer sorunların etkileri sonucunda oluşan istikrarsızlıklar ve güven sorunu su konusunda da kalıcı çözümler üretilmesini güçleştirmektedir.
- ❖ Su ihtiyacının karşılanmasında teknolojik imkanlardan istifade etmek için gerekli yatırımların yapılması ve buna yönelik bir vizyon geliştirilmesi çoğu Ortadoğu ülkesinin önceliği değildir.

2.7. Türkiye'nin Ortadoğu'da Su Sorununa Barışçıl İnisyatifleri:

2.7.1 Barış Suyu Projesi:

“Ortadoğu ülkelerinin su sorununa alternatif bir çözüm olması amacıyla 1986 yılında Turgut Özal hükümeti zamanında “**Barış Suyu**” adı verilen bir proje geliştirilmiştir. Bu projede, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden; Suriye, Ürdün, S.Arabistan, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman'a su taşınmasını hedeflemektedir. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden akan su miktarı ortalama günde 39 milyon m³ olup, bunun 23 milyon m³'ü kullanılmakta, 16 milyon m³ su ise, Akdeniz'e dökülmektedir⁹⁵. Denize dökülen sudan günde ortalama 6 milyon m³ su taşınması sureti ile 15 milyon kişinin su ihtiyacına cevap verilmesi hedeflenmiştir⁹⁶.

Proje birbirine paralel 3-4 metre çapında Batı ve Doğu Hattı olarak isimlendirilen iki boru hattından oluşmaktadır. Batı Hattı Seyhan nehrinden, İslahiye ve Kilis üzerinden Suriye'de Hama, Humus, Halep ve Şam; Ürdün'de Amman ve S.Arabistan'da Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde'ye ulaşacak şekilde 2700 km.lik bir hat olarak tasarlanmıştır⁹⁷. Maliyetinin 8,5 milyar ABD Doları olması öngörülen hattın kapasitesi günlük 3.5 milyon m³(1.260 milyar m³/yıl) olup maliyetin 8.5 milyar ABD doları ve dolayısı ile 1 m³ suyun 0.84 ABD doları olacağı öngörülmüştür⁹⁸.

Doğu Hattı ise Ceyhan nehrinden Kilis'e ve sonrasında Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'dan geçecek daha sonra Kuveyt, Bahreyn, Katar ve BAE'ye kadar gidecektir. 3.900 km uzunluğunda olacak hat, günde 2.5 milyon m³ (900 milyon: m³/yıl) su taşıyacaktır. Toplam 12 milyar ABD dolarına tamamlanacak

⁹⁵ ERASLAN, A.g.e., s.4-13.

⁹⁶ KÜPÇÜ A.g.e., s.117; KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005, s.117.

⁹⁷ KÜPÇÜ A.g.e.,s.117; Cemal ZEHİR, Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, Su Vakfı Yayınları, 2003, s.153.

⁹⁸ AKÇİL, Celalettin, “Uluslararası hukuk açısından Fırat ve Dicle nehirlerini inceleyiniz. Türkiye'nin güvenliğine etkilerini belirtiniz” konulu tez çalışması, Harp Akademileri K.ığı, 16 Ocak 2006, s.4-60; DENK, B.Erdem, Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat, s 61.

hat sonucu 1 m³ su 1.07 ABD dolarına mal olacaktır.⁹⁹

Bariş suyu projesinin fizibilite çalışmalarını, Dış İşleri Bakanlığı, Ekonomik İşler Genel Müdür Yardımcısı başkanlığında bir Türk heyeti ile ön fizibiliteyi yapan "Brown and Root" isimli ABD şirketi yetkilileri, öngörülen ülkelerin yetkililerine sunmuşlardır. Başlangıçta projeye hepsi olumlu yaklaşmasına rağmen, İsrail'in projeye dâhil olmasına Arap ülkeleri karşı çıkmışlardır. İsrail, projeye kendi ülkesinin katılmaması durumunda projenin gerçekleşmesini engellemek için finansal destek verecek kuruluşlara baskıda bulunacağı tehdidinde bulunmuştur.¹⁰⁰

Projenin aktaracağı toplam 2.16 milyar m³ su kapasitesi, neredeyse Ürdün ve Litani nehirlerinin toplam kapasitesine yakındır. Bu nedenle projenin önemi son derece açıktır. Arap – İsrail açmazının yanı sıra Türkiye'nin elinde siyasi bir koz olacağı endişesi projenin hayata geçişini engellemiştir.

Projeye ilişkin bir başka argüman ise Türkiye'nin Fırat ve Dicle'den bırakması gereken su miktarını kısarak diğer nehirlerden su satma çabası şeklinde ortaya atılmıştır.

Maliyet konusu proje ile ilgili tartışmalarda yer alan belki de en isabetli konudur. Ancak burada da verilerin manipülasyonsuz ve doğru şekilde ortaya konması ile ilgili sıkıntılar karşımıza çıkmaktadır. Proje maliyeti doğru mudur? Projenin karşısında geliştirilen "desalinasyon maliyetinin daha ucuz olduğu" görüşünde ise tuzdan arındırma maliyetinin doğruluğu şüphelidir.

"BAE Elektrik ve Su Bakanı; Temmuz 1991'de su arıtma tesisleri daha ucuza mal olduğundan; Körfez ülkelerinin Bariş Suyu Projesini dondurmaya karar verdiklerini, projenin 24 milyar dolara mal olacağını, bu şekilde bir galon suyun 1.3 Amerikan sentine çıkacağını, oysa arıtılmış suyun 1 galonunun 0.8 sent olduğunu belirtmiştir"¹⁰¹.

Başka kaynaklara bakıldığında tuzdan arındırma maliyetinin 0,8 cent civarında olması gerçekçi görünmektedir. Diğer taraftan proje maliyeti ile ilgili

⁹⁹ AKÇİL, A.g.e., s.4-60.

¹⁰⁰ TİRYAKİ, Orhan, Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, s. 49.

¹⁰¹ ERASLAN, A.g.e., s.4-15.

olarak 8,5 milyon ABD dolarından 24 milyon ABD dolarına değişen maliyet rakamları bulunmaktadır.

“İsrail ile Filistin Devleti arasında 1993'ün ikinci yansında gizli görüşmeler yapıldığı ve çeşitli konularda belli ilerleme kaydedildiği ortaya çıkınca bölgeye dışarıdan su getirilebilmesinin önündeki siyasal engellerin kalkabileceği düşüncesi Barış Suyu Projesi ve aynı fikirden türetilen çeşitlemeleri yeniden gündeme getirmiştir. Bunlardan biri Küçük Barış Suyu olarak adlandırılabilir daha küçük çaplı bir projedir. Projeye Seyhan-Ceyhan'dan Suriye, Ürdün ve Filistin'e su taşıyacak 5 Milyar dolarlık bir boru hattıyla bölgede kentsel su ihtiyacının karşılanması mümkün görülmektedir. Bu projenin de küçük bir versiyonu yalnızca Suriye'ye su getirecek bir boru hattının Suriye'nin Yermuk nehrinden Şeria'ya daha fazla su bırakmasını sağlayarak Ürdün ve Filistinlilerin ihtiyacının karşılanabileceği varsayımı üzerine kurulmuştur”.¹⁰²

Proje ile ilgili pek çok olumlu, olumsuz fikirler ortaya atılmışsa da projenin sahip olduğu potansiyel göz ardı edilemez. Nüfus ve dolayısı ile talep artmaktadır. Teknoloji, gittikçe daha ucuz maliyetle talebi karşılamaya katkı sağlasa da artan ihtiyacın karşılanmasında yeterli olmayabilir. Bu noktada proje tekrar gündeme gelecektir.

2.7.2 Manavgat Suyu Projesi:

Ülkemizin bazı yöreleri ile Ortadoğu'da su sıkıntısı çeken ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak geliştirilen ve bölge barışı ve istikrarına katkı sağlayacağı değerlendirilen bu “Proje'nin yapımı, 8.8.1990 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmış, inşaatına ise 1992 yılında başlanmış, Aralık 1999 itibarı ile inşaatı tamamlanmıştır. Proje 147 milyon ABD Doları maliyetle gerçekleştirilmiştir.”¹⁰³

Yılda ortalama 4.700 milyon m³ su akışı bulunan Manavgat suyu

¹⁰² KUT, Gün, Ortadoğu'da Su Sorunu Çözüm Önerileri, s.112.

¹⁰³ Manavgat Su Temin Projesi, DSİ Bilgi Notu, Mart 2000, DSİ Bülteni Sayı 463- 464, Ocak-Şubat 2000, S. 27- 29

üzerinde 1984 yılında Oymapınar Barajı, 1987 yılında Manavgat Barajı hidroelektrik üretmek üzere kurulmuştur. DSİ tarafından geliştirilen Manavgat Su Temin Projesi; su fazlası olan yılda 180 milyon m³ ile kurak yıllarda Akdeniz kıyılarındaki yerleşim birimlerinin ve su kıtlığı çeken bölge ülkelerinin su gereksinimlerinin karşılanması amaçlanmaktadır. Deniz kıyısında inşa edilen su yükleme terminaline, Manavgat Barajı'ndan günde 250.000 m³'ü artırılmış halde, 250.000 m³'ü de ham su olarak toplam 500.000 m³ su verilecek ve talep edene satılabilecektir. Yükleme terminalleri, 250.000 tonluk tankerlere saniyede 15.6 m³ su dolduracak şekilde inşa edilmiştir. Talebin fazla olması durumunda arzı sağlanan su miktarı artırılabilir. Tesis 2001 yılında özelleştirilmiştir¹⁰⁴.

“Manavgat Su Projesi İsrail, Ürdün ve Filistin’in ilgisini çekmektedir. İsrail su planlama ve araştırma kurumu (TAMAL), 1990 Haziran ayında Manavgat Projesi ile ilgili bir rapor hazırlatmıştır. Rapora göre, ilk aşamada 250 milyon m³, ikinci aşamada 400 milyon m³ Manavgat suyu, İsrail’in ulusal su sistemine dev balonlar ile akıtılacaktır. İsrail Hükümeti tarafından 1996 yılında hazırlatılan “**Ortadoğu ve Doğu Akdeniz Bölgesinde İşbirliği İçin Kalkınma Seçenekleri**” adı raporda su açığının krize dönüşmemesi için İsrail, Mısır, Ürdün ve Filistin’in aralarında bir konsorsiyum kurarak Manavgat sularını satın almaları öğütlenmiştir. 1996 Kasım ayında zamanın Türkiye Dışişleri ve Enerji Bakanlarının Ürdün ziyaretlerinde Ürdün Başbakanı Manavgat Suyu’na talip olduklarını açıklamıştı. Gazze Şeridi’ndeki kronik su kıtlığının çözümü için Manavgat Projesi en önde gelen işbirliği projesi olarak gösterilmektedir. Manavgat suyunun maliyetini; suyun fiyatının yanı sıra; tesis yapım harcamaları, Türkiye’nin telif hakkı, Medusa balonları olarak adlandırılan dev plastik balonların performansı belirleyecektir”.¹⁰⁵

Taşıma maliyetleri ile suyun m³ maliyetinin 1 ABD doları geçeceği öngörülmektedir. Denizden tatlı su üretiminin maliyeti 1 ABD doları civarında olduğundan tesisten beklenen sonucun elde edilemediği düşünülmektedir¹⁰⁶.

¹⁰⁴ A.g.e., DSİ Bilgi Notu, S. 27- 29.

¹⁰⁵ PAMUKÇU, A.g.e., S. : 295-296

¹⁰⁶ YILDIZ, Dursun, Doğu Akdeniz Ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi, DSİ Genel

Türkiye'den Ürdün Havza'sına karadan boru hattı ile su transferi üzerinde duran uluslararası firmalar, İsrail-Suriye arasındaki yakınlaşmayı kollamakta, hatta böyle bir proje için Suriyeli yetkililerin olurlarını almaya çalışmaktadır. Eğer bu tip bir proje politik olarak kabul görürse, Ortadoğu su sorununun çözümünde Türkiye daha da belirgin bir rol oynayabilecektir.¹⁰⁷

"Öte yandan İsraililer Ürdünlülerle yaptıkları su görüşmelerinde, kendilerine Tiberya Gölünden daha fazla su verebileceklerini, ancak, bunun karşılığında Ürdün'ün de, İsrail'e Türkiye'den almak zorunda kalacağı suyun bedelini ödemesi teklifi yapmışlardır. Ürdün'e Türkiye'den dolaylı su satışı anlamına gelen bu önerinin akıbeti şimdilik belli değilse de, Türkiye'nin Ürdün ile gelişen ilişkilerine paralel olarak bu ülkenin su gereksinimini karşılayacak çözümleri Manavgat Suyu Projesi kapsamında düşünmesi her iki ülkenin ve Ortadoğu'nun yararınadır."¹⁰⁸

Her şeye rağmen Manavgat Suyu Projesi artık fayda üretmesi mümkün olmayan bir proje değildir. Çünkü bölgenin artan nüfusu ve su talebi, kaynakların artırılmasını ve çeşitlendirilmesini gerektirmektedir. İsrail'in uzun vadeli projeleri de bu sudan faydalanmayı gerektirmektedir. Ortadoğu'daki ülkelerin bu suya ihtiyaçları gelecekte tekrar gündeme gelecektir¹⁰⁹.

Sonuç olarak;

- Projeler yıllar önce ortaya konmuş olsalar da önemlerini yitirmemişlerdir.
- Artan su ihtiyacının mevcut kaynaklar ve teknoloji ile karşılanmasının yetmediği durumda, ihtiyaç sahibi devletlerin başvuracağı bir seçenek olma ihtimali taşırlar.
- Ortadoğu'daki diğer sorunlar projelerin hayata geçirilmesini etkilemektedir ve öyle olmaya da devam edecektir.

Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı, 2005.

¹⁰⁷ PAMUKÇU, Age S. 296- 297

¹⁰⁸ ULUATAM, Ö. "Ortadoğu'nun Su Sorunu", İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul- 1998. s.235

¹⁰⁹ İMER, Sencer, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - Su Araştırmaları Merkezi, 08.04.2011, "Ortadoğu'daki Son Gelişmelerde Su Politikalarının Etkisi Dikkatten Kaçırılmamalı". <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/uzmangorusugoster.aspx?ID=281>.

- Projelerin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliği açısından önemli bir yumuşak güç unsuru oluşturur.

2.8. Irak'ın İşgali, Arap Baharı ve Su:

ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında bölgedeki varlığı, Arap Baharı hareketinin akisleri sonrasında istikrarsızlaşan Suriye'nin muğlâk geleceği ve İran-ABD-İsrail arasındaki olası gerilim, bölgede olası bir su gerginliğine ABD'nin ilgisiz kalmayacağını göstermektedir. Bu noktada, Fırat ve Dicle havzasında farklı bir parametre olarak ABD'nin politik yaklaşımları gündeme gelebilecektir. Bunun bir göstergesi olarak Washington Üniversitesi Öğretim Üyesi Frederick Lorenz'in aşağıdaki yorumu ilgi çekicidir¹¹⁰.

“Türkiye'deki büyük projeler akarsuların doğal akışını önemli ölçüde etkilediğinde, gelecek 10–20 yılda Fırat-Dicle havzasında bir su savaşı çıkacak mı? Klasik bir biçimde silahlı bir çarpışmadan ziyade, bu savaş daha çok gerginlik, kötüleşen ilişkiler, insanların sıkıntı çekmesi ve sivil kargaşa şeklinde olacak gibi görünüyor. Akarsular üzerinde ek bir taleple birlikte ve taraflar arasında kurulamayan işbirliği, su miktarı ve niteliği ekonomik ve sağlık koşullarındaki düşüşün önderlik ettiği bölgesel istikrarsızlıkta temel bir faktör olacak. Bu, ABD'nin bölgedeki politikalarının altını oyan biçimde, fundamentalizm ve aşırıcılığa yatkınlığı artıracak. Ne yapılabilir? Gelecek birkaç ay içinde ABD'nin nehir kenarındaki bu üç ülke için bir su komisyonu kurulmasını teşvik edebileceği tarihi bir fırsat var. Önlerinde, ABD-Kanada Uluslararası Birleşik Komisyon ve Mekong Akarsu Komisyonu gibi örnek olabilecek işleyen pek çok sayıda model var. Yeni tesis ettiği bölgesel etkisiyle, ABD, tarafları pazarlık için masaya getirebilecek diplomatik bir girişimi desteklemeli ve anlamlı bir süreci temin etmek için takip etmeli”.

Netice olarak Irak'ın işgali ve Irak'tan çekilmesi sonrasında ABD, Türkiye-Irak arasındaki su konusunun bir tarafıdır. Bu bir çatışmanın engellenmesi adına pozitif etkiler barındırabilir. Buradan Türkiye'nin çıkarına bir gelişmedir sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü ABD şekillendirmeye çalıştığı Ortadoğu'da Türkiye-Irak arasında bir çatışmadan kaynaklanan istikrarsızlığı engellemeye

¹¹⁰ <http://www.hidropolitik.hacettepe.edu.tr/mak1.htm>, Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezi, Frederick Lorenz, 07.12.2003.

çalışacaktır. Ancak önerebileceği ve zorlayıcı olabileceği çözüm seçenekleri Türkiye'nin yaklaşımları ile örtüşmeyebilir.

Ortadoğu'da su durumu başlıından anlaşıldığı üzere, önümüzdeki 10-20 yıl içerisinde Lorenz'in öngördüğü şekilde Türkiye – Suriye – Irak üçlüsünün ciddi bir su kıtlığına düşmesi muhtemel görünmemektedir. Bu ülkelerdeki su miktarı su kıtlığı içerisinde Birleşmiş Milletlerin kritik kabul ettiği 500 m³'lük bir eşiğinin altına inmemektedir. Olası bir gerilim, geleceğe yönelik kıtlık algılamasının paylaşımıyla ilgili bir tezahürü olabilir. Bir başka ihtimal ise bu ülkelerin siyasi sınırlarının değişmesi gibi bir durumun ortaya çıkması ile yine paylaşımıyla ilgili olarak gündeme gelebilir. İkinci ortaya konan alternatif psikolojik sebeplerden çatışmaya çok daha yakın bir seçenektir.

Arap Baharı Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da bir sosyal hareket olarak yaşanmakta olan bir vakadır. Vakanın sebepleri ve siyasi açıdan ne ifade ettiği konumuz kapsamında değildir. Bu hareket önce Tunus'ta Bin Ali rejiminin devrilmesi ve demokrasi arayışı ile kendini göstermiştir. Daha sonra Mısır'a sıçrayan hareket devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile sonuçlanmış, çalkantılı bir süreçten geçmekte olan ülkede 28 Kasım 2011 günü demokratik olarak nitelenen bir seçim yapılmıştır. Bu süreçte şu ana kadar en çok kan dökülen Libya'da ise Kaddafi'nin öldürülmesinden sonra Ulusal Geçiş Konseyi bir hükümet atamış olup ülkenin istikrara bulması için halen zamana ihtiyaç vardır. Fas'ta ise Kral 6'ncı Muhammed hareket başlar başlamaz tepeden inme bir reform ile Anayasa değişmiş ve referanduma gidilmiş 25 Kasım 2011 günü seçimler yapılmıştır. Suriye'de ise Esad yönetimi ile muhalifler çatışmaya devam etmektedir. Suriye'deki duruma ilişkin Arap Birliği'nin Esad yönetimine karşı yaptırımlar uygulamakta olduğu, Türkiye'nin süreçte aktif bir rol ile muhaliflerden yana pozisyon aldığı görülmektedir¹¹¹.

Bölgede devam eden Arap Baharı ve benzeri sosyolojik hareketlere yönelik bölgenin potansiyelinin görülmesinde Prof.Dr. Sencer İmer'in yorumu, Ortadoğu'nun dinamik yapısını somut olarak açıklamaktadır. “Benim kanaatimce burada cereyan eden olaylar da şu var; Bremen'in de enteresan

¹¹¹ Kohen, Sami, 29 Kasım 2011 tarihli Milliyet Gazetesinde yayımlanan “Arap Baharı İslamcılarını Öne Çıkarıyor” adlı köşe yazısı.

bir tezi var bu konuda 0–14 yaş grubu insan sayısı şayet % 30'dan fazlaysa o ülkeden her zaman için bir takım ayaklanmalara, iç savaşırlara, istikrarsızlıklara gebedir. Bakıyoruz, mesela Mısır'da 0–14 yaş grubu %35, Libya'da % 35 – 40 arasında bir sayı, Suudi Arabistan'da % 42, Afganistan'da % 45, İran'da % 35' in üzerinde, Suriye'de %39–40, Tunus ve Cezayir'de bu oran yüksektir. Böyle baktığınız zaman Afganistan'da da çok yüksek Yemen'de % 50 civarında dolayısıyla genç insanların ayaklanmaya müsait olan yapıları birinci koşul olarak ortada duruyor. İkinci koşul olarak, yeni farklılıklar duruyor, dini ve etnik farklılıklar duruyor. Yani çeşitli kabilelerin var olması aşiretlerin var olması buna örnek gösterilebilir. Böyle baktığınız zaman üç unsur etnik farklılık ve harekete geçebilecek olan nüfus mevcuttur. Bunların hepsini bir anda devreye soktuğunuz zaman o ülkeyi birbirine katabiliyorsunuz. Şimdi bir ara Wikileaks belgeleri ortaya çıktığında herkes dedi ki ya bu belgeleri ortaya çıkaran adam ne kahraman adammış. Wikileaks'i bulan adam gerçekten kahraman mıydı yoksa bu Wikileaks söylediğim unsurları ortaya çıkarmak için bir araç mıydı?"¹¹²

Arap Baharı adı verilen oluşumun tez açısından önemi ortaya çıkacak idare biçimleri ve siyasi otoritenin bu ülkelerde şekillenişidir. Zira çalışmanın temel savı olan suyun savaş sebebi olup olmayacağı bağlamında neticede kararı verecek merci siyasi otoriteyi elinde bulunduran kişi veya kişiler olacaktır. Bu noktada Arap Baharı hareketinin meydana getirdiği tabloya bakıldığında istisnasız monarşi ve otokratik yönetim biçimleri ile yönetilen ülkelerin seçim uygulamaya başladığı ve "ılımlı İslam" adı verilen bir anlayışın anılan ülkelerde iktidara geldiği görülmektedir.

Demokrasi kavramı şüphesiz sadece seçim yapılarak vücuda getirilemez. Bireylerin demokrasi kültürünü ne kadar özümstedikleri henüz belirli değildir. Bağımsız bir yargı, özellikle hür ve çok sesli basın ve diğer demokratik kurumların yerine konulup sağlıklı işletilmeden demokrasinin beklendiği şekilde yürüyeceği ve mutluluk getireceğini beklemek iyimserlik

¹¹² İMER, Sencer, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - Su Araştırmaları Merkezi, 08.04.2011, "Ortadoğu'daki Son Gelişmelerde Su Politikalarının Etkisi Dikkatten Kaçırılmamalı". <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/uzmangorusugoster.aspx?ID=281>.

olacaktır. Geçiş sürecinin uzaması tatminsiz halkın yeniden farklı taleplerle ortaya çıkacağı başka kaos ortamlarını getirebilir. Bu da İlimli İslam tandanslı yeni yönetimlerin radikalleşmesi ile neticelenebilir. Bu noktada, bu hareketin etkilediği aktörlerden Türkiye için en önemlisi Suriye'dir. Su konusunda 2010 yılı sonuna kadar Suriye ile alınan pozitif mesafe sekteye uğramıştır. Esad yönetiminin ve Suriye'nin içinde bulunduğu istikrarsızlıkların sönümlenmesi sonrasında bu çalışmaların tekrar canlandırılması bölge huzuru açısından son derece önemlidir.

Su - çatışma ilişkisi açısından bakıldığında;

- İşgaller ve Arap Baharı ile istikrarsızlığı artan bölgede su konusunda iş birliği imkânı güçleşmiştir.
- Aynı şekilde bu konjonktürde ülke yönetimlerinin istikrar bulmasından önce diğer sorunlar su konusunda olası bir anlaşmazlık ihtimalini arka plana ötelemektedir.
- Bu tabloda su sorununu tekrar şiddetlenerek gündeme getirebilecek en kritik ve çatışmaya en yakın durum parçalanan devlet(ler) ve olası sınır değişiklikleridir.

2.9. Uluslararası Hukuk ve Su Sorununa Yaklaşımlar:

Uluslararası hukuk hemen hemen her zaman ihtiyaç hissedilmesi sonrasında kuralların kodifiye edilmesi veya geliştirilmesi şeklinde oluşur. Proaktif değil, reaktiftir. Hukukun birincil kaynağı ülkeler arasındaki ikili veya çok taraflı antlaşmalardır. Su konusunda da bu geleneğe uyulmuştur. Su ile ilgili ilk mesele kaynak paylaşımından çok, özellikle 19 yy. sonlarında sanayi devrimi neticesinde artan ulaştırma ihtiyacı ile ilgili olarak, nehirlerin suyolu olarak kullanımı ile ilgilidir. İhtiyaçla birlikte kurallara gereksinim ortaya çıkmış ve paralelinde hukuk kuralları oluşturulmaya başlanmıştır. Uluslararası sorunlar açısından bir hukuk meselesi olarak yaklaşık bir asırlık geçmişi ile su sorunu nispeten genç bir meseledir. Bu nedenle, 20.yy ikinci yarısından itibaren artan iletişim imkânlarına rağmen ilgili hukuk kurallarının oluşturulması, teamülleşmesi ve kanıksanması en azından coğrafyamızda halen devam etmektedir.

Konu ile ilgili ilk çalışmalar bağımsız kuruluşlar¹¹³ olan Uluslararası Hukuk Enstitüsünün ve Uluslararası Hukuk Derneği tarafından yapılmıştır. Uluslararası Hukuk Enstitüsünün 1911 yılında Madrid'de yapmış olduğu toplantıda, suya ilişkin hukuk ile ilgili olarak bir beyanname yayınlamıştır. Özünde, birden çok devletin ülkesinden geçen nehirlerden faydalanılması usullerinde bir devletin diğer devletlere zarar vermektan kaçınması gerektiği belirtilmiştir. Benzer kararlar 1956 ve 1961 yıllarında Salzburg toplantısında Uluslararası Hukuk Enstitüsünde teyit edilmiştir. Uluslar arası Hukuk Derneği'nin 1958 yılında New York'taki bir toplantısında, birden fazla ülkeden geçen nehirlerde devletlerin kendi ülkelerinde yapacağı faaliyetlerle diğer devletlerin haklarına zarar vermemeleri ve iyi niyet kurallarını esas almaları önerilmiştir. İyi

¹¹³ Not : Bağımsız kuruluştan burada anlaşılması gereken düşünce ve niyet olarak değil resmi bir ilişki anlamında bağımsızlıktır. Resmi olarak bir devlet veya organizasyona bağlı olmayan ve bunlardan mali destek almayan, diğer bir ifade ile siyasi ve ekonomik olarak bağı bulunmayan bir kurumun bir yumuşak güç unsuru olabileceği, normal ve sıradan bir gerçekliktir.

niyet şartlarının ise duruma göre (case by case) belirleneceği ifade edilmiştir. Uluslararası Hukuk Derneği'nin çeşitli toplantılarında genel eğilim; her devletin ülkesi içindeki nehir kısmında egemen haklara sahip olduğu, fakat bu hakların kullanımının diğer ülkelerin bu nehirden yararlanma hakkına zarar vermemesi şeklinde oluşmuştur.¹¹⁴

Uluslararası Hukuk Derneği'nin su konusunda almış olduğu öneri yoruma açık olup, her türlü ihlali meşru sayar nitelikte görülmektedir.¹¹⁵ Bu noktada uluslararası hukukun iç hukuktan farklı olarak de-facto zafiyetleri gündeme gelir. Çünkü özellikle 20.yy ilk yarısındaki küresel ortam dikkate alındığında, birinci olarak uluslararası hukukun bağlayıcılığı sınırlıdır, egemen devletlerin ilgili hukuk metnini tanıması gerekir. Aksi halde bahse konu hukuki metin o devlet için anlam ifade etmez. İkincisi yaptırım konusu son derece muğlâktır. Yani, “ilgili hukuki metne uymayan ülkeye ne yapılacaktır?” sorusu cevapsızdır. Dolayısı ile uluslararası hukuki metinler kesin uçlu cümlelerden çok katılımcıların memnun kalacağı veya çok memnun olmasa da metnin mevcut hali ile yaşayabileceği bir tarzda kodifiye edilmiştir. Dolayısı ile hukuki metnin hak tanımladığı cümlelerin tersinden çıkarılabilen serbestiyetler ile bazı ihlallerin meşru kılınması gayreti mümkün olabilecektir. Bu açmaz bizi uluslararası ilişkilerde realistlerin, idealist ve liberaller ile görüş ayrılığı yaşadığı aynı noktaya getirir. Güç mü, yoksa etik mi? Bu ikilem, Uluslararası Hukuk Derneğinin önemli bir çalışması olan 1966 yılında yapılan toplantısı ve neticesindeki “Helsinki Kuralları” için de geçerlidir. Ancak Helsinki Kurallarının önemi ulaşımdan ziyade kaynak paylaşımına odaklanmış olmasıdır. Bu kurallar manzumesi; sınır aşan havza sularının, hakça ve makul paylaşımı için gerekli bazı kriterleri ortaya koymaya çalışmıştır.

¹¹⁴ VERSAN, Rauf, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu (Yayına hazırlayan Sabahattin ŞEN), Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s.441-446

¹¹⁵ ZEHİR, Cemal, "Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri", Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s.1.

“Bu kriterler ¹¹⁶:

- Her havza devletinin, ülkesine düşen drenaj alanının oranı da dâhil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
- Her havza devletinin, su katkısı da dâhil olmak üzere, havzanın hidrolojik durumu,
- Havzayı etkileyen iklim şartları,
- Mevcut kullanımları da kapsamak üzere, havza sularının geçmiş kullanımı,
- Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
- Havza devletlerinin her birinde, geçimi havza sularına bağlı nüfus,
- Her havza devletinin, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan çareleri karşılaştırma,
- Yararlanılabilecek başka kaynakların bulunması,
- Havza sularının kullanılmasında yersiz israftan kaçınma,
- Havza devletinin ihtiyaçlarının diğer bir havza devletine, ciddi zarar verilmeden karşılanabilme derecesidir”.

Bağımsız kuruluşların hukuki çalışmalarının etkinliği ve bağlayıcılığının zayıflığı daha önce de ifade edilmiştir. Ancak bu tespitin maksadı bu çalışmaları önemsizleştirmek değildir. Çünkü bu çalışmalar ve bunların ürünleri, hukukta teamülün oluşmasına etki ederler. Sorunlara ve çözümlerine ilişkin algının şekillenmesini sağlarlar. Dolayısı ile yazılı hukukun gelişimini kaçınılmaz olarak etkilerler.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, yazılı ¹¹⁷ resmi hukuka

¹¹⁶ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.58; Eray Acar, “Avrupa Birliği’nin GAP ve Su Sorununa Yaklaşımı Çerçevesinde Fırat ve Dicle Nehirlerinin Yönetimi Üzerine Tartışmalar”, Güvenlik Stratejileri, HAK Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Aralık 2006, s.77.; “The Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers” adopted by the International Law Association at the fifty-second conference, held at Helsinki in August 1966.

¹¹⁷ İki veya çok taraflı olarak devletlerin katılımı ile veya devletlerin rızaları ile katılım sağlayarak oluşturdukları uluslar arası organizasyonların (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Arap Birliği ve benzeri) yazdığı hukuki metinler kast edilmektedir.

referans olan ilk çalışmayı yapmıştır. Bu, “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukuku Konvansiyonu” görüşmeleridir. Çalışma temelleri 1960’larda başlamış ve ancak 21 Mayıs 1997’de BM Genel Kurulu’nda oylanarak kabul edilmiştir. Oylamada, üye devletlerden 133 temsilci toplantıya katılmış, 103 devlet kabul, 3 devlet ret, 27 devlet çekimser oy kullanmıştır. Türkiye, Çin ve Burundi ile birlikte ret oyu veren devletler arasında olmuştur¹¹⁸.

Sınır aşan sulardan ulaşım dışı yararlanmanın genel ilkelerinin belirtildiği 2’nci bölümün önemli bazı maddeleri ise şu şekildedir¹¹⁹.

- “Sınır aşan bir nehrin “hakça, makul ve optimum” kullanılması gerektiğini belirtmektedir.
- “Hakça, makul ve optimum” bir kullanım gerçekleştirmek için gerekli ölçüt ve unsurları saptamaktadır. Bu unsurlar, coğrafya, nüfus, iklim, alternatif su kaynakları, hidroloji, kullanılan teknoloji, gelişme seviyesi, bölgenin ekonomik ihtiyaçları gibi öğelerdir.
- Devletler ülkelerindeki sınır aşan suları kullanırken, diğer kıyıdaş ülkelere verilecek önemli zararları önlemek için tüm uygun tedbirleri alacaklardır.
- Kıyıdaş devletler hidrolojik, meteorolojik, ekolojik gibi durumlar ile ilgili bilgi alışverişi yapacaklardır.
- Aksine bir anlaşma olmadığı takdirde, suyolunun herhangi bir kullanımının, diğer kullanımlara göre önceliğinin olmadığını belirtilmektedir”.

Konvansiyonda ayrıca uluslararası akarsular üzerinde planlanan projelerle ilgili bazı esaslara da yer vermiştir. Buna göre uluslar arası akarsuların ülkesinden geçtiği devletler aşağı kıyıdaş devletler üzerinde etki yarabilecek projelerini hayata geçirmeden önce, anılan devletlere bildirimleri

¹¹⁸ “Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses”, Adopted by the UN General Assembly in resolution 51/229 of 21 May 1997.

¹¹⁹ KÜPÇÜ, Kadir, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana bilim dalı tezi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2007, s.34-41.

uygun zaman önce iletilecektir. Aşağı-kıyıdaş devlet bu bilgiyi aldıktan altı aylık bir süre içerisinde zarar görüp görmediğine ilişkin bir cevap verecektir. Bu sürenin yetersiz olması durumunda aşağı-kıyıdaş devlet altı aylık ilave zaman talep edebilecektir. Uzlaşma sağlanamaz ise görüşme süreci başlayacaktır. Proje sahibi yukarı-kıyıdaş devlet bu süreçte projesini yürütmeyerek uzlaşma beklemek durumundadır. Uzlaşma sağlanamaz ise BM Şartının öngördüğü ve sorunların barışçı çözümü olarak adlandırılan, hakemlik, arabulucu tayini gibi mekanizmalar işletilecektir.¹²⁰

Konvansiyonun yürürlüğe girmesi için 35 üyenin onayı gerek şart olarak tespit edilmiştir. 2010 yılı itibarı ile 16 ülke onaylamış ve bu konuda kendi iç hukuk sürecini tamamlamıştır. Bununla beraber, örneğin 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesinde olduğu gibi, konvansiyon yürürlüğe girmese de mevcut bir hukuki metin olarak olası anlaşmazlıkların çözümü görevini alan her hangi bir mekanizma tarafından teamül hukuku olarak addedilecektir. Örneğin Dünya Bankası istekli devletlere baraj yapımı maksadıyla kredi verirken sözleşmede geçen benzer koşulları istemektedir¹²¹.

Uluslararası hukukun su konusundaki gelişimine bakıldığında aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır:

- Helsinki Konvansiyonu ile Helsinki Kurallarının karşılaştırılmasında görülen benzer prensipler ve uygulama esasları bize hukukun gelişiminde esas alınan istikameti göstermektedir.
- Su konusunda, Uluslararası Hukukun gelişimine devletlerin siyasi çıkarları etki etmiştir. Hukukun çıkarlara uygun şekillenmesinde, fikirlerin bağımsız inisiyatifler ile yaygınlaştırılması bir diplomasi aracı olarak kullanılmaktadır.
- Helsinki Kuralları ve “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukuku” Konvansiyonunda, uluslararası akarsuların yönetiminde, nehrin doğduğu veya yukarı-kıyıdaş ülkenin

¹²⁰ “Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses”, Adopted by the UN General Assembly in resolution 51/229 of 21 May 1997.

¹²¹ ZEHİR (2003), A.g.e.,s.83.

mutlak egemenliğinden ziyade, su yönetimine ilişkin aşağı-kıyıdaş devletler lehine gelişen yaklaşım ve mekanizmalar ortaya koymuşlardır.

2.10. Faydalanma Hakkı Konusunda Hukuki Doktrinler:

2.10.1 Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini:

Harmon veya Mutlak egemenlik doktrini, yukarı-kıyıdaş devletin nehir üzerinde mutlak egemenlik sahibi olduğunu rasyonalize etmeye çalışır. Egemen olan, aşağı-kıyıdaş devletin maruz kalacağı etkiyi dikkate almadan sudan istediği şekilde faydalanır veya su yatağını saptırabilir.¹²²

Bu doktrin ilke olarak, Alman hukukçu Johann Ludwig Klüber tarafından 1851 tarihinde "Her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere başka devletler yönünden zararlı etkiler doğursa bile, özellikle, nehirlerin mecralarını değiştirmek suretiyle, ülke sınırları içinde düzenleme yapma hakkına sahiptir" şeklinde ifade edilmiştir.¹²³

Harmon adı ile anılmasına neden olan olay ise 1895 yılında gerçekleşmiştir. ABD'li bir hukukçu olan Judson Harmon'un, ABD ile Meksika arasında Rio Grande Nehri konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıkla ilgili olarak verdiği görüş, o dönemde uzun bir süre ABD'nin konuya bakış açısını oluşturan bir yaklaşım olmuştur.¹²⁴

2.10.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini:

Sınır aşan suların endüstriyel ve tarımsal maksatlı kullanımının artışı ile mutlak egemenlik Doktrini pek çok devletin çıkarları ile ters düşmüştür. Mutlak Egemenlik Doktrinine tamamen zıt bir yaklaşım olarak şekillenen bu doktrinin başat savunucuları İsviçreli hukukçu Max Huber ile İngiliz Oppenheim'dir. Oppenheim; devlet egemenliğinin sınırsız olmadığını, devletin bu

¹²² Bir, Mustafa, "Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslar arası Hukuku İlgilendiren Akarsuları", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1986, s.74

¹²³ TOKLU, Vefa, "Su Sorunu Uluslararası Hukuk Ve Türkiye", Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.20

¹²⁴ ERASLAN, A.g.e., s.3-29.

egemenlikten hareketle ülkesindeki doğal şartları diğer devletlerin aleyhine değiştirmeye yetkili olmadığını söylemiştir¹²⁵.

2.10.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini:

"Kazanılmış" ve "kadim" hak olarak ifade edilen bir hak tanımı üzerinde şekillenen bir doktrindir.¹²⁶ Buna göre, bir devlet kendi ülkesinden geçen sınır aşan suları, başkaca kıyıdaş devletlerden zamanca önce kullanmaya başlamışsa, bu devletin nehir üzerinde ön kullanım üstünlüğü vardır. Bu, fiilen ön kullanımın kapsamında olan nehirlere şamildir.¹²⁷

İnsanoğlu genellikle yerleşimini nehirlerin ve daha çok nehirlerin denizlere ve göllere döküldüğü noktalardan başlatmıştır. Bu durum, tatlı su ihtiyacının karşılanması ve denizin sunduğu olanaklardan istifade edilmesi gibi pragmatik bir nedenle gerçekleşmiştir. Ulaşımın ve nakliyatın en büyük miktarda ve göreceli olarak ucuz gerçekleştiği kıyılar, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dolayısı ile anılan doktrinin ileri sürdüğü tezin tanımladığı hak, çoğu zaman aşağı-kıyıdaş devlet yararını gözetmektedir. Yukarı-kıyıdaş devlet ise yükümlülüğü üstlenen pozisyonundadır. Mısır bu doktrinde avantajlı konumda olan bir ülkenin en güzel örneğini oluşturmaktadır.

2.10.4 Adil (Hakkaniyete Uygun) Kullanım Doktrini:

Amerikalı bilim adamı C. Eagleton Adil Kullanım Doktrinini ileri sürmüştür. Aynı görüşü destekleyen ABD'li hukukçu Lipper, doktrinin sınır aşan suyun kullanımına ilişkin esasını "her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde suyun bölüştürülmesi" olarak ifade etmiştir.¹²⁸

Diğer doktrinlerden farklı olarak, sınır aşan suların ülkesinden geçtiği tüm devletlerin yararına hakkaniyetli bir kullanım esası ortaya koyma iddiasında

¹²⁵ ERASLAN, A.g.e., 3-30; TİRYAKİ, Orhan, "Sınır aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu", HAK Yayını, İstanbul, 1994.s.27-28.

¹²⁶ ERASLAN, A.g.e., 3-30; TİRYAKİ, Orhan, "Sınır aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu", HAK Yayını, İstanbul, 1994, s.29.

¹²⁷ Bir, A.g.e., s.92.

¹²⁸ ZEHİR (1998), A.g.e., s.46-47

olan bir yaklaşımdır. Tarafların algıları ve başlangıç durumları açısından bakıldığında, yukarı-kıyıdaş devletin kaynağı sahiplendiği bir duruma göre aşağı-kıyıdaş devleti koruyan bir nitelik kazanmaktadır. İdeal bir söylem olmakla birlikte, pratikte “yarar” ve “zarar” kavramları üzerinde tarafların uzlaşmış olması halinde doktrin anlam kazanacaktır. Ancak bu sorunun zaten kendisidir.

Doktriner yaklaşımlar uygulama hukukunun oluşumuna etki eden teorik altyapı olmaları nedeni ile önem arz ederler. Burada görüleceği anlamı ile doktrin bir gerçek durumdan hareketle, sorunla karşı karşıya olan veya tecrübe ile karşı karşıya kalacağını öngören taraflarca öne sürülmüştür.

Doktrinlerde görülen diğer bir husus ise kendi görüşüne meşruiyet kazandırma çabalarıdır. Doktrinde, uluslararası hukukun sınır aşan su kaynağının doğduğu mansap ülkenin kaynağın sahibi olduğu ve kaynak üzerinde tam bir egemenliğe sahip olduğu anlayışından, suyun tüm kıyıdaş ülkelerce hakça kullanımına yöneldiği görülmektedir. Bu tez açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir. İkinci önermenin işleyebilmesi, belirtildiği üzere “Hakça” kavramının ortak tanımlanmasına bağlıdır ki, bu sorunun kendisidir.

2.11. AB ile İlgili Mevzuatın Türkiye'ye Etkisi

2.11.1 Helsinki Sözleşmesi¹²⁹:

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) tarafından hazırlanan ve "Sınır Aşan Suyollarının ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi" olarak anılan düzenleme AB Konseyi tarafından Topluluk adına 1995'te onaylanmıştır. Helsinki Sözleşmesinde¹³⁰;

- ✓ Sınır asan sular, kıyıdaş ülke, sınır aşan etki gibi terimlerin tanımı yapılmış,
- ✓ Endüstriyel kirliliğin önlenmesi için "var olan en iyi teknolojinin" kullanılması esas alınmış,
- ✓ Çevresel etki değerlendirme sürecine halkın katılımıyla, faaliyeti yürüten ülkenin, kendi halkına tanıdığı imkân ve hakların aynısının, etkilenecek diğer ülke insanlarına da tanınması vurgulanmış,
- ✓ Sınır asan su kaynaklarının, havzada yer alan devletlerin katılımı ile teşekkül eden bir kuruluş tarafından yönetilmesi istenmiş,
- ✓ Mamba ülkelerin hayata geçirecekleri projeler hakkında mansap ülkeleri zamanında bilgilendirmesi ve uzlaşma sonrasında projenin icrasının başlama zarureti getirmiştir.

2.11.2 Espoo Sözleşmesi¹³¹:

"BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) Sınır Aşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi" 1997'den itibaren yürürlüğe giren ve AB'nin

¹²⁹ Convention on The Protection And Use Of Transboundary Watercourses And International Lakes, Done At Helsinki, 17 March 1992.

¹³⁰ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.129; Özden BİLEN, "AB'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi",Stratejik Analiz,Aralık 2006,s.30.

¹³¹ Convention on Environmental Impact Assessment In A Transboundary Context, Espoo (Finland), 25 February 1991.

de 1997 yılında taraf olduğu bir sözleşmedir. Diğer devletlerin etkileneceği faaliyetler ile ilgili kararların alınmasında tüm ilgili taraflara düşen yükümlülükleri tanımlamaktadır. Örneğin, yeraltı suyundan yılda 10 milyon m³'ten fazla su çeken tesisler, su eksikliğini karşılamak için havzalar arasında yılda 100 milyon m³'ten fazla su transfer edilmesi gibi projeler önemli çevresel etki yaratacak kapsamında mütalaa edilmişlerdir. Bu ve benzeri projelerin hayata geçirilmesi öncesinde, bu durumun tesir edeceği ülkelere bilgi verilecektir. Bu maksatla, ilgili tarafların katılımı ile bu tesirlerin ortaya konduğu "Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporu" hazırlanacaktır¹³².

2.11.3 Aarhus Sözleşmesi:

"BM-AEK Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi" 30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, hukuk süjelerinin çevre ile ilgili konularda yargıya başvuru hakkını tanımlamaktadır. Elbette bir ülkenin kendi vatandaşlarının bu hakkı iç hukukta tanımlanmıştır. En azından teoride böyledir. Bu sözleşme ise su dâhil olmak üzere çevre konularından etkilenen diğer ülke vatandaşlarının da etkiyi yaratan ülkenin yargı erkine başvurma yolunu açmaktadır. Bu sözleşmeye taraf olan ülke, çevresel konularda bilgi edinme, halkın çevreye etki yaratan konularda karar sürecine katılımı ve bu konularda yargıya başvurma hakkına ilişkin kendi iç hukukunda düzenleme yapmak zorundadır. Bu girişimleri yapacak bireyin; vatandaşlık ve ikametgâh şartı aranmaz¹³³.

Günümüzde Hidro Elektrik Santral (HES) projeleri ile bölge halkının muhtelif endişeler ile bu projelere gösterdiği tepkiler düşünüldüğünde bu sözleşmenin önemi daha anlaşılır hale gelecektir. Ancak bu sefer, başka ülke vatandaşlarının projelere müdahil olma durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum kimilerine göre bazı riskler taşımaktadır ve bu nedenle benzer mevzuatlara

¹³² KÜPÇÜ, A.g.e.,s.130; Özden BİLEN, "AB'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi", Stratejik Analiz, Aralık 2006,s.30-31.

¹³³ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.130; Özden BİLEN, "AB'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi", Stratejik Analiz, Aralık 2006,s.30-31.; Güzin ARAT, "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor", Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, 19 Aralık 2002, ss.25-26.

temkinli veya mesafeli yaklaşan pek çok görüş olabilir. Ancak gerçekte, özgürlükçü yaklaşımların her uygulamasında olduğu gibi yarar ve zararlar bir arada bulunur. Burada projeler genellikle devlet kaynaklı olduğundan yarar ve zarar bağlamında karşı karşıya gelen devlet ile vatandaş olacaktır. Uygulamada ise en kötü durum, devlet hayatı içerisinde herhangi bir erkin ve ilgili erke mensup kurumun kontrolsüz güce sahip olmasıdır. Devlet vatandaş için var olduğuna göre, vatandaş adına gücü kullananların muhakkak denge ve kontrol mekanizmalarına tabi olmaları gerekir. Bütüncül bir bakış ile genel kamu yararının gözetilmesi, bölge halkı zararına rağmen yapılamaz. Genel kamu yararı ve bölge halkı zararı kavramlarının ilgili durumda somutlaştırılması, uzlaştırılması ve çatıştığı durumlarda adil şekilde çözümlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Espoo ve Aarhus Sözleşmelerinin tanımladığı olgunun günümüz insan hakları anlayışının bir gereği olduğu düşünülmektedir.

2.11.4 Su Çerçeve Direktifi (SÇD)¹³⁴:

“Su Çerçeve Direktifi” (SÇD), AB’nin su konusundaki politikalarının ifade bulunduğu önemli bir dokümandır. 3 Ekim 2000 tarihinde kabul edilen bu direktif, AB üyesi veya üye olma gayretindeki ülkeler için su yönetiminin prensiplerini belirler. Sınır aşan suların yanı sıra iç suları da kapsamına alır. SÇD’nin mevzuatının iç hukuka aktarılması zaruridir. Direktifin değindiği temel kavramlar; “nehir havzası planlaması”, “nehir havzaları bölgesi yaklaşımı”, “entegre su yönetimi”, “tehlikeli maddelerin yarattığı kirliliğin önlenmesi”, “halkı bilgilendirme”, “istişare”, “ekolojik kalite”, sürdürülebilir su kaynakları”, “tehlikeli atıklar”, “ekonomik analizler”, “mali araçlar”, “maliyetin karşılanması” ve “AB mevzuatının uyumlu hale getirilmesi” şeklinde özetlenebilir¹³⁵.

Direktif, nehir havzası yönetimini bütün olarak ele almak şeklindeki yaklaşımı esas almaktadır. Üye devletler, nehir havzalarının sınırlarını belirleyeceklerdir. Bu bölgeler idari veya siyasi sınırlardan bağımsız, tamamen

¹³⁴ Water Framework Directive ,2000/ 60/ EC.

¹³⁵ ”Introduction to the new EU Water Framework Directive”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/info/intro_en.htm, 21 Mart 2003.

coğrafi şartlara bağlı olarak belirlenmiş olacaktır. Bu, sınır aşan sular için de geçerlidir. Yani havza bölgesi birden fazla ülkeyi kapsayabilir ve bu halde yönetim mekanizması da ilgili ulusların katılımı ile teşkil olacaktır. Direktife göre Aralık 2003 tarihine kadar her havza bölgesinde işleyen bir yönetim kurulmuş olacaktır¹³⁶.

2.11.5 Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları

Türkiye'nin AB üyeliği konusunda uzun süredir devam eden üyelik serüveni, 10–11 Aralık 1999 tarihlerindeki Helsinki AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi neticesinde resmîyet kazanmıştır. Bu zirvede, Türkiye'nin aday ülke statüsü kabul edilmiştir. Müzakerelerin başlaması konusunda ise Aralık 2004'te Brüksel AB Konseyi Zirvesinde, Türkiye ile müzakerelerin başlangıç tarihi 3 Ekim 2005 olarak belirlenmiştir. Katılım öncesi stratejinin hayata geçirilmesinde temel vasıta Katılım Ortaklığı Belgesidir.¹³⁷

"Hukuki özelliği itibarıyla AB Konseyi Kararı şeklinde ortaya çıkan ve aday ülkelere yönelik olarak yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesi Türkiye için dört defa (2001, 2003, 2006 ve 2008) çıkarılmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesinde çevre açısından kısa vadeli öncelikler (1-2 yıl süreli) ve orta vadeli öncelikler (3-4 yıl süreli) sayılmıştır. Buna göre, Müktesebatın iç hukuka aktarılması, uygulanması, yürürlüğe konmasına devam edilmesi ile çevresel gereksinimlerin diğer sektörel politikalara entegre edilmesinin izlenmesi beklenmektedir".¹³⁸

Çevre, su ile ilgili hususların yer aldığı bir başlık olması itibarı ile önem arz eder. Bunun manası sadece politik ve ekonomik çıkarlar bağlamında düşünülmemelidir. İnsanoğlunun kendi dünyasını yok etme veya daha iyimser bir ifade ile telafisi mümkün olmayacak zararlar verme yolundaki anlaşılmaz kararlılığının, kendi varlığını tehdit eder noktaya ulaşmakta olduğu da

¹³⁶ KÜPÇÜ, A.g.e.,s.132; Kibaroğlu, Ünver, "Küresel Su Politikaları ve Türkiye'nin Konumu", ss.7-9.

¹³⁷ PEKER, Mehmet, AB Çevre Politikaları ve Türkiye .
<http://mehmetpeker.com/kultursanat/yazilarim/59-avrupabirlii.html>

¹³⁸ PEKER, Mehmet, AB Çevre Politikaları ve Türkiye .
<http://mehmetpeker.com/kultursanat/yazilarim/59-avrupabirlii.html>

görölmelidir. Bu boyutu ile konu AB üyeliği meselesinden çok, rasyonel ve nesnel olarak bu mevzuatın fayda ve zararları noktasında düşünölmelidir.

AB'nin konuya bakışını gösteren bir başka belge ise 15 Aralık 2004 tarihinde alınan "Avrupa Parlamentosu İlke Kararları"dır. Bu kararların 42'nci maddesi, bölgesel istikrarın geliştirilmesini ve komşularla iyi ilişkiler kurulmasına devam edilmesini istemiştir. Özellikle Atatürk Barajının inşa edilmesi sonrasında Fırat'tan aşağı kıyıdaş ülkelere su akımının önemli ölçüde azaldığını belirterek, Türkiye'den Irak ve İran'ın aşağı Mezopotamya bölgesindeki su ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olması gündeme getirilmiştir. Suriye'nin de dâhil olduğu komşu ülkelerle, Türkiye'den doğan ve bu ülkelere akan nehirlerdeki suyun adil ve eşit dağıtımının sağlanması konusunda çalışma gruplarının oluşturulması istenmektedir¹³⁹.

2009 yılı ilerleme raporuna bakıldığında şu hususlar göze çarpmaktadır¹⁴⁰:

- Türkiye'nin Kyoto Protokolünü onayladığı,
- Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifinin büyük oranda iç hukuka aktarıldığı,
- Halkın katılımı ve sınır aşan hususlara ilişkin istişarelere yönelik usullerin tam olarak uyumlu hale getirilmediği,
- Espoo ve Aarhus Sözleşmelerine taraf olunmadığı
- Su kalitesi konusunda ilerleme kaydedilmediği,
- Su yönetimi konusunda kurumsal çerçevenin nehir havzası bazında düzenlenmediği,
- Su konularıyla ilgili sınır aşan istişarelerin çok erken aşamada olduğu,
- Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedildiği

¹³⁹ KÜPÇÜ,A.g.e, s.134, Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, 15 Aralık 2004, (Çevrimiçi), <http://www.belge.net.>, 25 Mart 2007.

¹⁴⁰ Avrupa Birliği, Türkiye İlerleme Raporu, Sayfa 80-82, Brüksel, 14.10.2009 http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf

belirlenmektedir.

2010 yılı ilerleme raporunda ise;

- Halkın katılımına ve sınır ötesi istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmediği tekrar vurgulanmış,
- İlgili kurumlar arasında koordinasyonu artırmak ve AB müktesebatına daha fazla uyum için stratejiler ve politikalar geliştirmek amacıyla su kalitesi yönetimi konusunda üst düzey bir yönlendirme komitesi kurulduğu belirtilmiş,
- Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçevenin bölündüğü (fragmented) ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmediği, bir dizi havza koruma eylem planı taslağı hazırlandığı,
- Su konularıyla ilgili sınır aşan istişarelerin hâlâ çok erken aşamada olduğu,
- Türkiye Yunanistan ile Meriç nehir havzası yönetiminde artırılmış işbirliği öngören bir ortak deklarasyon imzalandığı belirtilmiştir.¹⁴¹

2010-2011 yılları arasındaki gelişimi görmek adına 2011 yılı ilerleme raporuna bakıldığında ise,

- “Çevre” ana başlığı altında yer alan “su kalitesi” sektörü ile ilgili olarak, yine “çok sınırlı ilerleme” ifadesi ile olumsuz bir vurgu yapılmış,
- Su yönetiminin, birden fazla bakanlık ve kurumun görev ve yetki alanlarına girmesi itibarı ile parçalı (fragmented) yapısı belirtilmiş,
- Nehir havzalarındaki etkilerin bir envanterinin çıkarılması ve bunlarla mücadele edilmesi amacıyla Türkiye’nin başlattığı “Nehir Havzası Koruma Eylem Planı” sürecini dikkate alarak, bunların zamanla, Su Çerçeve Direktifinin öngördüğü Nehir Havzası

¹⁴¹ Avrupa Birliği, Türkiye İlerleme Raporu, 4.27. Fasıl 27: Çevre, sayfa 89-91, Brüksel, 09 Kasım 2010, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf

Yönetim Planlarına dönüştürülebileceği, ancak nehir havzaları bazında düzenlenmediği tekrar ifade edilmiş,

- Avrupa Komisyonunun yıllardır kullandığı ifadeye bu raporda da yer verilmiş ve sınıraşan sularla ilgili görüşmelerin erken safhalarda bulunduğu söylenmiş,
- Stratejik Çevresel Değerlendirme mekanizmalarının işletilmediği değerlendirilmiştir.¹⁴²

Uluslararası Hukuk kapsamında, tam üyelik hedefi nedeniyle Türkiye açısından en önemli başlığı olan AB mevzuatına ilişkin dikkati çeken hususlar ve çıkarımlar şu şekilde özetlenebilir:

✓ AB, su yönetimine ve sınır aşan sulara ilişkin mevzuatını yıllar önce oluşturmuştur. Türkiye'den de Birliğe paralel hale gelinmesi, ilgili Anlaşmalara/Sözleşmelere taraf olunması, iç mevzuatın ve uygulamaların uyumlu hale getirilmesi talep edilmektedir.

✓ Mevzuat hukuki trendlere uygun olarak, mansap ülkelerin lehine gelişmektedir. Türkiye'nin mutlak egemenlik doktrinine yakın başlayan ancak daha sonra hukuki trend ve uluslar arası algıya paralel olarak yumuşayan yaklaşımı, AB üyeliği ile daha kolektif hale gelmek durumundadır.

✓ Aslında, Suriye ve Irak'la hidropolitik ilişkiler bağlamında, Türkiye'nin 1984 yılında ilk olarak ortaya koyduğu ve 2010 yılında tekrar gündeme gelen Üç Aşamalı Planın benzer bir istikameti hedeflediği görülmektedir.

✓ Dolayısı ile AB mevzuatının Suriye ve Irak lehine geliştiği veya böyle bir etkisi olacağı gerçeklik payı taşımakta ise de tez konusu açısından bakıldığında çatışma ihtimalini marjinal hale getireceği de gözden kaçırılmamalıdır.

¹⁴² SÜMER, Vakur, Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, AB'nin 2011 Türkiye İlerleme Raporu ve Su Kalitesi Sektörü: Çok Sınırlı İlerleme, <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/analizgundemgoster.aspx?ID=2755>

2.12. Su Konusunda Uluslararası Çalışmalar:

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (International Water Resources Association – IWRA), uluslararası alanda suyun yönetimi için oluşturulan ilk yapıdır. Birlik 1972 yılında kurulmuştur. ABD’de kurulan Uluslararası Su Kaynakları Birliği, Dünya Su Konseyinin kurucu kurumlarından biridir. Uluslararası Su Kaynakları Birliği, günümüzde 110 ülkeden 1400 civarında şirket, kurum ve birey statüsünde üyeye sahiptir. Hükümetler düzeyinde ilk su konferansı ise Birleşmiş Milletler tarafından 1977 yılında düzenlenmiştir. Sonrasında 1980 yılında Birleşmiş Milletler, takip eden on yılı “Uluslararası İçme Suyu Arzı ve Hijyen Koşullarının İyileştirilmesi” on yılı olarak ilan etmiştir. 1992 yılında Dublin’de yapılan BM Uluslararası Kalkınma ve Çevre Konferansı ile Rio de Janeiro’da yapılan Yeryüzü Zirvesinde, uluslararası bir su konseyi kurma fikri ilk kez olarak öne sürülmüştür. Uluslararası Su Kaynakları Birliği, 1994 yılında Kahire’de yapılan Dünya Su Kongresinin özel bir oturumunda bu konuyu ele almış ve Dünya Su Konseyi (DSK) kurulması inisiyatifi gündeme gelmiştir. Su konusunun, tüm insanlık adına küresel olarak düşünülmesi ve yönetilmesi gerekliliğinden ortaya çıkan bu inisiyatif sonucunda, 1995’te kuruluş komitesini oluşturan Dünya Su Konseyinin merkezi Fransa-Marsilya’da açılmıştır. İnişiyatifin kuramsal temeli son derece doğrudur. Çünkü su kıtlığı çeken bir bölge, sadece o coğrafyanın veya yakın çevresinin sorunu değildir. Öncelikle bu en temel insan hakkı olan yaşamının gerekliliğidir. Diğer taraftan su kıtlığı veya aşırı susuzluk, kitlesel göç, ekonomik istikrarsızlık ve uluslararası suç gibi başka faktörleri etkileyerek dünyanın diğer kesimlerine sorun ihraç edecektir.¹⁴³

DİSK Genel Koordinatörü ve YAYED Genel Sekreteri Serhat Salihoğlu’nun konseye ilişkin yorumu dikkat çekici ve konseyin ne olduğunu açıklamak açısından önemlidir. “Konsey’in kendisini tanımlamakta kullandığı kavramların bolluğu üzerinde durulması gereken bir olgudur. Çünkü bu tür küresel örgütlenmeler, neo-liberal döneme özgü olarak son yıllarda sıkça

¹⁴³ <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunya-su-konseyi-wwc-ve-dunya-su-orumlari-wwf/>, 1.Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumları (WWF), 1.3. 2011,

karşılaştığımız bir yeni tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür örgütlenmeleri basitçe “uluslararası” örgüt olarak tanımlamak da güçtür. Klasik anlamıyla “uluslararası örgüt” ya devletleri, ya belirli devlet kurumlarını ya da devlet dışındaki çeşitli nitelikteki meslek ya da çıkar örgütlerini bir araya getiren örgütlerdir. Ancak bu yeni tür örgütler tüm bunları bir araya getirmeye bağlamıştır. Öte yandan devletleri bir araya getiren klasik uluslararası örgütlerin, genellikle bir kurucu anlaşmaları söz konusuysen yeni tür örgütlenmede kuruluşlar bir girişim olarak ortaya çıkabilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer olgu da klasik uluslararası kuruluşların çalışma ve örgütlenme tarzının bu tür girişimlerle benzeşmeye başlamış olmasıdır”¹⁴⁴.

Dünya Su Konseyi, çok uluslu bir platformdur. 1996 yılında kuruluşu tamamlanan konseyin merkezi Marsilya’da bulunmaktadır. Konsey, ilk toplantısını Mart 1995’te Kanada-Montreal’de, ikinci toplantısını da İtalya-Bari’de gerçekleştirmiştir. Bu iki toplantıda Dünya Su Konseyi’nin amaç ve hedefleri tanımlanmıştır¹⁴⁵.

Dünya Su Konseyi’nin Yapısı¹⁴⁶; Üye Genel Kurulu, Güvenörler Heyeti ve İcra Direktörü’nden oluşmaktadır. Üyelik, Kurucu Üyeleri de kapsayan ve Tam Üyeler olarak tanımlanan tek bir üyelik kategorisinden oluşmaktadır. Üyelik, uluslararası ve ulusal kurumlara, hükümet kuruluşlarına özel ve kamusal kurum ve kuruluşlarla, herhangi bir sınır gözetilmeksizin açık tutulmuştur. Bu esaslarla aşağıdaki kurum ve organizasyonlar üye olabilirler:

- Uluslararası profesyonel su komisyonları, toplulukları ve dernekleri,
- Uluslararası hükümet dışı kuruluşlar,

¹⁴⁴ SALİHOĞLU, Serhat, DİSK Genel Koordinatörü ve YAYED Genel Sekreteri, Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60678e8f2ba9c54_ek.pdf?dergi=139

¹⁴⁵ <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunya-su-konseyi-wwc-ve-dunya-su-forumlari-wwf/>, 1.Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumları (WWF), 1.3. 2011,

¹⁴⁶ Dünya Su Konseyi, Wikipedia., www.wikipedia.com

- Su ile ilgili konularda çalışmalar yapan mesleki ve bilimsel topluluklar ve akademik kurumlar,
- Kent ve belediyelere ait şirketler, yönetimler ve dernekler,
- Su idareleri, şirketleri, hizmet kuruluşları, üreticiler, danışmanlık kuruluşları, konseyleri (özel sektör kuruluşları dahil çeşitli örgütlenmeler), vakıflar
- Nehir havzası kuruluşları,
- Hükümet kuruluşları,
- Ulusal su kuruluşlarının komiteleri ve koalisyonları,
- Ulusal düzeydeki hükümet dışı kuruluşlar ve dernekler,
- Birleşmiş Milletlere bağlı organlar, örgütler ve uzmanlık kuruluşları,
- Hükümetlerarası kuruluşlar.

Üyelik başvuruları, Governörler heyeti tarafından ele alınmakta ve heyet üçte iki çoğunluğu ile onaylanmaktadır. Governörler Heyeti, aşağıda belirtilen üyelere oluşmaktadır:

- Afrika, Doğu Asya, Batı Asya, Avustralya ve Okyanusya, Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Kuzey Amerika'dan ikişer üye,
- Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu (ICID), Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Su Kalitesi Derneği (IAWQ), Uluslararası Su Birliği (IWSA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Konservasyon Birliği (IUCN)'nden birer üye,
- Birleşmiş Milletler kuruluşlarından ve/veya hükümetlerarası kuruluşlardan ikişer üye,
- Uluslararası hükümet dışı kuruluşlardan üçer üye,
- Kalkınma Bankaları ve finans kuruluşlarını da kapsayacak biçimde özel sektörden üçer üye,

- Heyet tarafından dahil edilecek en çok beş üye.

Dünya Su Konseyi'nin kurucu kuruluşları; Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu (ICID), Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Su Kalitesi Derneği (IAWQ), Uluslararası Su Birliği (IWSA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Konservasyon Birliği (IUCN)'dir. Günümüzde ise Dünya Su Konseyi'nin 65 ülkeden 340 üyesi bulunmaktadır. Dünyadaki en büyük yatırım bankaları ve en büyük su şirketleri, hükümet kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları meslek birlikleri ve akademik kurumlar Konseyin üyeleri arasındadır. Konseyde Türkiye 41 üye ile en çok üyesi olan üçüncü ülke konumundadır. Dünya Su Konseyi üyelerinin %13'ünü Türkiye'den kurumlar oluşturmaktadır. Türkiyeli kurumların büyük bir çoğunluğu inşaat, mühendislik ve müteahhitlik alanlarında faaliyet gösteren şirketlerden oluşmaktadır. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı İ.H.Olcay ÜNVER, Governörler Heyetine Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin de yer aldığı Batı Asya bölgesinden seçilen iki üyeden biridir.¹⁴⁷

Dünya üzerinde adil su kullanımı bilincini geliştirmek ve kritik yaşam kaynaklarının küresel sürdürülebilirliğini sağlamak maksadıyla gerektiğinde siyasi taahhütler gerçekleştirilmesi amacı ile çalışan Dünya Su Konseyi, her üç yılda bir farklı bir ülkede **Dünya Su Forumu** düzenlemektedir.¹⁴⁸

Su Forumları, 1992 yılında Rio'da yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansında alınan kararlar uyarınca yapılmaktadır. Amaç su sorunlarının dünyanın dikkatine getirilmesi ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesidir. Üç yılda bir düzenlenen Dünya Su Forumlarından birincisi 1997 yılında Fas'ın Marakeş kentinde, ikincisi 2000 yılında Lahey'de, üçüncüsü 2003'de Kyoto'da, dördüncüsü ise 2006'da Meksika'da gerçekleştirilmiştir. Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansının beşincisi ise su konusunda bugüne kadar en yüksek katılımın olduğu bir etkinlik olarak 16–22 Mart 2009 tarihlerinde İstanbul'da

¹⁴⁷ <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunya-su-konseyi-wwc-ve-dunya-su-orumlari-wwf/>, 1.Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumları (WWF), 1.3. 2011.

¹⁴⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:5_-Dunya-Su_

gerçekleştirilmiştir.

5. DÜNYA SU FORUMU
İ S T A N B U L 2 0 0 9

FARKLILIKLARIN
SUDA
YAKINLAŞMASI

Resim - 1 5'nci Dünya Su Forumu Logosu

Marakeş'te yapılan birinci forum Dünya Su Konseyinin su konusundaki belirleyici rolünü pekiştirmiştir. Lahey'de yapılan ikinci Dünya Su Forumunda ise aşağıdaki kararlar alınmıştır:

- Bütünleşik yönetime bütün paydaşları katmak (Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimi),
- Su hizmetlerinin fiyatlandırılmasına bütün maliyetleri dâhil etmek,
- Araştırma ve yenileştirme için kamusal fonları arttırmak,
- Uluslararası su havzalarında işbirliğini arttırmak,
- Su yatırımlarını arttırmak.

Lahey'de yapılan forum kararlarında yer alan suyun bütünleşik yönetimi AB çerçeve direktifi ile örtüşmektedir. Bütünleşik yönetim kavramında farklı açılardan bakmak mümkündür. Birincisi, yaşamsal öneme sahip su kaynağının korunması ve geliştirilmesi ile tüketiminin optimizasyonu sağlanarak insanlığın faydası için küresel yaklaşım ve uygulamalar geliştirmektir. İkincisi ise, kaynakların yönetiminde ticari çıkar sahiplerinin söz sahibi olduğu ve insani nedenlerden çok ticari ve siyasi amaçların realize edildiği bir yaklaşım olmasıdır. Günümüz konjonktürünün her uluslar arası inisiyatifinde olduğu gibi,

bu alanda da her ikisinin birlikte bulunduğunun ve paydaşların kendi farklı ajanda ve öncelikleri olduğunun kabul edilmesinin daha gerçekçi olacağı düşünülmektedir. Ve bu farklılıklar bir arada yönetilmek durumundadır.

Suya dayalı kalkınma, baraj yapımı ve hidroenerji potansiyelinden yararlanma konularında önemli hedefleri bulunan ülkemizin 5. Dünya Su Forumu ve Bakanlar Konferansına ev sahipliği, su politikalarımızın anlatılması bakımından önemli bir fırsat oluşturmuştur. Ana teması “Farklılıkların Suda Yakınlaşması” olarak belirlenen 5. Dünya Su Forumu; Tematik Süreç, Bölgesel Süreç ve Siyasi Süreç olmak üzere üç temel bileşen altında gerçekleştirilmiştir. Tematik Süreç su konularının 6 tema altındaki 22 başlık kapsamında masaya yatırılmasını öngörmüştür. Bölgesel Süreç su konularının kıtaların ve bazı özel bölgelerin ihtiyaç ve sorunları bağlamında tartışılmasını amaçlamıştır. Siyasi Süreç ise, siyasi düzeyde suyla ilgili bilincin artırılması ve karar mercilerine su konularını gündemlerine dâhil etmeleri için somut tavsiyelerde bulunulmasını hedeflemiştir¹⁴⁹.

Türkiye'nin kendisini de doğrudan ilgilendiren hayati bir küresel sorunda böyle bir inisiyatif alması önemlidir. Faaliyetin büyüklüğü ve öneminin görülmesi açısından; 5. Dünya Su Forumu Sekreteryasının 7-8 Şubat 2009 tarihlerinde Tematik Koordinatörler Toplantısında, Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu'nun konuşmasında belirttiği veriler dikkate değer göstergelerdir:

“...2009 Mart ayında ülkemize 20 bin kişinin gelmesini bekliyoruz. Bu kişilerden 200'ü ülke bakanı, 15'i devlet başkanı olacaktır. Dünya Su Forumu'nun Türkiye'ye ticari ve bilgi aktarımı konusunda büyük katkıları olacaktır. Dünyanın önde gelen bilim adamları ile suyla ilgili bilgi transferleri gerçekleşirken, 135 devletten gelecek olan bakan, belediye başkanı ve yöneticilere Türk müteahhitlerinin çalışmaları tanıtılacaktır. Böylece birçok ülkede inşaat alanındaki yatırımlarda Türk müteahhitlerinin imzasının olması sağlanacaktır....Dünya Su Forumu kanun tasarısı TBMM'den oybirliği ile geçmiştir. ...¹⁵⁰

¹⁴⁹ 5. Dünya Su Formu Birinci Duyuru - Eylül 2007, “Su İçin Farklılıkların Giderilmesi”, 16-22 Mart 2009.

¹⁵⁰ 5. Dünya Su Forumu Sekreteryasının 7-8 Şubat tarihlerinde Tematik Koordinatörler

Forum katılım ise daha da fazla olmuştur. 192 ülkeden 33,058 kişi katılmıştır. Bunlar arasında;

- 9 Devlet Başkanı
- 85 Bakan
- Uluslar arası organizasyonlardan 14 yüksek seviyeli temsilci,
- 250 parlamenter
- 200 mahalli yönetimi (59'u belediye başkanı)
- 3'ncü Dünya Çocuk Su Formunu oluşturan 135 çocuk
- 1027 gazeteci

bulunmuştur. Bu, dünyada suya yönelik bilincin ve önemin bir göstergesidir. Su sorunu ve çözümüne yönelik uluslar arası ortak bir algının oluşturulması, sorunun etkilerinin minimize edilmesi ve uygulanabilir çözümler üretilebilmesi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. 5. Dünya Su Forumunun Siyasi Sürecinin teması "İklim Değişikliği dâhil Küresel Değişiklikler Karşısında Su Yönetimi Adaptasyonu Stratejileri" olarak belirlenmiştir. Bu süreç sonunda Sınırlı Katımlı Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi (Mini Zirve), Bakanlar Konferansı, Parlamenterler Toplantısı ve Yerel Yönetimler Toplantısı düzenlenmiştir.¹⁵¹

5. Dünya Su Forumu ile birlikte, bölgesel bir inisiyatif olan İstanbul Uluslar arası Su Forumu oluşturulmuştur. Bu oluşum 14-15 Şubat 2009'da Dünya Su Formu hazırlık toplantısında gündeme gelmiştir. Forum toplantıları, üç yılda bir, Dünya Su Formu toplantılarından bir yıl önce olacak şekilde düzenlenmektedir. 2. İstanbul Uluslararası Su Forumu, 3-5 Mayıs 2011 tarihinde yapılmıştır. Aynı zamanda 2012 yılında Mart ayında Marsilya'da yapılacak Dünya Su Formuna hazırlık niteliğindedir. Forum kapsamında, 26 Tematik oturum, 3 Yüksek Seviyeli Panel, 4 Bölgesel İçerikli toplantı icra

Toplantısında Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu'nun konuşması.

¹⁵¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sayfası www.mfa.gov.tr.

edilmiştir.¹⁵²

Günümüzde Birleşmiş Milletler su konusunda bir şemsiye örgüt konumuna gelmiştir. BM sistemi içinde bu konuda belirleyici olan Program, Dünya Su Değerlendirme Programı'dır (World Water Assessment Programme). Programın Sekretarya görevi UNESCO'ya verilmiş ve BM'nin tüm diğer kuruluş ve programları bu ana program ile ilişkilendirilmiştir. Burada söz konusu olan BM çapında bir su ağı ya da şebekesidir. BM ağı bu programa yeni tür küresel örgütlenmeleri de içerecek biçimde birçok uluslararası kuruluşu da dâhil etmektedir¹⁵³.

Bir başka uluslararası inisiyatif Uluslararası Hidro-Enerji Birliği (IHA-International Hydropower Association)'dir. 1995 yılı Kasım ayında kurulmuştur. Hidro-enerjiye ilişkin konuların değişik boyutlarıyla tartışılmasını, geliştirilmesini amaçlayan bir forum oluşturmak amacıyla kurulan hükümet dışı, kâr amacı gütmeyen ve içinde değişik disiplinler barındıran bir organizasyondur. Tek başına ve özel olarak hidro-enerji konusuyla uluslararası düzeyde ilgilenen bir örgütün bulunmamasından kaynaklanan boşluğu doldurmak, teknik, sosyal, siyasal, çevresel ve finansal nedenlerden dolayı gelişimi yavaşlayan (azalan) ve/veya engellenen dünya su kaynakları sorunu ile mücadele edebilmek için IHA kurulmuştur. IHA, yenilenebilir bir enerji ve sürdürülebilir kalkınma için ön koşul olan su kaynaklarının, çevre ve sosyal yaşam açısından da onaylanabilir düzeyde geliştirilmesi, bu sorunun politika oluşturanlar ve kamuoyu nezdinde duyurulması misyonunu üstlenen bir organizasyondur¹⁵⁴.

IHA, görev üstlenen çeşitli daimi komiteler yoluyla faaliyet yürütür. Bu komiteler, çevre, finans, teknoloji, eğitim, araştırma, laboratuvar uygulama, halkla ilişkiler/iletişim gibi çeşitli alanlarda odaklaşmıştır. Bu komiteler üyelerinin ihtiyaçlarına göre bilgi ve uzmanlık birikimi derlemek, araştırma

¹⁵² An Istanbul Perspective on Regional Water Problems and Search for Solutions: Outcomes of the 2nd Istanbul International Water Forum, 2011, ISBN: 978-605-60848-7-4

¹⁵³ SALİHOĞLU, Serhat, DİSK Genel Koordinatörü ve YAYED Genel Sekreteri, Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60678e8f2ba9c54_ek.pdf?dergi=139

¹⁵⁴ <http://www.msxlabs.org/forum/cevre-bilimleri/238268-dunya-su-konseyi.html#ixzz1cfynKLPX>

yapmak ve raporlar hazırlamak üzere çalışma grupları oluşturmaktadır.

Birliğin halen altı kıtada 40'tan çok ülkede üyeleri bulunmaktadır. Bu üyeler, hidro-enerji alanında çalışma ve araştırma yapan kamu kuruluşları, kamu hizmeti gören kurumlar, mühendislik danışma şirketleri, imalatçılar, araştırmacılar, müteahhitler, enerji santrali sahipleri, eğitim kuruluşları, meslek birlikleri ve özel kişilerdir.¹⁵⁵

Su Yönetimi Konusunda Uluslar Arası İnisiyatifler, bilgi çağı olarak adlandırdığımız bu dönemde, bilginin oluşturulması, işlenmesi ve paylaşılmasında aşılacak engeller uluslararası toplumu ihtiyaç duyulan konularda muhtelif formlarda birliktelikler kurabilir hale getirmiştir.

Formal organizasyonlardan farklı olarak birbirinden ayrı hedef, gündem ve önceliğe sahip paydaşlar, fayda ve çıkar gördükleri noktada organize olabilmekte ve diğer aktörleri (devlet, devlet organizasyonları ve benzeri) etkileyebilmektedir. Dünya Su Forumu bu oluşumlara önemli örnek teşkil etmektedir.

Bu noktada su, amaç ve öncelikleri örtüşmeyen çok farklı aktörü bir araya toplayan organizasyonların kurulmasına neden olmuştur. Bu organizasyonlarda, devletler, çok uluslu şirketler, belediyeler, uluslararası ve ulusal sivil toplum kuruluşları bir araya gelmektedir.

Türkiye, kendi düşüncelerini ifade etmek ve söz konusu organizasyonlara ihtiyaçları doğrultusunda etki edebilmek adına bu organizasyonlarda bulunmak durumundadır. Türkiye'nin buralardaki yüksek profili, kendi bölgesindeki söylemlerinin geçerliliğini de olumlu etkileyecektir.

Günümüzün stratejik güvenlik ortamında Birleşmiş Milletler şemsiye bir yapı oluşturmak adına en uygun platformdur. Karar ve uygulama süreçleri uzun ve güç olsa da hukukiliği ve meşruiyeti açısından BM geçerli bir organdır.

Sonuç olarak; uluslararası hukukun gelişiminde doktrin, hukuk kurumları, uluslararası örgütlerin çalışmaları ve kodifiye edilmiş hukuk kuralları arasında bir ilişkinin varlığını gözlemleyebiliriz. Ülkeler ve günümüzde diğer aktörler

¹⁵⁵ Dünya Su Konseyi, <http://www.msxlabs.org/forum/cevre-bilimleri/238268-dunya-su-konseyi.html>

arkasındaki motivasyon her ne olursa olsun görüşlerini önce doktrine etmektedir. Bu doktrinler uluslararası hukuk veya su alanında faaliyet gösteren kurumlarda olgunlaşma sonrasında bir yazılı sözleşme veya anlaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası Su Hukukunun bu genel gelişimi içerisinde, nehrin kaynaklandığı ülkenin nehrin sahibi olduğu anlayışından, nehrin havzasında bulunan ülkelerdeki tüm havza nüfusunun ortak, adil ve optimum kullanımı noktasına gelinmiştir.

Şekil - 14 Uluslararası Su Hukukunun Gelişimi

2.13. Teknoloji:

2.13.1 Teknolojinin Kullanım Alanlar:

Devamlı ve sürekli artan su talebini karşılamak, doğal değişkenliği telafi etmek, mevcut kaliteyi ve miktarı geliştirmek çaba gerektirir.¹⁵⁶Teknoloji bu çabanın odağındaki, hatta insanoğlunun ihtiyacını karşılaması ve bu uğurda çatışmasının önlenmesindeki temel vasıtalarından birisidir. Teknoloji, su ihtiyacının karşılanması için muhtelif gelişim alanları sunmaktadır. Su ile ilgili olarak teknolojiden istifade edilebilecek alanlardan önemlileri aşağıda sıralanmıştır:

- Su kaynaklarının bulunması, kalitesinin yükseltilmesi, kullanılabilir hale getirilmesi
- Su tüketiminin optimizasyonu
- Atık suyun yeniden kazanımı
- Kirletilmiş kaynakların temizlenmesi
- Tuzdan arındırma (desalinasyon)
- Bulutların tohumlanması ile yağmur oluşturma ve benzeri su döngüsüne insanoğlu yararına yapılan müdahaleler

Bu kapsamda teknolojinin muhtelif uygulama alanlarına örnekler aşağıda sunulmuştur¹⁵⁷:

- Yağmursuyu binlerce yıldır dünyanın birçok bölgesinde toplanmaktadır. Günümüzde bu teknik, Asya'da yeraltı kaynaklarını yeniden doldurmak için kullanılmaktadır. Bu nispeten daha az masraflıdır ve yerel toplulukların gelişmesine ve gerekli yapıları Kendilerinin sağlamasına izin verme avantajına sahiptir.
- Yüzey suyunu yeraltına yönlendirme buharlaşma ile kayıpları

¹⁵⁶ www.greenfacts.org/2009@greenfacts.org Tel:+32(0)2211 34 88, water resources fold out, s.1-6.

¹⁵⁷ DSİ, (Çevrimiçi), <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>,

azaltmaya, akıştaki değişimleri telafi etmeye ve kaliteyi artırmaya yardımcı olabilir. Barajlar ve baraj gölleri sulama yapmak ve içmek amacıyla su depolamak için inşa edilmiştir.

- Barajlar ayrıca enerji sağlayabilir ve su baskınlarını kontrol etmeye yardımcı olabilir, ancak arzu edilmeyen sosyal ve çevresel etkilere de neden olabilir.
- Suyun nehir havzaları arasında nakledilmesi de su kıtlığının azaltılmasına yardımcı olabilir. Örneğin Çin, şimdiden büyük havzalar arası bağlantılara sahiptir ve daha fazlasını da planlamaktadır. Bu projelerin insanlar ve çevre üzerindeki etkisi yakından izlenmelidir.
- Atık su şu an birçok ülkede, özellikle Ortadoğu’da farklı amaçlarla yeniden kullanılmaktadır ve bu uygulamanın artması beklenmektedir.
- Özellikle nano teknoloji kirlı suyun kalitesinin yükseltilmesi için önemli imkânlar vaat etmektedir.
- Bütün dünyada içilmez su, sulama ve endüstriyel soğutma için kullanılmaktadır. Şehirler de içme suyu kaynaklarını artırmak için su işlemedeki gelişmenin avantajını kullanarak, suyun yeniden kullanımına başvurmaktadırlar.

2.13.2 Tuzdan Arındırma (Desalinasyon):

“Desalinasyon, tuz gidermek anlamına gelir. Suda mevcut tuzu, mineralleri ve diğer safsızlıkları gidererek; içme, sulama, kullanma amaçlı su elde edilmesini hedefleyen proseslere genel olarak desalinasyon prosesleri adı verilir”¹⁵⁸.

Tuzdan arındırılmış su özellikle Ortadoğu’da şehirlerde, tarım ve sanayi sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Önceleri bu metot, alternatifsizlik

¹⁵⁸ EREN, Halil, “Tuzdan Arındırma Sistemleri ve Bir Güç Santralının Tuzdan Arındırma Tesislerinin İncelenmesi” isimli makale.

nedeni ile seçilmekte idi. Bunun temel nedeni ise maliyetin yüksek olması idi. Bununla birlikte maliyet, daha verimli desalinasyon teknolojilerinin geliştirilmesi ile düşürülmektedir. Ancak bu yöntem aşırı şekilde fosil yakıtlardan meydana gelen enerjiye bağımlıdır. Atık yönetimi ve iklim değişimi sorunlarını artırmaktadır. İçme suyu yerine örneğin sulama maksatlı su üretimi için yapılan tuzdan arındırmanın maliyeti daha ve zararı düşük olmaktadır. Tüm bunlara rağmen deniz suyundan tatlı su üretimi önemli bir su kaynağını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan, ABD, Japonya, İtalya, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Katar, İsrail, Kuveyt, İspanya bu şekilde su üreten ülkelerdir. Suudi Arabistan içme suyunun % 70'ni bu şekilde üretmektedir. Bu şekilde dünyada üretilen su 1996 yılı itibarı ile 17 milyon m³ idi¹⁵⁹. Günümüzde bu seviye çok daha artmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri Jebel Ali Desalinasyon tesisi yılda 300 milyon m³ su üretimi ile en büyük tesistir. Gerek tesis miktarı, gerekse teknolojinin verimi hızla artmaktadır.¹⁶⁰

Resim - 2 Birleşik Arap Emirlikleri Jebel Ali Desalinasyon Tesisi

¹⁵⁹ EREN, Halil, "Tuzdan Arındırma Sistemleri ve Bir Güç Santralinin Tuzdan Arındırma Tesislerinin İncelenmesi" isimli makale.

¹⁶⁰ Wall Street Journal gazetesinin International Desalination Association verilerine göre verdiği 17 Ocak 2008 tarihli haber.

Tuzdan arındırma işlemi farklı teknolojiler ve yöntemle yapılabilmektedir¹⁶¹. Tezin ilgi alanı olmadığından bu konuda inceleme yapılmamıştır. Tesislerin kullanımı bağlamında ise elektrik santrallerinin çift maksatlı yapılması ve bu suretle maliyetten kazanç sağlanması, artık ülkemizin de uygulaması gereken bir yaklaşımdır. Bu imkan mevcut elektrik santrallerine desalinasyon ünitesinin ilave edilmesi ile de kazanılabilir. Örneğin Kuveyt'te tüm elektrik santralleri çift maksatlı tesislerdir. Hem elektrik, hem de su üretmektedirler.

Bölge ülkelerinden İsrail de bu teknolojilere önem atfeden ülkelerindendir. İsrail'in bugün 300 milyon m³ suyu tuzdan arındırarak üretmektedir. İsrail'in tesislerine ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.¹⁶²

Yeri	Faaliyete Geçtiği Tarih	Kapasite (milyon m ³ /yıl)	Fiyat / m ³
Ashkelon	Ağustos 2005	111	NIS ¹⁶³ 2.60
Palmachim	Mayıs 2007	45	NIS 2.90
Hadera	Aralık 2009	127	NIS 2.60

Tablo - 14 İsrail'in mevcut tuzdan arındırma tesisleri

İsrail bu sektöre yatırım yapmaya devam etmektedir. Gelecekte ulaştığı kapasitenin artacağı bilinmektedir. İsrail tarafından inşası planlanan tesislere

¹⁶¹ Tuzlu Sudan Tatlı Su Üretim Yöntemleri ; İyon Değişimi, Elektrodializ, Buhar Kompresyonlu Damıtma, Güneş Buharlaştırması, Çok Etkili Damıtma (MED), Buhar Sıkıştırma Prosesi (VC), Ters Ozmos, Çok Kademeli Ani Damıtma (MSF) olarak sıralanmaktadır. Şüphesiz teknolojik ilerlemeye paralel olarak yeni yöntemler geliştirilecektir.

¹⁶² Desalination, www.wikipedia.com

¹⁶³ İsrail para birimi; New Israeli Shekel

ilişkin bilgiler Tablo-12'de sunulmuştur.

Yeri	Muhtemel Faaliyete Başlama Yılı	Kapasite (milyon m ³ /yıl)	Fiyat / m ³
Ashdod	2012	100 (150 milyon m ³ 'e çıkarılabilir.)	NIS 2.55
Soreq	2013	150 (300 milyon m ³ 'e çıkarılabilir.)	NIS 2.01– 2.19

Tablo - 15 İsrail'in inşa halindeki tuzdan arındırma tesisleri

Tüm tesisleri tamamlandığında ve tam kapasite ile çalıştığı varsayıldığında, İsrail'in yılda 0,75 milyar m³ suyu tuzdan arındırabilir hale geleceği görülmektedir. Bu kapasitenin yaklaşık olarak Litani Nehri kapasitesine eşit olduğu göz önüne alındığında, teknolojinin sunduğu imkânların büyüklüğü açıkça görülmektedir.

Tuzdan arındırma ile ilgili temel çekincelerden birisi maliyettir. Deniz kenarında bulunan ülkelerde kabul edilebilir maliyetlerle su elde edilebilmektedir. Kullanılan teknoloji ile de alakalı olmakla birlikte, denizden uzaklaştıkça bu seçenek taşıma masrafından dolayı artan maliyet nedeni ile cazibesini yitirmektedir. İsrail'in 1 m³ suyun maliyetini 1 doların altına indirdiği muhtelif kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca güneş enerjisi, jeotermal hatta nükleer enerjinin kullanımının maliyeti düşürdüğü bilinmektedir. Bu konuda teknolojik gelişime bağlı olarak yeni seçenekler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Ekim 2009'da Saltworks Technologies isimli bir Kanada firması Thermo-İyonik yöntem adı ile geliştirdiği güneş enerjili bir deneysel sistem ile maliyeti oldukça düşürebileceğini duyurmuştur¹⁶⁴. Konunun doğası gereği desalinasyon ile ilgili bir ticari firma veya konu ile ilişkili bir kurum maliyet ile ilgili olumlu yaklaşımlar

¹⁶⁴ Desalination, www.wikipedia.com

sergilerken, çevreci veya su satmak isteyen bir projeyi destekleyen bir kurum olumsuz yaklaşımlar gösterebilir. Bu noktada, gerçekçi maliyet rakamlarının bulunması doğru bir mukayese yapmayı mümkün kılabilir.

Tuzdan arındırma ile ilgili bir diğer endişe de çevre ile ilgili olanlardır. Bunlardan başlıcaları; harcanan enerji dolayısı ile sera gazlarının salınımındaki artış, arındırma sonrasındaki atıkların yoğunluğu nedeni ile ekosisteme etki edebilecek süre deniz dibine çökmesi, denizden su alımı esnasında canlılara verilen zararlardır. Konuya ilişkin hassasiyet arttıkça çözüme yönelik gayret ve uygulamalarda artmaktadır. Örneğin Avusturalya'da 2007 yılında açılan Kwinana Arıtma Tesisinde su emişi 0,33 feet/saniye olacak şekilde ayarlanarak balıkların kaçmasına imkân veren bir güç ile emiş yapılması sağlanmıştır. Bunun maliyeti elbette üretim kapasitesinin sınırlanması olacaktır.¹⁶⁵

Tuzdan arındırma teknolojilerine ilişkin daha az maliyet ve çevreye daha az zarar veren deneysel teknoloji çalışmaları devam etmektedir. Uluslararası Desalinasyon Birliği (International Desalination Association), Avrupa Desalinasyon Birliği (European Desalination Association) konuyla ilgili çalışmalar yapan kuruluşlardır.

Türkiye'nin ise konuya ilişkin ciddi yatırımı bulunmamaktadır. Ancak, özellikle başta İstanbul olmak üzere sahil kesimindeki şehirlerimizin ihtiyacının karşılanması, daha önemlisi iklim değişikliğinin güney sahillerimizdeki etkilerine hazırlık olarak şimdiden kendi teknoloji ve sanayimizin bu sektöre girişinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

2.13.3 Geleceğe Yönelik Fikirler

Su elde edilmesine ilişkin olarak bir düşünce de buzullardan istifade edilmesidir. Örneğin Antarktika'da ağırlıkları 180 bin ila 30 milyon ton arasında değişen 40 binden fazla buz dağı bulunmaktadır. Bu buz dağlarının çekilerek intikal ettirilmesi ile su elde edilmesine yönelik çalışmalar mevcuttur. Fransız mühendis Georges Mougins tarafından ortaya atılan ve halen teori niteliğinde

¹⁶⁵ Desalination, www.wikipedia.com

olan bu düşünce bir başka su kaynağına işaret etmektedir¹⁶⁶.

İncelenen konular çerçevesinde Teknolojinin su-çatışma ilişkisine etkileri açısından aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Teknoloji su ihtiyacının giderilmesi noktasında somut sonuçlar ortaya koymuş ve bu alanda gelişim devam etmektedir. Kuşkusuz tek başına Teknoloji su sorununun mutlak çözümü değildir. Daha çok, tedbirler bütünü içerisinde çözüme ciddi katkılar sağlama potansiyeline sahip bir vasıtaadır.
- ✓ Ortadoğu ülkelerinden yeterli kaynağa sahip olanlar bu alanda yatırım yapmakta ve arz talep oranı tatminkâr bir dengede bulunduğu sürece gerginlik yaşanmamaktadır.
- ✓ Türkiye’de bu teknolojilere, çevre hassasiyetini göz ardı etmeden yatırım yapılmalıdır. Özellikle deniz kenarlarındaki mevcut elektrik santrallerimiz veya yeni yapılacak enerji santralleri projelerinde tuzdan arındırma ünitesi mevcut olmalıdır. Bunun nedeni deniz kenarındaki şehirlerimizin kullanma suyu ihtiyacı olabileceği gibi, özellikle küresel ısınmasının gelecek yıllarda yaşayacağımız bariz etkilerine hazır olabilmektir.
- ✓ Teknoloji, sunduğu kolaylıkları genelde çevreye verilen zarar karşılığında gerçekleştirir. Teknolojik yatırımların gerekli yasal denetimlerle çevreye verdiği zararın minimize edilmesi susuz kalmak kadar hayati bir konudur.

¹⁶⁶ 23 Ekim 2011 tarihli Milliyet Gazetesinin “ Buzdağının sanal yolculuğu” başlıklı haberi.

2.14. Problemin Analizi - Günümüzde Su Bir Çatışma Nedeni Olabilir mi?

2.14.1 Kavramsal Çerçeve

Eğlence parklarında roller-coaster adı verilen bir hızlı araç bulunur. ABD'den ülkemize ve hatta dünyanın diğer ülkelerine yayılmıştır. Ray sistemi üzerinde hareket eden küçük bir tren benzeri araç önce çok ağır bir süratle yükseklerle çıkar ve sonra son sürat aşağı iner. İnsanlar, vücutlarının saldırdığı adrenalinin verdiği ruh halini sevdiklerinden veya heyecan aradıklarından para ödeyerek bu eğlenceden istifade eder. Bilet kuyruğunda dahi bu heyecan bir eğlencedir. Araç çalışmaya başladıktan sonra inmek mümkün değildir. Aracın operatörü sistemi durdurabilir. Araç yüksek süratte ise artık bir şeyler zarar görmeden durdurmak mümkün değildir. Bu noktadan sonra, tekrar sükûnete ulaşmak için belki de aracın parkurunu tamamlamasını beklemek en uygun yaklaşım olacaktır.

Devletler arasındaki gerilim ve çatışma, dinamikleri açısından yukarıdaki örneğe benzer. Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna'da öldürülmesi Birinci Dünya Savaşının nedeni olamayacağı gibi, bir cumhurbaşkanının bir başbakana anayasa kitabı atması ekonomik kriz çıkarmaz. Öyle ise krizler, özellikle çatışmaya dönüşen krizler, bir takım maddi gerçeklerin taraflarca nedenselleştirilmesi ve bu sürecin üzerinde geliştiği sosyal adrenalin psikolojisi üzerinde başlar, gelişir ve patlak verir. Nedenlerin varlığı veya oluşturulması, sosyal psikolojinin bu çatışmayı rasyonelleştirecek algıya ulaşması veya ulaştırılması gerekir. Bu, kimi zaman tarih ve olayların doğal akışı içerisinde gerçekleşir. Kimi zaman ise suni olarak oluşturulur veya manipüle edilir. Bu sürece girildiğinde, bir noktadan sonra geri dönülmesi çok güçtür. Yola çıktıktan bir süre sonra zararsız durmak mümkün olmayabilir.

Suyun Ortadoğu'da bir çatışma nedeni olup olamayacağı sorusunun cevabını ararken önceki bölümlerde;

- Bir kaynak olarak suyun dünyada, ülkemizde ve Ortadoğu'daki durumu,

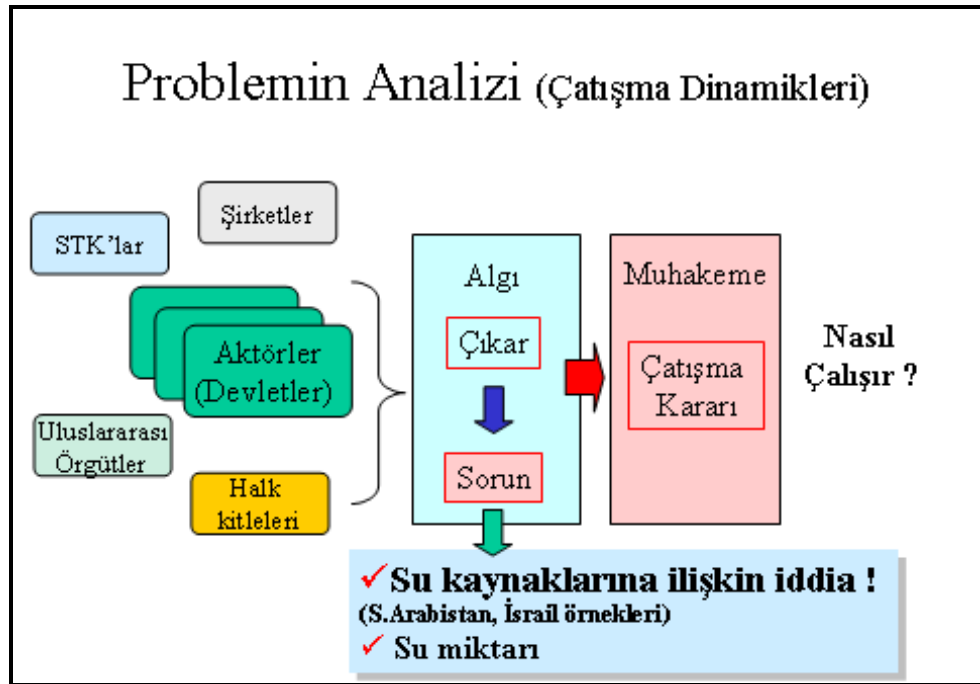
- İklim Değişikliği ve Küresel Isınmanın konuya etkisi,
- Türkiye, Suriye ve Irak arasında su bağlamında tarihsel süreç,
- Su konusunda Uluslararası Hukuk ve AB Mevzuatının konuya etkisi,
- Teknolojinin sunduğu fırsatlar incelenmiştir.

Bu noktada ise çatışma ile incelenen konular ilişkilendirmeye çalışılacaktır. Buradan maksat, su kıtlığı nedeni ile bir çatışma çıkıp çıkmayacağına yönelik önermelerin güvenilirliği hakkında bir fikir sahibi olabilmek için bakılması gereken başka parametreler olup olmadığını tespit etmektir. Çünkü sadece bir kaynak olarak su miktarı, nüfus, sektörel kullanım üzerinden yapılan değerlendirmelerin çatışma ilişkisi açısından yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Eğer yeterli olsa idi, Afrika'nın su sıkıntısı çeken bölgelerinde veya Arap Yarımadasında su yüzünden çıkmış pek çok savaşın tarih kitaplarında yer almış olması gerekirdi.

2.14.2 Çatışma Dinamikleri

Sebebi ne olursa olsun bir çatışmanın dinamiklerini anlayabilmek için, uluslararası politikanın temel aktörü olan devletlerin çatışmaya giden süreçte algı ve hareket biçimlerini incelemek ihtiyacı doğmaktadır. Yani devlet kendi karar mekanizması içerisinde çatışmaya karar verir. Türkiye üzerinden örneklersek devlet mekanizmasındaki kurumların, kamuoyunun, sivil toplum kuruluşlarının etkilerinin de tesir ettiği hükümetin politikası, Anayasamız gereği TBMM'nin alacağı karar ile savaş ilanına dönüşür. Savaş dışı çatışmalarda da yine Anayasa gereği Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının yurt dışında hareket icra etmesi kararı TBMM veya yetki vermesi durumunda Hükümete aittir. Örgütlü olmasa bile kamuoyunun etkisi, özellikle bilgi çağındaki imkanlar nedeni ile, küçümsenemez. ABD'nin Irak'ı işgali öncesinde 1 Mart Tezkeresi olarak bilinen ve bir kısım ABD Kuvvetlerinin Türk topraklarından Irak'a girişine izin veren tezkerenin TBMM'de görüşülmesi esnasında kamuoyu etkisinin önemi somut olarak görülmüştür.

Dolayısı ile su yüzünden savaş veya çatışma senaryosunda uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletin, ister gelişmiş bir demokrasiyle ister otokraziyle yönetilsin bu kararı vermesi gerekecektir. Bu kararın verilmesinde karar verici ve karar süreçlerine etki eden mekanizmalar kendi algılaması içerisinde bir çıkar tanımlayacak, bu çıkarın sağlanması önündeki engel olarak bir sorun betimleyecek ve bu safhadan sonra bu sorunun çatışma ile çözümlenemeyeceğinin muhakemesini yapacaktır. Bu noktada "Ortadoğu'da su nedeni ile bir savaş çıkması" senaryomuzda sorun, su kaynağının paylaşımına ilişkin istenmeyen ve çatışmayı göze alabilecek kadar vahim bir durumun varlığı veya karar vericilerin böyle algılaması şeklinde karşımıza çıkacaktır.

Şekil - 15 Çatışma Kararına Giden Süreç

Uluslararası politika ve ilişkileri açıklamaya çalışan kuramlar devleti esas aktör olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte günümüzde uluslar arası organizasyonlar, çok uluslu sermayeli şirketler, sivil toplum kuruluşları, suç örgütleri gibi farklı aktörler de uluslararası politikada etkilerini hissettiren ve önemi artmakta olan varlıklar olarak ortaya çıkmıştır.

17.yy düşünürlerinden ve realizm akımının öncülerinden Thomas Hobbes, uluslararası ilişkileri bir anarşi ortamı olarak görmüştür. Devletlerin bir

üst kuruma (otoriteye) bağlı olmamaları nedeni ile bağımsız hareket ettikleri, dolayısı ile ulusal çıkar ve gücün devletler arasındaki ilişkilerin temel parametreleri olduğu görüşündedir. Kuşkusuz realist düşünce gerçeği yansıtmakla birlikte, günümüzde devletler arası ilişkileri açıklamada yeterli değildir. Çıkar kavramı, sadece sahip olunması arzu edilen kaynaklar ve ekonomik menfaatler bağlamında ele alınamaz. Bu eksiklikler farklı teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin konstrüktivist akım, kültür ve fikirlerin önemini vurgulamıştır. Güncel hedeflerin peşine takılan pragmatik yaklaşımların ötesinde, değişen kimliklerin, kültürün ve çıkarların uluslararası ilişkilerde nasıl değişikliklere neden olduğunun anlaşılması ihtiyacına işaret etmişlerdir. Bu özellikle içinde bulunduğumuz bilgi çağında ayrıca önemlidir.¹⁶⁷ Çünkü tercihlere neden olan bilginin ve algının nasıl oluştuğu, en az rasyonel analizler kadar incelenmeye değerdir.

Mesela, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan politikası ve askeri güç kullanımı için pek çok kişi, ABD başkanının kimliğinden bağımsız olarak bu savaşın açılacağını düşünmektedir. Ancak ikinci Irak müdahalesi için aynı durum söz konusu değildir¹⁶⁸. Savaşa yol açan dönemin Başkanı George W. Bush'un tercihi olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifade ile Irak'ta Kitle İmha Silahlarının varlığı ve Irak'ın bu silahlara ilişkin niyetleri konusunda gerçek olmadığı sonradan anlaşılan bilgiler BM Güvenlik Konseyine kadar sunulmuştur. Oluşturulan bilgiler maksatlı veya sadece hatalı olarak (tez açısından fark etmez) belki de başka bir başkanın seçmeyeceği bir tercihe ve karara yol açmıştır. Su açısından bakıldığında, savaş çağrışımlı yayınların bir algı ve bilgi oluşturduğu, bu bilginin az veya çok taraftar bulduğu da gerçektir.

Burada kast edilen sadece manipülatif bilgiler oluşturarak kararları yönlendirmek değildir. Kültür adını verdiğimiz olgu, karar almada etkin olan değer yargıları ve muhakeme biçimlerinin doğal şekillenişini ifade etmektedir. Arap-İsrail Savaşlarında, İran-İrak Savaşında veya Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal kararında, hedeflerine gidecek seçeneği askeri güç kullanma

¹⁶⁷ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, Bölüm 2'den ulaşılan bir çıkarımdır.

¹⁶⁸ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, s.71.

olarak tespit edişleri, muhakkak kültürle de ilişkili idi. Aynı şekilde bir gün su nedeni ile Ortadoğu'da savaş çıkacaksa, Ortadoğu'nun kendine özgü kültür ve muhakeme biçimlerinin etkisinde karar verilmiş olacaktır.

Uluslararası politikanın, aktörlerin ellerindeki araçlarla bir amaca veya amaçlara ulaşma gayreti olduğunu düşünebiliriz. Uluslararası sistem ise birbirleri ile ilişki kuran aktörler bütününden oluşmaktadır. Aktörler devlet, uluslararası kurum, sivil toplum kuruluşu vs.; araçlar ise klasik anlamı ile güçtür. Gç, klasik yaklaşımlarda askeri gücü ifade etmekle birlikte politik anlamda amaca yönelik etki yaratan diğer faktörler de gç kavramı içinde yer almalıdır. Ekonomik ve diplomatik aktiviteler bu manada ikna veya zorlama anlamında etki yarabildiğinden Ekonomik ve Diplomatik gçten de bahsetmek gerekir. Askeri güç elbette neticede diğer bir egemen devlete kabul ettirilecek siyasi bir amaç için gereklidir. Bu sadece savaşma yeteneği ile değil, varlığı ile caydırmak sureti ile de olabilir. Örneğin Türkiye'nin, PKK terörüne karşı Suriye'ye yönelik girişimleri Abdullah calan'ın Suriye'den ıkartılabilmesini sağlamıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri K.nı tarafından sınırda yapılan açıklama, savaş olmadan askeri gücün etkin olabileceğine ilişkin bir örnek oluşurmaktadır. Ve yahut askeri güç, zorlayıcı bir diplomasinin temel aracı da olabilir. Kıbrıs, Kardak Kayalıkları ve S-300 krizleri Türk Siyasetinin zorlayıcı diplomasi uygulamasının örnekleridir.

Diğer taraftan günümüzde askeri gücün niteliği belirgin biçimde değişmiştir. Artık askeri güç, devlet politikalarının icrasında sadece karşı ordu ve devleti yıkıma uğratarak istenilen duruma ulaşmaktan ziyade, bu amaç mevcut kalmakla birlikte, güvenlik ve insani harektlar gibi kendi amaçlarının yanında ilgili kamuoyunun sempatisini kazanmak maksadı ile de kullanılmaktadır.

Klasik anlamda topyekn veya küçük ölçekli bir savaşın günümüzdeki önemli açmazları hukukilik ve maliyetidir. Artık bir savaşın başlangıçtan itibaren dünyanın her yerinden naklen izlenebiliyor olması, savaşı iki devlet arasındaki soyut bir mücadeleden ziyade küresel bir sorun haline getirmektedir. Küresel sorunun niteliği, önemi ve uluslararası sistemin ne yapacağı, elbette savaşan tarafların kimler olduğu ve özellikle güçlü ülkeler başta olmak üzere, dünya kamuoyunda ne ifade ettiğine bağlıdır. Sırların

Boşnaklara yaptıkları katliam ile Tutsiler ve Hutular arasındaki katliam aynı muameleyi görmemiştir. Kaldı ki, her iki durumda da yapılanların zamanında ve yeterli olduğu söylenemez. Ama dünya ikisinin de farkında olmuştur. Ortadoğu'da da pek çok gerginlik kaynağı bulunmaktadır. Su bunlardan birisidir. Kültürel veya ekonomik olarak küresel ilgi ve çıkarlar nedeni ile Ortadoğu'da olabilecek herhangi bir çatışma kuşkusuz Ruanda'dan çok daha fazla küresel ilgi ve müdahaleye maruz kalacaktır.

Diğer taraftan savaş son derece maliyetlidir. Uzayan savaşların ekonomik faturası siyaseti de etkilemektedir. Vietnam, Afganistan, Irak gibi örneklere başkaları da eklenebilir. Çanakkale Savaşı Sonrasında Churchill'in istifa etmek zorunda kalması savaşın siyasi etkisine başka bir örnektir.

Uluslararası ilişkilerin kuramlarından Liberal yaklaşımın temel savlarından birisi, liberal demokrasilerin savaşa çok daha nadir başvuracağıdır. Buna paralel olarak, savaş ile beklenen sonucu, ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkiler ile elde etme bir başka strateji olarak belirlemektedir. Bu noktada yumuşak ve set güç kavramları ortaya çıkmaktadır.

Yumuşak gücü, başkalarını bizim istediğimizi isteme noktasına getirme olarak tanımlayabiliriz. Sert güç ise yaptırımlardan oluşmaktadır. Bu yaptırımlar siyasi, ekonomik veya askeri olabilir. Örneğin Suriye'nin geçtiğimiz günlerde Arap Birliği üyeliğinin askıya alınması siyasi bir sert güç uygulamasıdır. Ancak güç uygulaması her ülke ve toplum üzerinde aynı etkileri yaratmayabilir. Kültürel olarak demokratik, refah düzeyi yüksek toplumlarda yumuşak güç uygulamasının, entelektüel olarak aynı şekilde gelişmemiş otokratik bir toplumda sert güç uygulamasının daha etkin olacağı beklenebilir¹⁶⁹. Çoğunluğu politik meselelere duyarsız ve az okuyan bir toplumun tepkileri ve yöneticilerini etkileme olanağı sınırlı olacaktır. Bu noktada, Ortadoğu toplumlarının ve devletlerinin sert güç uygulamalarına daha yatkın olduğu ve genellikle aynı şekilde bunu uygulamaya temayül ettikleri yanlış bir önerme olmayacaktır. Ancak bu durumun değişmekte olduğu düşünülmektedir.

¹⁶⁹ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, s.58.

Amaçlar ise güvenlik ve çıkarlarla ilgilidir. Eskiden sadece askeri güvenlik anlaşılmasıyla birlikte, günümüzde güvenlik çıkarları da içerecek şekilde ekonomik, siyasi ve kültürel nüfuz olarak da anlam kazanmıştır. Enerji güvenliği gibi bir kavramın oluşmasında görüleceği gibi devletler ticari veya kaynak edinimini/akışını hayati çıkar olarak tanımlayabilir. Bu noktada çıkar algılamalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Realistler, devletlerin menfaatlerini maksimize etme gayretini çıkar olarak görür iken diğer kuramlarda algıya vurgu yapılmaktadır. Çünkü demokratik bir toplumun uğruna savaşacağı bir çıkarı algılaması ile despotik bir yönetimin algılaması çok farklı olabilir.

2.14.3 Uluslararası Kurumların Rolü :

Uluslararası kurumlar beklenti oluşturma, şekillendirme ve yönetme bağlamında katkı sağlarlar. Paydaşların kendini ve görüşlerini ifade edebildiği, tartışabildiği iletişim kanallarıdır. Kurumun çalışma becerisi ve güvenilirliği ile orantılı olarak bir çözüm platformu sunarlar. Bu rolleri ile Realist teorisyenlerin savaş hali olarak gördükleri uluslararası ilişkilerdeki anarşiyi hafifletir ve dengelerler¹⁷⁰. Bu beraberinde savaş olmayacağı ümidi ve beklentisini de getirir. Örneğin NATO üyeleri birbirleri ile ittifak tarihi boyunca savaşmamıştır. Aynı durum Avrupa Birliği üyeleri için de geçerlidir.

Dolayısı ile uluslar arası kurumlar istikrara katkı sağlar. Uluslararası sistemin istikrarı için devletleri birbirine bağlayan normatif ve kurumsal bağların sağlam olması gereklidir. Ortadoğu açısından bu noktada Arap Birliği ve İslam Konferansı Örgütü gibi kurumların önemi ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde Birleşmiş Milletlerin neden su konusunda geçerli bir şemsiye olacağını ve olması gerektiğinin yanıtı da burada bulunmaktadır. Ve yine aynı şekilde tüm eleştirilere rağmen Türkiye'nin Dünya Su Konseyi, Forumları nezdindeki rolünün olası bir su savaşını önlemedeki rolü bu noktada belirginleşir.

Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki örgütlenmeler miktar ve etkinlik açısından artış göstermiştir. Bunun bir sebebi küreselleşme ve bilgi devrimidir.

¹⁷⁰ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., A.g.e.,s.262.

İletişim ve ulaşım teknoloji ve imkânlarındaki gelişim ve düşük maliyet, coğrafi ayrımları ulaşılabilir ve yönetilebilir kılmıştır. Bu, bir taraftan küresel suç örgütlerinin teşkiline imkân sağlarken, sorunların barışçı çözümüne katkı sağlayan bir gelişmedir. Benzer şekilde ülkelerin karşılıklı bağımlılığı gerek ekonomik ve gerekse kültürel boyutlarda artış göstermiştir. Dolayısı ile savaşın getireceği yıkım ve maliyet, karar vericileri böyle bir karar arifesinde eskiden olduğundan daha fazla zorlamaktadır.

2.14.4 Uluslararası Hukukun Rolü:

Uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve savaşın önlenmesi bağlamında başlıca araç uluslararası hukuktur. Devletlerin egemenliği esas olmakla birlikte, uluslar arası hukukun ve bu paralelde hareket eden uluslar arası örgütlerin hareket serbestisi, kimi zaman devlet egemenliğine rağmen büyümektedir. Bu, elbette pek çok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Devletler üzerinde bir otorite halen mevcut olmamakla birlikte, birbirleri ile iletişimi, bağımlılığı artmış uluslararası kamuoyu ve uluslararası politikanın aktörleri diğer devletlerin iç ve dış politikalarına müdahil olabilmektedir.

Libya krizinde alınan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları (1970 ve 1973 sayılı kararlar), Libya egemenlik alanındaki kara ve deniz ülkesi ile hava sahasında bir takım kısıtlamalar, askeri faaliyetler, ambargo, Kaddafi ailesi ve bazı devlet yetkililerinin mal varlığına el konulması gibi yaptırımları beraberinde getirmiştir. Buna karşın Haziran 1967'de Mısır-İsrail Savaşı sonrasında, İsrail'in tanınması karşılığında işgal ettiği topraklardan çekilmesine yönelik 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı aynı istekle uygulanmamış veya uygulanmamıştır. Buradan şu noktalara ulaşabiliriz:

- Libya için verilen örnekte, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde konsensüs olan ve özellikle küresel güçlerin mutabık olduğu uluslararası konularda hukuk da kullanılarak karar ve yaptırım mümkündür.
- Aksi durumda uluslararası hukuk ve örgütlenme yaptırım uygulamada yetersiz kalabilecek, realist yaklaşımlarla devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket edecektir.

Bu durumda da ABD ve İngiltere ile koalisyon devletlerinin Irak'a BM Güvenlik Konseyi Kararı olmaksızın yaptıkları ikinci müdahale akla gelmektedir.

Uluslararası hukuk gelişmeyle birlikte yaptırım konusu halen yeterli güce sahip değildir. BM bünyesindeki Uluslararası Adalet Divanı, devletlerin bu mahkemenin yetkisi tanımalarını gerektirmektedir. Devlet, eğer kaybetme ihtimalini yüksek görüyor ise bu mahkemeye gitmekten çekinecektir. Ancak dünya bu alanda da gelişme göstermektedir. 2002 yılında savaş suçlarına yönelik kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi buna bir örnektir. Artık, BM şartında devletlerin askeri güç kullanabileceği durumlara vurgu daha güçlüdür. Yani devlet sorunların barışçı yollardan çözümünü esas alacak, fiili bir saldırıya maruz kaldığında (BM Şartı Md.51) veya BM Güvenlik Konseyi Kararı gereğince güce başvuracaktır. Yeni dünya kültürü ve algısı bunlara insani nedenlerle, örneğin bir katliamı engelleme, güç kullanma seçeneğini getirmektedir. Bu noktada, her ne kadar tartışmalı bir kavram da olsa, egemenlik ve müdahale kavramları çelişmektedir. Kaçınılmaz olarak müdahale, egemen gücün reel-politik hamlesinden, son derece iyi niyetli bir insani girişime varan yargılar arasında muhtelif yerlere konulacaktır.

Uluslararası hukuk neden önemlidir? Bir devlet savaş ilan etmeden bu kavramı neden önemser? Bu soruların cevabı uluslararası hukuk sağladığı meşruiyet kavramıdır. Meşruiyet, devletin kendi ve dünya kamuoyundan alacağı destek veya tepkiyi şekillendirir. Diğer taraftan uluslararası hukuk devletlere olası anlaşmazlıklarının çözümüne ilişkin bir öngörülebilirlik sağlar. Bu, belirsizlik ve belirsizliğin getirdiği güvensizlikten daha kabul edilebilir bir seçenektir.

2.14.5 Çatışma ve Uluslararası İlişkileri Etkileyen Faktörlerdeki Değişim:

Çağımızın uluslararası ilişkilerini öncekilerden farklı kılan iki temel değişkenin var olduğu düşünülmektedir. Bunlar küreselleşme ve bilgi devrimidir. Günümüzde toplam sanayi üretiminin yarıya yakını çok uluslu şirketlerce yapılmaktadır. Bu şirketlerin yeni bir aktör olarak ortaya çıkmış

olmaları ve ülkelerin iç ve dış politikalarını etkilemeye çalışmaları kaçınılmazdır. Bu çerçevede jeopolitik ile jeoekonomi arasında dengeler değişmektedir. Bireysel iletişim ve ekonomik bağımlılıklara paralel olarak, siyasal ve kültürel küreselleşme de yaşanmaktadır. Bu tespit iyi veya kötü şeklinde bir nitelendirme değil, var olan bir vakanın ifadesidir. Çünkü artık buldukları coğrafyadan bağımsız olarak anında haberleşen insanların kültürlerinde, düşüncelerinde, onları harekete geçiren saiklerde benzeşme başlamıştır. Devletlerin yasama, yargı ve yürütme erklerini oluşturan bireylerin bundan soyutlanması düşünülemez. Ülkemizin AB müktesebatına bakışı veya uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğü bu tespiti gerçekleyen örneklerdir. Bireysel iletişimin kitlesel hareketlere tezahürü ve peşi sıra gelen demokratikleşme hareketleri bir başka örnektir. Arap Baharı pek çok ülkenin liderlerini ve yönetim biçimlerini etkilemektedir¹⁷¹.

Bilgi devrimi ise küreselleşmeyi mümkün kılan bir kavram olarak düşünülebilir. Bu olgu; yazılım, donanım ve iletişim teknolojilerindeki süratli teknolojik ilerleme ile alakalıdır. 1993'te dünyada 50 web sitesi var iken bugün iki rakamlı milyonlardan bahsetmek gerekmektedir¹⁷². Bu noktada konunun sadece maddi bir olgu olarak tanımlanması hatalıdır. Daha önemli olan bilgi devrimi kavramı içerisinde bilgi araçlarının yaşamımıza, kültürümüze, iş görme biçimlerimize ve hatta eğlence anlayışımıza kadar getirdiği köklü ve sosyal değişimlerdir. Tarım ve sonra sanayi toplumuna geçişte görülen toplumsal değişimlerin bilgi çağı için henüz gerçekleşmekte olduğu düşünülmektedir.

Bilgi devrimi olgusunun tez açısından önemi, bu olgunun toplum davranışı ve devlet biçimlerine nasıl etki edeceğidir. Şeffaf ve demokratik yönetimlerin bilgi paylaşımı konusundaki endişelerinin, daha kapalı ve otoriter rejimlerde daha güçlü ve büyük ölçekli olarak yer aldığını göstermektedir. Çin, İran gibi ülkelerde, hatta ülkemizde internete getirilen muhtelif kısıtlamaların bu endişenin sonucu olduğu düşünülmektedir. Öyle ise, bilgi çağını özümseme derecesi artan toplumlar daha şeffaf ve demokratik yönetim biçimlerini talep

¹⁷¹ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, s.341.

¹⁷² Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., A.g.e., s.382.

etmeye başlayacaktır. Arap Baharının böyle bir boyutu da bulunmaktadır. Bu çabaların istenilen sonucu verip vermeyeceği belirsiz olduğu gibi, geçiş sürecinin süresi ve biçimi farklı olabilir. Ancak bu talep, örneğin İran'da olduğu bir belirip bir kayboluyormuş gibi gözükse de varlığını ve kapsamlı bir sosyal hareket potansiyelini muhafaza edecektir.

2.14.6 Ortadoğu'da Su ve Çatışma İlişkisi

Bu bölümde önceki kısımlarda ortaya konulan teorik arka planın su ve Ortadoğu bağlamında somutlaştırılması gerekmektedir.

Çatışma senaryolarını destekleyen bir başka argümanda özellikle su stresi ve kıtlığı çeken ülkelerdeki silahlanma gayretleridir. Dünyada son 10 yılda askeri harcamalar % 45 artmış, 2008 yılında 1,5 trilyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Su ve sanitasyona ayrılan bütçeden çok fazla kaynağın silahlanmaya ayrıldığı görülmektedir. Askeri harcamalarda artışı olan Hindistan, Pakistan, Etiyopya, Yemen, Uganda, Kenya gibi ülkeler aynı zamanda yüksek nüfusu olan ve su sorunu yaşayan ülkelerdir¹⁷³.

Çatışma elbette ihtimal dâhilindedir. Ancak su nedeni ile çatışma olabilir gibi öznesi olmayan bir düşünce kolaylıkla seslendirilebilir ve akla yatkın gözükabilir. Oysa örneğin Türkiye ile Suriye arasında su nedeni ile çatışma çıkabilir şeklindeki iddia, çok daha kolay karşı argümanlar bulabilir. Çünkü bu noktada sadece suyun kıtlığına ilişkin verilerle ortaya atılan çatışma fikrinin siyasi, askeri ve ekonomik boyutları ile somutlaştırılması, olası senaryonun rasyonelleştirilmesi ihtiyacı doğar. Yani, en azından şu sorular cevaplanmalıdır:

- Çatışmaya taraf olması beklenen ülkelerin hedefleri nedir? Yani savaşla, algıladıkları şekli ile su sorunlarını nasıl çözmeyi hedeflemektedirler?
- Güç kullanma eğilimleri nedir? Siyasi mekanizmaları bu kararı nasıl vermektedir? Türkiye'nin zorlayıcı demokrasi örneklerinde olduğu gibi

¹⁷³ YILDIZ, Dursun, "Su Savaşları Çıkacak mı?" konulu röportaj, Karadeniz Gündem, 01.06.2011, <http://www.karadenizgundem.com/haber/4592-roportaj-su-savaslari-cikacak-mi.html>.

güç kullanma örnekleri siyasi tarihleri içinde mevcut mudur?

- Ülkelerin sahip oldukları askeri güç hedeflerini gerçekleştirmeye muktedir midir? Taraflar arasındaki askeri güç dengesi nasıldır?
- Konu Ortadoğu olduğundan, taraf ülkelerin bu siyasi amaçlarına yönelik siyasi ve askeri destek sağlayabileceği müttefiklik ilişkileri var mıdır?
- Tarafların ekonomik gücü nedir? Küresel ve bölgesel ekonomi açısından karşılıklı bağımlılık derecesi nedir?
- Su satın almak veya teknoloji ile üretmek yerine çatışmaya götürecek nedenler nelerdir?
- Su ile ilgili uluslararası mekanizmalara ve hukuk kurallarına yaklaşımları nasıldır?
- Çatışma ile ilgili olabilecek uluslar arası örgüt ve hukuk kurallarına yaklaşımları nasıldır?

Bunlar ve benzeri sorular “Su nedeni ile savaş çıkabilir mi?” sorusuna aradığımız yanıtı, sadece su ihtiyacı ve su kaynaklarına bağlı olarak veremeyeceğimizi göstermektedir. Çünkü aksi takdirde, örneğin “Katar, su kaynağı olmadığı halde neden savaş çıkarmamıştır?” ve “Katar su için kim ile ne elde etmek için çatışacaktır?” sorularını yanıtlamakta güçlük çekeriz. Öyle ise suyun bir ihtiyaç olarak algılanması ve buradan hareketle çatışmaya gidiş noktasında, çatışma durumunun kendi değişkenleri muhakemeye katılmak zorundadır. Bu düşüncelerle, bir coğrafyada aktörlerin su nedeni ile çatışıp çatışmayacağını daha anlamlı biçimde ortaya koyabilmek için bir grup değişkenin ve yahut değişkenler setinin tespit edilebileceği düşünülmüştür. Bu değişkenler seti üç grup etki yaratan faktörler arasında seçilebilir:

- Birinci grup su kıtlığı baskısını artırdığından savaş veya çatışma ihtimalini kuvvetlendiren faktörler; nüfus artışı, tarım, çevre sorunları ve kaynakların kirlenmesi, küresel ısınma ve iklim değişikliği, sanayi üretimindeki artış paralelinde su kullanımının artışı,
- İkinci grubu oluşturanlar ise su ihtiyacından doğan stresi azaltan veya çatışmasız bir çözüme doğru katkı sağlayan faktörler; teknoloji, uluslar arası bilinç ve örgütlenme, uluslar arası hukukun su

bağlamında gelişimi, refah düzeyindeki gelişme vb...,

- Üçüncü grup ise ilk iki grup değişkenin var olduğu ve cereyan ettiği ortam veya stratejik güvenlik ortamıdır. Karar ve algıları etkileyen, şekillendiren hatta oluşturan girdilerdir. Çıkar ve sorunların tanımlandığı, muhakemelerin yapıldığı değerlerdeki ve parametrelerdeki değişimi ifade etmektedir. Bu noktada karşımıza küreselleşme ve bilgi çağı adının arkasındaki bilgi devrimi çıkmaktadır.

Neticede, suyun esas hedef olduğu bir Ortadoğu çatışması öngörüsünde, tarafların (aktörlerin) bu noktaya gelip gelmeyeceğini irdelemek üzere yapılan analizlerde bu değişkelerin değerlendirilmesi öngörünün gerçekçiliğine ve güvenilirliğine katkı sağlayabilir. Çatışma olgusu ile ilişkili olduğu düşünülen faktörlerin şunlar olduğu düşünülmektedir:

1. Su Kaynaklarının Durumu:

Basit olarak, kaynak yok ise üzerinde çatışacak bir neden yoktur. Dolayısı ile Ortadoğu'da su konusunda bir çatışma olacağı iddiası var ise, çatışması beklenen devletlerin paylaşım konusunda sorun yaşadığı bir kaynak olmalıdır. Başka bir deyişle, bu kaynak ile ilgili devletler arasında çatışma beklentisi olabilir.

2. Yönetim Biçimi:

Monarşik yapılarda karar alma süreçleri lidere bağlı olarak çabuk ve rasyonel olmayan bir şekilde alınabilir. Örneğin, muhtemelen Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline muhalif olanlar kendilerini yeterince ifade etmiş ve karar süreçlerine katılmış değillerdir. Demokratik rejimlerde ise ortak akıl genellikle daha baskın olacağından çatışma en son çare olarak düşünülecektir. Bu, her zaman doğru olan bir kural manasında değil, bir genelleme olarak ifade edilmiştir. Demokrasiden kast edilen sadece seçim değil, sağlıklı bir demokratik rejimin temel kurumlarının ve değerlerinin (özgür basın, bağımsız ve tarafsız yargı, düşünce ve ifade özgürlüğü...) gerekli şekilde işlediği bir yönetimin varlığı anlaşılmalıdır. Dolayısı ile Ortadoğu'daki yönetimlerde demokrasi arttıkça, su nedeni ile çatışma çıkması ihtimali daha azalacaktır.

3. Askeri Güç:

Su konusunda bir çatışmanın çıkabilmesi için su sıkıntısı çeken tarafın askeri güç ile problemi çözebileceğine inanması gerekecektir. Bunun için yeterli bir askeri güce sahip olması veya güç geliştirme için yüksek savunma harcamaları yapması gerekmektedir. En şiddetli su sorunu çeken Filistin ve Ürdün'ün askeri gücü suya sahip olanlara karşı kullanılabilir durumda değildir. Buna uygun savunma harcamaları da bulunmamaktadır. Oysa Mısır ve Etiyopya için durum aynı değildir. Dolayısı ile su nedeni ile Nil Havzasında çatışma yaşanması daha muhtemeldir.

4. Devlet Uygulamalarında Askeri Güce Başvurma Sıklığı:

Arap İsrail savaşları bölgede sıkça karşılaşılmıştır. Bölgedeki yakın siyasi tarihe bakıldığında İsrail ve ABD İşgali öncesinde Irak'ın muhtelif durumlarda askeri güce başvurduğu görülmektedir. İran-Irak savaşı, Kuveyt'in işgali, Tabka barajının dolusunda Suriye ile çatışma noktasına gelmesi gibi. Diğer taraftan çoğu durumda, su ile ilgili konularda Türkiye-Suriye-Irak ilişkilerinde veya İsrail-Lübnan-Suriye ilişkilerinde çoğu zaman istişare ile bir çözüme ulaşılmıştır.

5. Teknolojik ve Ekonomik Güç:

Teknoloji ve ekonomi bağımsız kavramlar olmakla birlikte yakından ilişkilidir. Ancak tez kapsamında birlikte mütalaa edilmesinin nedeni, su kıtlığı veya bir su kaynağının paylaşımı nedeni ile çatışma ihtimali olan bir devletin, bu karar öncesinde ihtiyacını su üretme veya satın alma yolu ile giderip gideremeyeceğidir. Arap yarımadasında ve özellikle Basra Körfezinde pek çok ülke zaten böyle yapmaktadır. Kuşkusuz petrol kaynağının azalması veya alternatif bir enerji kaynağının kullanımının yaygınlaşması bu ülkeleri güç duruma sokacaktır. Bir de küresel ısınma senaryolarının eş zamanlı gerçekleşmesi durumunda felaket kaçınılmazdır. Mevcut durumda petrol refahını veya başka gelir kaynaklarına sahip yönetimlerin, su konusunda teknolojik imkanlardan faydalanacak vizyon ve planlamaları yapmış ve yapıyor olmaları gerekir. Bu, pekâlâ Türkiye, Lübnan ve Suriye için de geçerlidir. Ortadoğu'nun bu bölümünde konuya en ciddi yaklaşan ülkenin İsrail olduğunu

görmektedir.

6. Küresel ve bölgesel ekonomik sisteme bağlılık:

Ekonomi her dönemde siyaseti etkilemiştir. Küreselleşme ile birlikte kapalı sistemlerin açılarak karşılıklı bağımlılığının artması, özellikle vüsatı daha sınırlı ve bu nedenle daha kırılğan ekonomilere sahip ülkelerde, çatışma kararını alacak liderlerin üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu Ortadoğu coğrafyası için de geçerlidir ve giderek güçlenecek bir olgudur.

7. Uluslararası Örgüt ve Hukuka Yaklaşım:

Bu kavramın iki farklı tezahürü bulunabilir. Birincisi su ile ilgili olan, diğeri ise siyasi meselelerin ele alınması, sorunların barışçı çözümü ile ilgili olandır.

a. Su ile ilgili olarak su sıkıntısı olan devletin su ve su yönetimine ilişkin uluslararası inisiyatifleri ve hukuku nasıl anlamlandırdığı çatışma ihtimalini zayıflatabilecek bir etkidir. Çözümlerini burada bulması, o devletin çatışma ile çözüm aramayacağı sonucunu getirir. Bu yönü ile Dünya Su Forumu ve ülkemizin İstanbul Su Forumu inisiyatifleri barışa düşünülenden çok daha fazla katkı sağlar. Türkiye'nin AB su mevzuatını uygulamaya geçirmesinin beklentilerimizin daha altında bir duruma razı olmamız gibi anlaşılabilceği durumlar olmakla birlikte, çatışma ihtimali açısından son derece olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü Türkiye uluslararası hukuk bağlamında haklı konumdadır. İkincisi bu durumdaki ülkeye savaş açmanın hukuki anlamda dayanağı ve dolayısı ile destekçisi olmayacaktır.

b. İkinci olarak ülkelerin BM, Arap Birliği ve benzeri küresel ve bölgesel örgütleri nasıl anlamlandırdığı önemlidir. Çünkü sorunların barışçı çözümüne ilişkin bu örgütlerden fayda umulması çatışma ihtimalini azaltan bir başka etkidir. Bir devletin şikâyetini, örneğin Arap Birliği nezdinde gündeme getirmesi veya sorunu benzeri bir örgüte taşıması neticede barışçı bir çözüm arayışıdır. Çatışacağı savlanan devletlerin diplomasi geleneğinin bu anlayışa sahip olması, barışa daha çok şans veren bir yaklaşımdır.

8. Su sıkıntısının şiddeti:

Bir su kaynağının paylaşımı konusunda bir anlaşmazlık mevcut ise sıkıntı çeken devletin, sıkıntının şiddetini algılamasına bağlı olarak çatışmayı tercih

edebileceği bir noktadan teorik de olsa bahsedilebilir. Birleşmiş Milletlerin yaşamın devamı için öngördüğü kritik bir değer olarak algılanan kişi başına 500 m³ su düşmesi durumu bir eşik kabul edilebilir. Ancak bu olgu yukarıda belirtilen faktörlerden bağımsız olarak düşünüldüğünde anlam ifade etmeyeceği gibi hatalı çıkarımlara da yol açacaktır. Çünkü kişi başına bu miktarın altında su düşen ülkelerin neden savaşmadıklarını açıklamak gibi bir durumla karşı karşıya kalınacaktır. Dolayısı ile;

- Bir su kaynağı üzerinde anlaşmazlığı mevcut olan,
- Siyasi, ekonomik ve askeri olarak çatışmayı göze alabilecek,
- İhtiyacını ekonomik veya teknolojik imkanlarla gideremeyen,
- Uluslararası örgütleri ve hukuk kurallarını denemiş ancak sorununu çözememiş ve yahut bu kavramları bağlayıcı olarak değerlendirmeyen,

bir ülkenin, çatışma ihtimalinin arttığına ilişkin bir ikaz noktası olmak üzere böyle bir eşiğin yarar sağlayabileceği düşünülebilir.

Ortadoğu'ya böyle bir pencereden bakıldığında, Türkiye, Suriye ve Irak'ın su nedeni ile çatışması ihtimalinin aslında pek de gerçekçi olmadığı ortaya çıkar. Çünkü;

- ***Kaynak durumu bağlamında;***

Dicle ve Fırat konusunda görüş ayrılıkları var ise de durumun tarihselliği itibarı ile sorun hiç çatışmaya giden bir krize sahne olmamıştır. Bu üç ülkenin de su mevcudu kritik bir seviyenin üzerindedir. Diğer taraftan Suriye, İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri dolayısı ile buradaki su kaynaklarından mahrumdur.

- ***Yönetim Biçimi bağlamında;***

Türkiye'nin demokrasi açısından eksikleri olmakla birlikte, Suriye ve Irak'ın ilerisindedir. İç istikrarsızlıklar yaşayan Suriye'de Esad yönetiminin geleceği şüphelidir. Yerine nasıl bir yönetim geleceği şu an belirli olamamakla birlikte Arap Baharı sürecindeki diğer ülkelere bakıldığında ABD'nin ılımlı İslam tasvirine uygun yönetimlerin geldiği görülmektedir.

Suriye halkının profili, eğitim seviyesi ve hayat kalitesi itibarı ile daha

demokratik bir yönetime talep olacağı öngörülmektedir. Irak'ta ise ABD'nin çekilmesi sonrasında, halen etnik ve mezhep çekişmelerinin nasıl şekilleneceğini ön görmek güçtür. Şu an için somut olan, her iki ülkenin iç siyasi sorunları, su konusunun önüne geçmiştir.

- **Askeri Güç bağlamında;**

Suriye ve Irak'ın biyolojik ve kimyasal silahlarına ilişkin pek çok şey söylenmiş ve söylenecek, basında füze menzillerini gösteren haritalar yayınlanacak olsa da top yekûn bir savaşın gerekleri bundan çok daha fazla ve ciddidir. İçinde bulunduğumuz süreçte Türk Silahlı Kuvvetlerinin şekillenmesinin ne üreteceği bilinmemekle birlikte TSK'nin ciddi bir caydırıcılığı olduğu kesindir. Yani Suriye veya Irak'ın su nedeni ile bir çatışmaya girme niyetleri olsa bile askeri olarak bunu gerçekleştirme ihtimalleri şu an için yoktur.

- **Devlet Uygulamalarında Askeri Güce Başvurma Sıklığı bağlamında;**

Suriye'nin siyasi tarihinde diğer ülkelere karşı askeri güç kullanma eğiliminin baskın olduğunu söylemek güçtür. İsrail ve Lübnan ile çatışmış olsa da çatışmaya konu olan sorunların doğası farklıdır.

Türkiye de Yunanistan'la sorunlarında askeri güç kullanma tehdidini sıkça ortaya koymuş ve Kıbrıs meselesinde fiilen güç kullanmıştır. Yunanistan'a karşı ve Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasında bu tutum hedefine ulaşmış görünmektedir.

Saddam rejimi sonrasında yeni Irak yönetiminin nasıl bir anlayışa sahip olacağını şu andan öngörmek çok mümkün değildir. Öncesinde Irak'ın askeri güce başvurduğu görülmektedir.

Tüm örneklerdeki ortak husus, tarafların askeri güç ile kazanabilecekleri veya istediklerine ulaşabilecekleri algısının var olduğudur. Fakat su konusunda böyle bir irade ortaya koymamışlardır.

- **Teknolojik ve Ekonomik Güç bağlamında;**

Her üç ülkenin de tuzdan arındırma veya su yönetimine ilişkin teknolojilere ilişkin ciddi yatırımlar yapmadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni

Irak ve Suriye'nin içinde bulunduğu çalkantılı iç siyasi durumdur. Bir başka nedeni ise su konusundaki endişelerin konuyu bir öncelik haline getirecek durumda olmamasıdır. Dolayısı ile bu yönde bir vizyon gelişmemiştir. Ancak üç ülke de, gelecekte diğer etkenlerle birlikte yaşamaları çok muhtemel olan su sıkıntılarına yönelik tedbir almak durumundadır.

Suriye'nin Irak ve Türkiye'ye göre ekonomisi ve gelir getirebilecek kaynakları mahdut olmakla birlikte, ihtiyacı halinde su satın alabilecek kaynak ve ekonomik malları mevcuttur. Irak'ın petrol gelirleri nedeni ile, özellikle savaş sonrası altyapının tekrar gelişmesi ve yeni iç çatışmaların meydana gelmemesi halinde ekonomisini iyi bir duruma getirme potansiyeli fazlasıyla mevcuttur.

- ***Küresel ve bölgesel ekonomik sisteme bağlılık bağlamında;***

Her üç ülke de küresel ekonomik güç değillerdir. Türkiye, nispeten daha büyük hacimde bir ekonomiye ve potansiyele sahip görünmektedir. Ancak üç ülkenin de birbirleri ile özellikle sınıra yakın bölge halklarının yaptıkları bölgelerinde ticaret önemli bir gelir kalemini oluşturmaktadır. Suriye ile gelinen noktada, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerileme mevcut ise de Suriye'deki iç kargaşanın sönümlenmesi sonrasında bu durumun olumlu yönde gelişmesi doğal bir sonuç olacaktır.

- ***Uluslararası Örgüt ve Hukuka Yaklaşım bağlamında;***

Türkiye açısından uluslararası camia ile bağlantılar sorunlu ancak yoğundur. Birleşmiş Milletlerde Güvenlik Konseyi geçici üyeliği yapılan dönemler, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Üyeliği, NATO içerisindeki konum, tüm sorunlara karşın AB ile devam eden ilişkiler, Balkanlar ve Kafkaslarda yürütülen inisiyatifler gibi pek çok örnek sıralanabilir. Türkiye'nin girmek niyetinde olacağı bir çatışma için yönetilmesi gereken pek çok uluslararası ilişki mevcuttur. Diğer bir ifade ile dünya bir sabah uyandığında Türkiye'yi sürpriz bir şekilde bir A ülkesi ile savaşta bulmaz. Su açısından da Türkiye dünyada su konusunda faaliyet gösteren organizasyonlarla yakın ilişki içindedir ve aktif faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

Irak'ın işgali sonrasında oluşan durumda, Irak'ın önceki durumuna göre dünyaya daha açık bir hale geldiği yanlış bir gözlem olmayacaktır. Geçmişte

bile Türkiye ile hidropolitik ilişkiler bağlamında Arap Birliği Irak yönetimi tarafından başvuru olan bir merci olmuştur. Buradaki savlarının Türkiye'nin lehine veya aleyhine olmasından ziyade, önemli olan bu mekanizmanın çalıştırılması gayretidir. Bu, bir anlamda Türkiye'nin caydırıcılığının veya muhtelif sebeplerden çatışmanın Irak tarafından bir seçenek olarak görülmediğinin göstergesidir.

Suriye için günümüzde durum biraz daha karışıktır. Ancak şu durumda dahi Suriye, yaşanmakta olan iç şiddet konusunda Arap Birliğinden gözlemciler kabul etmiştir. Çünkü "Çatışma ve Uluslararası İlişkileri Etkileyen Faktörlerdeki Değişim" başlığı altında incelediğimiz üzere artık dünyada, özellikle Ortadoğu'da, hiçbir ülkenin sorunu yalnızca o ülkenin sorunu değildir ve ilgili ülke tarafından izole bir ortam içinde çözümlenemez.

- **Su sıkıntısının şiddeti bağlamında;**

Üç ülke de kişi başına düşen su miktarı açısından bolluk içinde olmamakla birlikte, kritik noktada da değildir. Kendi kaynaklarının ve su kullanımının disipline edilmesi gibi sıkıntı içindeki toplumların alması gereken tedbirleri ciddi şekilde uyguluyor da değildirler. Ancak her üç ülke de küresel ısınmanın önemli problemler yaşatabileceği bir coğrafyada yer almaktadır.

Tüm bu analizden ortaya çıkan sonuç, Türkiye, Irak ve Suriye arasında su nedeni ile bir çatışma çıkması olasılığı son derece hayalidir. Çünkü bu rasyonel bir durum değildir.

Tespit ettiğimiz faktörlere bakıldığında çatışma riskinin makul bir endişe ile gündeme geleceği senaryolar İsrail üzerinde yoğunlaşabilir. Ancak, "bu bölgede Ürdün'ün fosil yeraltı suyunu çıkartması, İsrail'in ise son dönemde çok büyük deniz suyu arıtma tesisleri yapması bölgede kısmi bir rahatlama sağlayabilir".¹⁷⁴

Bu noktada, "Ortadoğu Barış Sürecinde İsraili görüşmecilerden Hidroloji Profesörü Uri Shamir'in söylemi konuyu son derece güzel betimler: "Barış için

¹⁷⁴ YILDIZ, Dursun, "Su Savaşları Çıkacak mı?" konulu röportaj, Karadeniz Gündem, 01.06.2011, <http://www.karadenizgundem.com/haber/4592-roportaj-su-savaslari-cikacak-mi.html>.

bir siyasal niyet varsa, su sorunu bunu engelleyemez. Ama savaşmak için neden arıyorsanız, su size iyi bir fırsat verir.” Nitekim ne 1923’te manda topraklarının sınırları çizilirken ve ne de 1948’de ateşkes hatları belirlenirken su kaynakları göz önüne alınmamıştı. İsrail 1993 yılı içinde Batı Yakası akiferlerindeki kadar su satın almış ve yine de suyun mal oluşu İsrail’in ulusal gelirinin %0,67’sini geçmemişti. Su tek başına savaş nedeni olamazdı. Ama izleyen çatışmalarda Filistin’in su kaynaklarına el koymak ya da komşu Arap ülkelerinin su yapılarına zarar vermek İsrail’in bir bölgesel hegemonya taktiği olarak kullanıldı”.¹⁷⁵

Buna rağmen son yıllarda bazı yazar ve araştırmacılar ikna edici bir üslupla bölgede hiçbir zaman gerçek su savaşlarının yaşanmadığını ve yakın gelecekte de yaşanması ihtimalinin son derece düşük olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşü savunanlar göre; “Ortadoğu’da tartışma konusu olan suyun miktarı kabaca 600 milyon metre küptür. Deniz suyunu arıtmanın maliyeti her bir metre küp için 1 ABD dolarından daha azdır. Tartışma konusu olan bu suyun tamamını arıtma yöntemiyle elde etmenin yıllık maliyeti 600 milyon ABD doları civarında olacaktır. Makul bir faiz oranıyla, deniz suyunu devamlı arıtmanın günümüzdeki maliyeti 10 milyar ABD dolarından daha azdır.”¹⁷⁶ Bu yatırımın maliyeti savaştan daha azdır.

Su sorunu üzerinden yapılan tüm söylemlere karşın suyun sağlayabileceği iş birliğinin kapsamı ve hacmi giderek artmaktadır. Örneğin teknolojideki hızlı ilerleme bunların en önemlisi olarak görülebilir. Bunun yanı sıra ülkeler arasında karşılıklı bağımlılıktaki artış, su sıkıntısı ve çevre duyarlılığındaki artış ve işbirliği örnekleri ve sağladığı yararlar da sayılabilir¹⁷⁷.

Sonuç olarak;

❖ *Su ve çatışma ilişkisi araştırılırken, aşağıda tespit edilen değişkenler*

¹⁷⁵ ÖNGÖR, Tahir, "Su Savaşları" Kimin "Savaşı"?, İstanbul - Ekolojistler.org, 14 Şubat 2009, <http://bianet.org/bianet/cevre/112565-su-savaslari-kimin-savasi>.

¹⁷⁶ ERASLAN, A.g.e., s.75

¹⁷⁷ YILDIZ, Dursun, “Su Savaşları Çıkacak mı?” konulu röportaj, Karadeniz Gündem, 01.06.2011, <http://www.karadenizgundem.com/haber/4592-roportaj-su-savaslari-cikacak-mi.html>.

listesinin çatışma senaryosunun aktörleri açısından incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu suretle, çatışma öngörülerinin kolaycı bir söylemden, tutarlı analizlere dönüşmesinin mümkün olabileceği umulmaktadır.

- *Su Kaynaklarının Durumu*
- *Devletin Yönetim Biçimi*
- *Askeri Güç*
- *Devlet Uygulamalarında Askeri Güce Başvurma Sıklığı*
- *Teknolojik ve Ekonomik Güç*
- *Küresel ve Bölgesel Ekonomik Sisteme Bağlılık*
- *Uluslararası Örgütler ve Hukuka Yaklaşım*
- *Su Sıkıntısının Şiddeti*

3. Sonuçlar ve neriler:

Dünyada suyun kıtlığına ilişkin sorun, şu an için küresel ölçekte suyun kıtlığı değil, doğadaki suyun dağılımının bölgesel eşitliği veya insanoğlunun bu dağılımdan bağımsız olarak yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Suyun kıt olduğu bölgelerdeki nispeten yüksek nüfus artışı sorunu daha da şiddetlendirmektedir. Sorun, sadece suyun belirli bir zamandaki yeterliliğinden ziyade, sürdürülebilir bir kalkınmaya imkân verecek miktarda olması ile ilgilidir. Su ihtiyacı algısı, aynı zamanda kültürel ve insanın gelişim ihtirasından da etkilenen bir konudur. Bu veçhesi ile psiko-sosyal bir boyutu da bulunmaktadır.

İnsanoğlunun su kaynaklarını ve su döngüsünü olumsuz etkileyen (tarım ve sanayide büyüme, kirletme, israf, doğaya verilen zarar ve benzeri faaliyetleri) su sorununu daha da şiddetlendirmektedir. Küresel ısınma ve iklim değışikliği, beraberinde getireceği diğer yaşamsal sorunlarla birlikte su döngüsünü önemli ölçüde etkileyecektir. Bu, insanlık için uzun vadeli, ancak su konusunda mevcut olumsuz etkilerden çok daha vahim felaketlerin gerçekleşme potansiyelini barındıran bir sorundur.

Ortadoğu açısından İsrail, Filistin ve Ürdün ile Arap Yarımadasındaki ülkeler Ortadoğu Coğrafyasında su sıkıntısını en şiddetli yaşayan ülkelerdir. Suriye, Irak ve Türkiye ise su stresi altındaki ülkelerdir. Nüfus artışı ve buna paralel artan tarım ve sanayi sektörlerinin su ihtiyacı, su talebini sürekli artırmaktadır. Sahip olduğu potansiyel nedeniyle Ortadoğu'da su ile ilgili sorunların veya çözümlerin içinde Türkiye muhakkak yer alacaktır. Su ile ilgili çatışma ile ilişkilendirilen sorun, su miktarının yetersizliğinden çok kaynak paylaşımı ile ilgilidir. Kaynak yoksa çatışma potansiyeli yoktur.

Su kıtlığını ifade eden indeksler açısından bakıldığında, kişi başına düşen su miktarı açısından Türkiye su zengini bir ülke değildir. Diğer taraftan, farklı maksatlarla ve bakış açıları ile toplanan verilerden anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin sektörel su kullanımı ve su potansiyeli çerçevesinde Türkiye ciddi bir su sıkıntısını henüz yaşamamaktadır. Türkiye, ihmal kabul etmeyecek yaşamsal bir kaynak olan suyunu, artan ihtiyaçları çerçevesinde daha uzun

yıllar sorunsuz kullanabilmek için gerekli tedbir ve önlemleri almak durumundadır. Ayrıca, su konusunda daha isabetli çalışmalar yapmak toplanan verilerin doğruluğu ile ilgili olduğundan, su kapasite ölçümlerinin ve tüketim istatistiklerinin güvenilirliğinin artırılması ihtiyacı dikkati çekmektedir.

Suriye, Irak ve Türkiye su konusunda farklı görüşlerle de olsa işbirliği kurmayı başarmışlardır. En kritik dönemlerde, sorunun çatışmaya gitmeden çözümlenebildiği görülmüştür. Hem Irak, hem de Suriye su konusunda Dicle ve Fırat nehirlerine bağımlıdır. Dolayısı ile konu kıtlık ile ilgili olmaktan çok paylaşım ile ilgilidir.

Ortadoğu'da suyun sorun olarak algılanmasının temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kişi başına düşen su miktarı artan nüfus ve ihtiyaçlar nedeni ile azalmaktadır.
- İhtiraslı tarım politikaları aşırı su kullanımına neden olmaktadır.
- Bazı ülkeler için sahip olunan su kaynakları sürekli kalkınma için yetersizdir. Bu nedenle kaynakların paylaşımı sorunun önemli bir vechesi, hatta kendisidir.
- Ortadoğu'daki diğer sorunların etkileri sonucunda oluşan istikrarsızlıklar ve güven sorunu su konusunda da kalıcı çözümler üretilmesini güçleştirmektedir.
- Su ihtiyacının karşılanmasında teknolojik imkanlardan istifade etmek için gerekli yatırımların yapılması ve buna yönelik bir vizyon geliştirilmesi çoğu Ortadoğu ülkesinin önceliği değildir.

Türkiye, Ortadoğu'daki su sıkıntısının çözümüne yönelik projeleri yıllar önce ortaya koymuştur. Bu projeler halen artan su ihtiyacının mevcut kaynaklar ve teknoloji ile karşılanmasının yetmediği durumda, ihtiyaç sahibi devletlerin başvuracağı bir seçenek olma ihtimalini taşımaktadırlar. Ortadoğu'daki diğer sorunlar ve güven eksiklikleri projelerin istenilen şekilde hayata geçirilmesini etkilemektedir ve görünen şekli ile öyle olmaya devam edecektir. Projelerin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliği açısından önemli bir yumuşak güç unsuru oluşturur.

İşgaller ve Arap Baharı ile istikrarsızlığı artan bölgede su konusunda iş birliği imkânı güçleşmiştir. Ülke yönetimlerinin istikrar bulmasından önce su konusunda olası bir proje geliştirmek mümkün görünmemektedir. Bu tabloda, su sorununu tekrar şiddetlenerek gündeme getirebilecek en kritik ve çatışmaya en yakın durum parçalanmış devlet(ler) ve olası sınır değişikliği ihtimalidir.

Uluslararası hukukun gelişimine etki eden doktriner yaklaşımların, sınır aşan su kaynağının doğduğu mansap ülkenin kaynağın sahibi olduğu ve kaynak üzerinde tam bir egemenliğe sahip olduğu anlayışından, suyun tüm kıyıdaş ülkelerce hakça kullanımına yöneldiği görülmektedir. İkinci önermenin işleyebilmesi “Hakça” kavramının ortak tanımlanmasına bağlıdır ki, bu sorunun güncel ifadesidir. Doktrine paralel olarak, uluslararası hukuk da benzer ekseninde gelişmiştir. Su yönetiminde aşağı-kıyıdaş devletler lehine gelişen yaklaşım ve mekanizmalar ortaya konmuştur.

AB'nin taraf olduğu su mevzuatı açısından da durum aynıdır. Türkiye'den de ilgili Andlaşmalara/Sözleşmelere taraf olunması, iç mevzuatın ve uygulamaların uyumlu hale getirilmesi talep edilmektedir. Aslında, Suriye ve Irak'la hidropolitik ilişkiler bağlamında, Türkiye'nin 1984'te ilk olarak ortaya koyduğu ve 2010 yılında tekrar gündeme gelen Üç Aşamalı Planın benzer bir istikameti hedeflediği görülmektedir. Dolayısı ile AB mevzuatının Suriye ve Irak lehine geliştiği veya böyle bir etkisi olacağı savı gerçeklik payı taşımakta ise de tez konusu açısından bakıldığında, çatışma ihtimalini marjinal hale getireceği de gözden kaçırılmamalıdır.

Bilgi çağı olarak adlandırdığımız çağda, bilginin oluşturulması, işlenmesi ve paylaşılmasında aşılacak engeller uluslar arası toplumu ihtiyaç duyulan konularda muhtelif formlarda birliktelikler kurabilir hale getirmiştir. Formal organizasyonlardan farklı olarak birbirinden ayrı hedef, gündem ve önceliğe sahip paydaşlar fayda ve çıkar gördükleri noktada organize olabilmekte ve diğer aktörleri (devlet, devlet organizasyonları, sivil toplum kuruluşları ve benzeri) etkileyebilmektedir. Su konusunda da ihtiyaç olan ve boşluk bulunan alanlar muhtelif inisiyatifler ile doldurulmuştur. Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumları bu durumun su ile ilişkili başlıca örneğidir. Hatta su, dünyadaki pek çok konudan farklı olarak çok farklı aktörleri bir araya toplayan organizasyonların kurulmasına neden olmuştur. Bu organizasyonlarda,

devletler, çok uluslu şirketler, belediyeler gibi oluşumlar bir araya gelmektedir. Günümüzün stratejik güvenlik ortamında Birleşmiş Milletler şemsiye bir yapı oluşturmak adına en uygun platformdur. Karar ve uygulama süreçleri uzun ve güç olsa da hukukiliği ve meşruiyeti açısından BM geçerli bir organdır.

Türkiye, kendi düşüncelerini ifade ve söz konusu organizasyonlara ihtiyaçları doğrultusunda etki edebilmek adına bu organizasyonlarda bulunmak durumundadır. Türkiye'nin buralardaki yüksek profili, kendi bölgesindeki söylemlerinin geçerliliğini de olumlu etkileyecektir.

Teknoloji, su ihtiyacının giderilmesi noktasında somut sonuçlar ortaya koymuş ve bu alanda gelişim devam etmektedir. Kuşkusuz tek başına teknoloji su sorununun mutlak çözümü değildir. Daha çok, tedbirler bütünü içerisinde çözüme ciddi katkılar sağlama potansiyeline sahip bir vasıtaadır. Ortadoğu ülkelerinden yeterli kaynağa sahip olanlar bu alanda yatırım yapmaktadır. Türkiye de bu teknolojilere yatırım yapmalıdır. Özellikle deniz kenarlarındaki mevcut elektrik santrallerimiz veya yeni yapılacak enerji santralleri projelerinde tuzdan arındırma ünitesi mevcut olmalıdır. Bunun nedeni deniz kenarındaki şehirlerimizin kullanma suyu ihtiyacı olabileceği gibi, özellikle küresel ısınmanın gelecek yıllardaki bariz etkilerine hazır olabilmektir. Teknolojinin sunduğu kolaylıkların genellikle yan etkilerinden birisi çevreye verilen zarardır. Teknolojik yatırımların gerekli yasal denetimlerle çevreye verdiği zararın minimize edilmesi, susuz kalmak kadar hayati bir konudur.

Tez çalışması ile gelinen aşamada, su ve çatışma kavramları arasında bir ilişki kurmayı amaçlayan çalışmalarda, su miktarı, kişi başına düşen su ve artan su ihtiyacı üzerinden yapılan analizlerin yeterli olmayacağına inanılmaktadır. Bir çatışma senaryosu, aktörleri ve hedefleri ortaya konarak muğlâklıktan kurtarılmalıdır. Bu noktada konuyu etkileyen başka değişkenlerin var olması gerektiği ve bu değişkenlerin tespit edilmesi sonucuna varılmıştır.

Bu değişkenlerin içinden çıkarılabileceği üç grup etkenin mevcut olduğu görülmüştür. Birincisi nüfus artışı, tarım ve sanayi, kaynakların kirlenmesi, küresel ısınma gibi sorunu şiddetlendiren etkenlerdir. Diğer bir grup teknoloji, uluslararası hukuk ve örgütlenme gibi su konusunda rahatlama, çatışmasız çözüm sağlama umudu veren veya en azından buna katkı sağlayan

etkenlerdir. Üçüncü grup ise uluslararası ilişkilerin ve aktörler arasındaki faaliyetlerin cereyan ettiği ortam ve bu ortama ait etkenlerdir. Bunlardan başlıcaları küreselleşme ve bilgi çağıının teknolojik ve kültürel etkileridir.

Bu bakış açısı ile tez çalışmasının temel çıkarımı, su ve çatışma ilişkisi araştırılırken, tespit edilen değişkenlerin aktörler bağlamında analiz edilmesi gerekliliğidir. Bu değişkenler;

- Su Kaynaklarının Durumu
- Devletin Yönetim Biçimi
- Askeri Güç
- Devlet Uygulamalarında Askeri Güce Başvurma Sıklığı
- Teknolojik ve Ekonomik Güç
- Küresel ve Bölgesel Ekonomik Sisteme Bağımlılık
- Uluslararası Örgütler ve Hukuka Yaklaşım
- Su Sıkıntısının Şiddetidir.

Su konusunun kıtlığına ilişkin haklı mülahazalar ile uluslararası ilişkilerin kendi değişkenleri arasında bir bağ kurularak, pek çok çatışma senaryosunun gerçekçi olmadığı görülebilmektedir. Bu değişkenlerin etkileri ve ülke bazında birbirleri ile ilişkileri müteakip çalışmalarla incelemeye, gerçeklenmeye ve geliştirilmeye değer görülmektedir.

Bu düşüncelerle, Ortadoğu'da salt su kıtlığı nedeni ile çatışma çıkması ihtimalinin son derece düşük olduğu, bu düşük ihtimal içerisinde de İsrail veya Nil Havzasında bahsedilebileceği öngörülmektedir. Suyu ilişkin çatışma bağlamında ciddiye alınabilir gerçek risklerin ise muhtemel sınır değişiklikleri durumunda gündeme gelebileceği düşünülmektedir.

Umulan odur ki, insanoğlu neden olduğu küresel ısınma ve çevre kirliliği neticesinde dünyasını yok olma aşamasına getirmeden önce, teknolojinin iyi niyetli kullanımı, diplomasi ve su tüketiminde alınacak tedbirler ile su için savaşmama şansından istifade edecek mantık ve erdeme de sahiptir.

KAYNAKÇA

1. Akın Mutluhan, Akın Galip, Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzaları ve Su Kirliliği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47, 2007.
2. Akoğlu, A., "Dünyanın ve Türkiye'nin genel su bütçeleri" Bilim ve Teknik Dergisi Su Ek'i Kasım 2005.
3. An Istanbul Perspective on Regional Water Problems and Search for Solutions: Outcomes of the 2nd Istanbul International Water Forum, 2011, ISBN: 978-605-60848-7-4
4. Augustus, Richard Norton, Yeni Yönelimler, Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik, Büke Yayınları, 2000 s.71
5. Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
6. Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı 9’uncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013).
7. Bir, Mustafa, “Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslar arası Hukuku İlgilendiren Akarsuları” , Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1986.
8. Climate Changes, Water Security and Possible Remedies for the Middle East by Jon Martin Trondalen for UNESCO PCC 2009.
9. Çiçek İhsan, Atalol Murat, Su potansiyelinin tespitinde yeni bir yaklaşım, Coğrafi Bilimler Dergisi, CBD 7 (1), 2009.
10. DSİ Bilgi Notu, Manavgat Su Temin Projesi, Mart 2000, DSİ Bülteni Sayı 463-464, Ocak- Şubat 2000.
11. EP Politika Dergisi, “Ortadoğu ve Türkiye'yi Kuşatan Su Sorunu”, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
12. Eren, Halil, Tuzdan Arındırma Sistemleri ve Bir Güç Santralının Tuzdan Arındırma Tesislerinin İncelenmesi, 27 Ağustos 2008,
<http://www.mmoistanbul.org/yayin/tesisat/100/4/>
13. Eroğlu, Veysel, 5. Dünya Su Forumu Sekreteryaasının 7-8 Şubat tarihlerinde Tematik Koordinatörler Toplantısında konuşması.
14. Esenyel Ömer, “Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması” , HAK Basımevi, İstanbul, 2001.

15. Akın, Galip, Küresel çevre sorunları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi Cilt 31 No:1 Mayıs 2007.
16. <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/dunya-su-konseyi-wwc-ve-dunya-su-orumlari-wwf/> , 1.Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumları (WWF), 1.3. 2011,
17. <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>
18. <http://www.fao.org/nr/aquastat/>, Turkey water balance sheet, Generated: 01 Dec 2010 at 18:05 CET
19. Imer, Sencer, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi - Su Araştırmaları Merkezi, 08.04.2011, "Ortadoğu'daki Son Gelişmelerde Su Politikalarının Etkisi Dikkatten Kaçırılmamalı". <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/uzmangorusugoster.aspx?ID=281>,
20. KIRAN, Abdullah, Ortadoğu'da Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005.
21. Kohen, Sami, 29 Kasım 2011 tarihli Milliyet Gazetesinde yayımlanan "Arap Baharı İslamcılarını Öne Çıkartıyor" adlı köşe yazısı.
22. KUT, Gün,"Ortadoğu Sorunları ve Türkiye", Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1991.
23. KÜPÇÜ, Kadir, Türkiye'nin Sınır Aşan Suların Geleceği ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, Harp Akademileri K.lığı, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007.
24. Lorenz, Frederick, Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezi <http://www.hidropolitik.hacettepe.edu.tr/mak1.htm>, 07.12.2003.
25. Nye, Joseph, S.,Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010,
26. ÖNGÖR, Tahir, "Su Savaşları" Kimin "Savaşı"?, İstanbul - Ekolojistler.org, 14 Şubat 2009, <http://bianet.org/bianet/cevre/112565-su-savaslari-kimin-savasi>.
27. SALİHOĞLU, Serhat, DİSK Genel Koordinatörü ve YAYED Genel Sekreteri, Dünya Su Konseyi, Su Forumları Ve İstanbul 2009, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/60678e8f2ba9c54_ek.pdf?dergi=139
28. Su Havzaları ve Su Kirliliği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47, 2 (2007).
29. ŞEN, Zekayi, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye Su Vakfı Başkanı,

30. ŞENGÖR, Celal, Harp Akademileri Komutanlığında 12 Ocak 2011 günü icra edilen Deprem konulu panelde yapılan tebliğ.
31. T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sayfası www.mfa.gov.tr.
32. TOKLU, Vefa, "Su Sorunu Uluslar arası Hukuk ve Türkiye", Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
33. TOMANBAY Mehmet, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008.
34. TOMANBAY, Mehmet, "Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği", Gazi Kitapevi, Ankara, 1998.
35. Uluatam, Ö., "Ortadoğu'nun Su Sorunu" , İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-1998. s.235
36. Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grup/ha/ha03bhtm/04.htm>, 14 Kasım 2001.
37. Ünver Olcay, "Su Kaynakları Mühendisliği Açısından Fırat-Dicle Havzası", Sınır aşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu Sempozyumu, HAK Yayını, İstanbul, 1995.
38. Wall Street Journal gazetesinin International Desalination Association verilerine göre verdiği 17 Ocak 2008 tarihli haber.
39. www.dunyasugunu.org/2004/zekai_sen.doc, Ortadoğu Su Sorunları Ve Türkiye, Zekai ŞEN, Su Vakfı Başkanı,
40. www.greenfacts.org | 2009@greenfacts.org | Tel: +32 (0)2 211 34 88, [waterresourcesfoldout](http://www.waterresourcesfoldout.com).
41. www.iski.gov.tr
42. www.kuresel-ısınma.org
43. www.wikipedia.com
44. YILDIZ, Dursun, "Su Savaşları Çıkacak mı?" konulu röportaj, Karadeniz Gündem, 01.06.2011, <http://www.karadenizgundem.com/haber/4592-roportaj-su-savaslari-cikacak-mi.html>.
45. YILDIZ, Dursun, Doğu Akdeniz Ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi, DSİ Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı, 2005.
46. YILDIZ, Dursun, ORSAM Hidropolitik Uzmanları Tuğba Evrim Maden ve Seyfi KILIÇ ile röportaj, 25 Ocak 2010. Ortadoğu Analiz Dergisi, Şubat 2011, Cilt 3, Sayı 26.

47. ZEHİR, Cemal, "21.yy'da su meseleleri", MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72. Sayı
48. ZEHİR, Cemal, "Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri", Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.
49. ZEHİR, Cemal, Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, Su Vakfı Yayınları, 2003.

Araştırmada Kullanılan Temel Kavramlar

- **Aktör:** Kararları ve eylemleri uluslar arası politikada yansımaları bunla kişi, organizasyon, devlet ya da kurumlar.
- **Drenaj Havzası:** Üzerine düşen kar, yağmur sularını toplayarak aynı akarsu sistemine ileten alana verilen isimdir.¹⁷⁸
- **Hidropolitika :** "Ülkeler arasında su kaynaklarının kullanımı nedeniyle ortaya çıkan çıkar ilişkilerini değerlendirerek, sudan yararlanmaya dönük sosyo-ekonomik, politik ve hukuki önlemlerin alınmasına yönelik politikaları inceleyen çok disiplinli bir bilim alanı"¹⁷⁹.
- **Kıyıdaş Ülkeler:** İki ülke arasında sınırı teşkil eden uluslar arası suların kıyısında bulunan ülkelerdir.¹⁸⁰ Örneğin Meriç'e göre Türkiye ve Yunanistan gibi.
- **Küreselleşme:** En geniş anlamıyla dünya çapındaki karşılıklı bağımlılık ağlarını betimlemek için kullanılan kelime. Geçmiş İpek Yoluna kadar uzanır. Ancak bilgi devrimi nedeni ile günümüzde yoğun ve hızlı olarak yaşanmaktadır¹⁸¹.
- **Küresel ısınma:** Dünya atmosferi ve okyanusların ortalama sıcaklıklarında belirlenen artış için kullanılan bir terimdir.
- **Liberalizm:** Devletlerin, aralarındaki etkileşimin bağlamını belirleyen küresel bir toplumun parçası olarak faaliyette bulduklarını söyleyen ve dış politikanın iç kaynaklarına vurgu yapan analitik uluslar arası ilişkiler kuramı¹⁸².
- **Memba/Mansap Ülkeleri:** Bir akarsuyun herhangi bir noktasına göre, akış aşağısına mansap dendiği için, yukarı kıyıdaş ülke memba ülkesi,

¹⁷⁸ A.g.e. s.1.

¹⁷⁹ YILDIZ, Dursun, ORSAM Hidropolitik Uzmanları Dr. Tuğba Evrim Maden ve Seyfi KILIÇ ile röportaj, 25 Ocak 2010. Ortadoğu Analiz Dergisi, Şubat 2011, Cilt 3, Sayı 26.

¹⁸⁰ A.g.e. s.6.

¹⁸¹ Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2010, s.471.

¹⁸² Nye, Joseph, S., Jr. & Welch, David, A.g.e., s.471

aşağı kıyıdaş ülke de mansap ülkesi olarak isimlendirilebilmektedir.¹⁸³

- **Neoliberalizm:** Devletlerin eylemlerinin karşılıklı ekonomik bağımlılık ve uluslar arası kuruluşlar tarafından kısıtlandığını savunan analitik uluslar arası ilişkiler yaklaşımı¹⁸⁴.
- **Neorealizm:** Devletlerin eylemlerinin öncelikle uluslar arası sistemdeki güç dağılımı ile kısıtlandığını savunan, doğa bilimlerinin nesnellüğünden ve kesinliğinden etkilenen, analitik uluslar arası ilişkiler yaklaşımı¹⁸⁵.
- **Realizm:** Başlıca aktörleri devletler, temel sorunların savaş ve güç kullanımı olduğu analitik uluslar arası ilişkiler yaklaşımı¹⁸⁶.
- **Sera etkisi:** Atmosferin, ışığı geçirme ve ısıyı tutma özelliği vardır. Atmosferin ısıyı tutma yeteneği sayesinde suların sıcaklığı dengede kalır. Böylece nehirlerin ve okyanusların donması engellenmiş olur. Bu şekilde oluşan, atmosferin ısıtma ve yalıtma etkisine sera etkisi denir.
- **Sera gazları:** Doğal sera gazları (su buharı (H₂O), CO₂, CH₂, N₂O ve ozon (O₃)) ile endüstriyel üretim sonucunda ortaya çıkan florlu bileşikler, atmosferdeki sera etkisini düzenleyen temel maddelerdir.
- **Sınır Aşan Su:** Bir devletin topraklarından doğup bir başka devletin veya devletlerin sınırlarını geçerek topraklarında akan sulardır.¹⁸⁷
- **Suyolları:** Akarsular, göller, kanallar ve yer altı suları bugün artık birçok bakımdan suyolları (watercourses) genel adı altında ele alınmaktadır. Burada ele alınan suyolları kara ülkesi içinde yer alan suyolları olup, denizlerden oluşan boğazlar ve öteki deniz geçiş yollarından ayrı tutulmaktadır.
- **Su Havzası:** Bir akarsuyun ve kollarının beslenme alanını oluşturan ve bu akarsuyla kolları ovasında akaçlanan bölgeye 'Su havzası'

¹⁸³ YILDIZ, Dursun, A.g.e. s.8.

¹⁸⁴ Nye, Joseph, S.,Jr. & Welch, David, A.g.e.,s.472.

¹⁸⁵ Nye, Joseph, S.,Jr. & Welch, David, A.g.e.,s.472.

¹⁸⁶ Nye, Joseph, S.,Jr. & Welch, David, A.g.e.,s.473.

¹⁸⁷ ÜNVER Olcay, "Su Kaynakları Mühendisliği Açısından Fırat-Dicle Havzası", Sınır aşan Sularımız ve Ortadoğu'da Su Sorunu Sempozyumu, HAK Yayını, İstanbul, 1995, s.2.

denilmektedir. Her su havzası topografyası, iklimsel özellikleri, su, toprak, bitki örtüsü ve faunası ve sahip olduğu tüm doğal kaynakları ile bir bütünlük arz eder ve birbirinden farklı bir yapı gösterir. Bu nedenle su kaynakları planlanması ve yönetiminde bilimsel ve teknik olarak doğal coğrafi alanlar olarak kabul edilir. Hidrografya açısından havza (nehir deltası gibi) aynı bitiş noktasına akan tüm yüzey ve yeraltı sularından oluşmaktadır.¹⁸⁸

- **Su Kıtılığını Belirleme İndeksleri:** Kıtılık İndeksi dört değişkeni yansıtan dört ayrı indeksten oluşmaktadır. Bu indeksler sırasıyla;¹⁸⁹
 - Su talebinin su arzına olan oranı,
 - Nüfus artışı ile ilişkili bir şekilde kişi başına düşen su miktarı,
 - Kişi başına yılda 1000 m³'den fazla tüketilebilir suya sahip olma,
 - Ülke dışından gelen su arzının yerli su arzına oranı.

Birinci indekse göre; bir ülkede su talebi sonucunda tüketilen su miktarı toplam yenilenebilir su kaynağının 1/3'ünden fazla ise o ülkede su kıtlığı vardır ya da su kıtlığı tehlikesi artmaktadır. Bu indekse göre az yağış alan 12 Bölge Ülkesi su kıtlığı içinde yaşamaktadır. Bu ülkeler Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Bahreyn'dir¹⁹⁰.

İkinci indekse göre; kullanılan suyun nüfusa oranını ölçü almaktadır. Bu ölçüye göre bugün su sıkıntısını hissetmeye başlayan Ortadoğu ülkeleri, 2025 yılında nüfusunun iki kata çıkacağı hesap edildiği takdirde büyük bir su kıtlığı tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır.

Üçüncü indekse göre; kişi başına kullanılabilen 1000 m³'ten az su tüketen ülkelerin su kıtlığı çekmekte olduğu kabul edilmektedir. Ortadoğu ülkeleri açısından bugün için Mısır, İran, Irak, Sudan, Türkiye dışındaki ülkeler su kıtlığı çekmektedir. Yapılan nüfus hesaplarına göre Mısır'ın da

¹⁸⁸ ESENYEL Ömer, "Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması", HAK Basımevi, İstanbul, 2001 s.7.

¹⁸⁹ TOMANBAY, Mehmet, "Dünya Su Bütçesi Ve Ortadoğu Gerçeği", Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, s.99-101

¹⁹⁰ ZEHİR, Cemal, "21.yy'da su meseleleri", MOSTAR Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisine verilen röportaj, Şubat 2011, 72.SAYI

çok yakında su kıtlığı çeken ülkelerin arasına gireceği tahmin edilmektedir.

Dördüncü indekse göre; kullanılabilir sular içinde sınır aşan suların oranıdır. Ortadoğu ülkelerinde özellikle Irak, Suriye, Ürdün, İsrail, Sudan ve Mısır'ın kullandığı suyun 1/3'ünden fazlası sınırları dışından gelmektedir. Yani bu ülkelerin suları üzerinde sınır aşan suların memba ülkelerinin etkilerinin büyük olduğunu göstermektedir.

- **Falkenmark Su Kıtlığı indeksi:**

- Bu göstergeye göre bir ülkede kişi başına yıllık su arzı 1700 m³ altında ise o ülkede **su stresi** var demektir.
- Eğer su arzı 1000 m³'ün altına düşerse insanın yaşam koşullarında sıkıntılar ve **su kıtlığı** baş gösterir.
- Eğer su arzı **500 m³'ün** altına düşerse insan yaşamında ciddi sıkıntılar ortaya çıkar ki, bu mutlak su kıtlığı olarak nitelendirilmektedir.

Falkenmark (1989) tarafından yapılan bu sınıflama uzun hesaplamalar gerektirmeden pek çok çalışmada kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 2006 yılında hazırlanan “İnsani Kalkınma Raporu 2006: Güç, Fakirlik ve Küresel Su Krizi” isimli raporda da Falkenmark su stres indeksi kullanılmıştır.

- **DSİ tarafından kullanılan indeks:**

- Su fakirliği: Yıllık kişi başı 1000 m³'ten az kullanılabilir su miktarını ifade eder.
- Su azlığı: Yıllık kişi başı 2000 m³'ten az kullanılabilir su miktarını ifade eder.
- Su zenginliği: Yıllık kişi başı 8000–10000 m³'ten fazla kullanılabilir su miktarını ifade eder¹⁹¹.

- **Uluslar Arası Akarsu:** İki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşan veya bu devletlerarasında doğal sınır oluşturan akarsulardır. Genelde 20 Nisan 1921 “Barcelona Sözleşmesi” ile belirlenen

¹⁹¹ <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>, 2011

hukuki statüleri gereği geçiş serbestlikleri vardır. Kıyı devletleri ulaşımı engelleyecek önlemler alamaz ve özel hizmetleri karşılığı dışında hiçbir ücret talep edemezler.¹⁹²

- **Uluslar Arası Akarsu Havzası:** Yeraltı ve yer üstü sularını kapsayarak ortak bir mahrece akan su şebekesinin su toplama alanının sınırları ile belirlenmiş olup, iki ya da daha çok devletin ülkesine yayılan bir coğrafi bölgedir.
- **Uluslar Arası Suyolları:** Uluslar arası hukukta, değişik kısımları farklı ülkelerde bulunan bir su yolu “uluslar arası su yolu” olarak kabul edilmektedir.
- **Ulusal Suyolları:** Akarsular, göller, kanallar, buzullar ve yeraltı sularının tümünü kapsayan kara ülkesi suyollarının rejimi uluslar arası hukukta ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi bir tek devletin ulusal yetki altına giren ulusal suyolları olarak adlandırılır.
- **Yukarı/Aşağı Kıyıdaş Ülkeler:** Sınır aşan sular için kullanılan kavramlar olup, bu tür suların akış yönüne göre yukarı havza konumundaki ülkeler “yukarı kıyıdaş ülke”, aşağı havza konumundaki ülke ise “aşağı kıyıdaş ülke” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir sınır aşan su olan Fırat için, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Suriye ve Irak ise aşağı kıyıdaş ülkeler olmaktadır. Suriye için ise, Türkiye yukarı kıyıdaş ülke, Irak da aşağı kıyıdaş ülke konumundadır.¹⁹³

¹⁹² Uluslar arası İlişkiler Sözlüğü, (Çevrimiçi)

<http://www.mfa.gov.tr/Turkce/gruph/ha/ha03bhtm/04.htm>, 14 Kasım 2001.

¹⁹³ A.g.e. s.7.